

**BİŞR EL-HÂFÎ (150/767-227/841) VE
HADİS İLMİNDEKİ YERİ**

MESUT AKSAKALLI

TARAFINDAN

**YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

TEMMUZ 2017

TEZ ONAY SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

Enstitü Müdür V.

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans/Doktora derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

(Unvanı Adı ve Soyadı)

Ortak Danışman

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Danışman

Jüri Üyeleri (İlk isim jüri başkanına ve danışmana aittir.)

Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

(AYBÜ, İslami İlimler)

Yrd. Doç. Dr. İlyas Canikli

(AYBÜ, İslami İlimler)

Yrd. Doç. Dr. Muhammet Emin Eren

(AÜ, İlahiyat)

İNTİHAL SAYFASI

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı : Mesut AKSAKALLI

İmza :

ÖZET

BİŞR EL-HÂFÎ (150/767-227/841) VE

HADİS İLMİNDEKİ YERİ

AKSAKALLI, Mesut

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Temmuz 2017, 134+xii sayfa

“Bişr el-Hâfî (150/767-227/841) ve Hadis İlmindeki Yeri” adlı bu çalışmada, h. II. asrın yarısında, Horasan’ın Merv şehrinde dünyaya gelen Bişr el-Hâfî’nin hayatı ve hadis ilmindeki yeri incelenmiştir. Gençlik yıllarının bir kısmı hariç, hayatının büyük bir bölümünü ilim tâlimi ve ibadetle geçiren Bişr el-Hâfî, muhaddislik yönü bulunan sûfîlerden birisidir.

Giriş ve iki bölümden müteşekkil bu çalışmanın birinci bölümünde mevzuun daha iyi anlaşılabilmesi adına Bişr el-Hâfî’nin yaşadığı dönem itibariyle İslâm coğrafyasının idaresini elinde bulunduran Abbâsîler’in siyasî, sosyal, ekonomik ve ilmî durumuna kısaca temas edilmiştir. Bunun yanında yine aynı bölümde Bişr el-Hâfî’nin hayatı, uzleti, manevî ve ilmî yönü gibi hususlar işlenmiştir.

Araştırmanın ana temasını oluşturan ikinci bölümde ise Bişr el-Hâfî’nin Hz. Peygamber’in sünnetine bakışı, hadis usûlü ile ilgili bazı açıklamaları, hadis rivayetinden uzaklaşması, hadis talebi uğrunda rihleleri, elindeki kitaplarını imha etmesi, hadis rivayetinde bulunduğu hocaları, kendisinden hadis rivayet edenler, tesbit edilen merfû ve mevkûf rivayetleri, rivayetlerin özellikleri vb. konular ele alınarak hadisçi kimliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bişr el-Hâfî, Hadis, Muhaddis, Sûfî, Rihle, Merfû, Mevkûf.

ABSTRACT

BİSHR AL-HÂFÎ (150/767-227/841) AND HIS PLACE IN THE SCIENCE OF HADİTH

AKSAKALLI, Mesut

Master Thesis; Department Of Basic İslamic Sciences

Thesis Advisor: Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

July 2017, 134+xii page

In this study which named “Bishr al-Hâfî and His Place In The Sciences of Hadith”, it has been analyzed the life of Bishr al-Hâfî who borned in Horosan’s Merv City in the half of the second century of the Hijra, and his place in the science of hadith. Bishr al-Hâfî Who spent his life to get knowledge and worship, is a muhaddith who disguised as a sufis.

In the fist chapter of this study which consist of two parts and an introduction, it has been handled, in a nutshell, the political, cultural, scientific and economical situation of Abbasids who keep control of administration of islamic geography. Furthermore, in the same chapter, it has been handled his life, reclusion, his spiritual and scientific personality.

In the second chapter which constitutes the main of this study, it has been put forth the identity of Bishr al-Hâfî as a traditionist by handling of topics we could detected like his opinion towards the hadith, some of his comments about the methodology of prophetic tradition, distancing from narrating hadith, journeys to collect hadiths, his destruction of own books, his teachers and students, journeys to collect hadiths, his criticisms and praise statue, marfu’ and mawquf narrations etc.

Key Words: Bishru’l-Hafi, Hadith, Traditionist, Sufis, Journal, Marfu, Mawquf.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU	1
3. ARAŞTIRMADA İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
BİŞR EL-HÂFÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ	4
1. BİŞR EL-HÂFÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM	4
1.1. Abbâsîler'de Siyasî, Sosyal ve Ekonomik Durum.....	4
1.2. Abbâsîler'de İlmî Durum.....	9
1.2.1. Hadis İlmî.....	10
1.2.2. Tasavvuf İlmî	12
2. BİŞR EL-HÂFÎ'NİN HAYATI.....	13
2.1. Doğumu, İsmi, Nisbesi ve el-Hâfî Lakabı	13
2.2. Ailesi.....	16
2.3. Tevbesi ve Evlilikten Uzak Durması	17
2.4. Bağdâd'da İkameti.....	20
2.5. Siyasî Tutumu	21
2.6. Vefatı	22

3. UZLETİ VE MANEVÎ YÖNÜ	23
4. İLMÎ YÖNÜ	29
4.1. Tahsil Hayatı.....	31
4.2. Tasavvuf İlmindeki Yeri	34
4.3. Diğer İlimlerle İlgili Bazı Değerlendirmeleri	37
4.4. Sahâbe Tasavvuru	41
4.5. Bîşr el-Hâfî'ye Atfedilen Bir Eser: Kitâbü'z-Zühd	43
İKİNCİ BÖLÜM	45
BİŞR EL-HÂFÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	45
1. BİŞR EL-HÂFÎ VE HADİS	45
1.1. Hz. Peygamber'in Sünnetine Bakışı	46
1.2. Hadis Usûlü İle Alâkalı Bazı Değerlendirmeleri	47
1.2.1. Sahih ve Zayıf Rivayet	48
1.2.2. Senede Bakışı	48
1.2.3. Cerh ve Ta'dîl Hakkındaki Değerlendirmeleri.....	50
1.3. Hadis Talebine Bakışı.....	51
1.4. Hadis Talebi Uğrındaki Rihleleri	52
1.5. Hadis Meclislerinden ve Rivayetinden Uzak Durması	54
1.6. Hadis Talep Edilen Birisi Olarak Bîşr el-Hâfî.....	57
1.7. Elindeki Yazılı Kaynakları İmha Etmesi	58
1.8. Hadis-Amel Münasebeti	60
1.9. Hadis Talebesine Tavsiyeleri.....	64
2. HADİS RİVAYETİNDE BULUNDUĞU HOCALARI.....	66
2.1. Mâlik b. Enes	66
2.2. Abdullah b. el-Mübârek	67
2.3. el-Mu'âfâ b. 'İmrân.....	68

2.4. İsâ b. Yûnus es-Sebî	69
2.5. Diğerleri	70
3. KENDİSİNDEN HADİS RİVAYET EDENLER	72
3.1. Ahmed b. Hanbel	72
3.2. Diğerleri	74
4. BİŞR EL- HÂFÎ'NİN RİVAYETLERİ	78
4.1. Merfû Rivayetleri	78
4.2. Mevkûf Rivayetleri	101
4.3. Rivayetlerin Özellikleri	109
4.3.1. Yer Aldığı Kaynaklar	109
4.3.2. Râvi Kaynakları	110
4.3.3. Sened Bakımından Özellikleri	111
4.3.4. Metin Bakımından Özellikleri	112
4.4. Hadisleme	113
4.5. İsrâiliyat Kaynaklı Rivayetleri	115
SONUÇ	119
BİBLİYOGRAFYA	123

KISALTMALAR

a. mlf.	: Aynı müellif
a.s.	: Aleyhi's-Selâm
ATÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	: İbn/Bin
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
dğr.	: Diğerleri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ERÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
HÜİFD	: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
m.	: Miladî
r. a.	: Radiyallahu Anh
r.anha.	: Radiyallahu Anha
s.	: Sayfa
s.a	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
t. nşr.	: Tenkitli Neşir
terc.	: Tercüme eden
t. y.	: Basım tarihi yok

TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkîk eden
UÜSBE	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri
y.	: Yıl
y. y.	: Baskı Yeri Yok
YYÜSBE	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'den sonra İslâm dininde ikinci kaynak kabul edilen Hz. Peygamber'in (s.a) hadisleri, Müslümanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Başta sahâbe ve tâbiîn olmak üzere daha sonra gelen nesiller, bunun bilincinde olarak hareket etmiş ve hadislere gerekli olan ihtimamı göstererek onları hem yazılı hem de şifâhî olarak nesilden nesile aktarmışlardır. Öyle ki şu an kütüphanelerin raflarında yer alan çok sayıdaki hadis kitabı, bu ihtimamın iki kapak arasında vucûd bulmuş şeklidir.

Kur'ân'ın anlaşılması, uygulanması ve yaşanmasında yegâne kaynak olan hadisler, rivayetin yanında kendileriyle amel edilmesi zâviyesinden de âlimler nezdinde ayrı bir değere sahiptir. Bu âlimlerden olan Ebû Nars Bîşr b. el-Hâris el-Hâfî (v. 227/841), Hz. Peygamber'in (s.a.) hadislerini hem rivayette bulunmuş hem de onlarla amel etmiş birisidir. Onun Abbâsîler'in en parlak döneminde yaşamasının yanı sıra, Mihne gibi ulemânın değişik imtihanlardan geçtiği bir dönemde hayat sürmesi, insanların hadislere karşı tesâhül arz eden tutumlarını görmesine sebep olmuştur. Bunların farkında olan Bîşr el-Hâfî, bir taraftan hadislerle amel etmiş diğer taraftan da insanlara bu yönde tavsiyelerde bulunmuştur.

Bîşr el-Hâfî, sûfî kişiliği ile tanınan ilk dönem zâhidlerinden birisi olmuştur. Fakat onu sadece irfân geleneği içerisinde değerlendirmemek gerekir. Çünkü o, sûfî kimliğinin yanında hadis ilmiyle de iştigal etmiş birisidir. Dönemin ileri gelen ilim merkezlerine hadis öğrenme maksadıyla yapmış olduğu rihleler akabinde birçok meşhur muhaddisle görüşme imkânı bularak onlardan hadis işitip rivayet etmesi, hadis ilmiyle iştigal ettiğini gösteren misallerdendir. Bir müddet hadis talep ettiği anlaşılan Bîşr el-Hâfî, daha sonra birtakım gerekçelerden ötürü bazı hadis ehlinde ve meclislerinden uzaklaşmış ve ibadete yönelmiştir. Buna rağmen Bîşr el-Hâfî, çok sayıda hadis rivayet ederek hadis ilmine katkılarını sunan sûfilerden olmuştur. Rivayetlerinin birçoğunu senedi ile birlikte rivayet eden Bîşr el-Hâfî, ileri gelen cerh ve ta'dîl alimlerince hadiste sika kabul edilmiştir. Bu açıdan onun hadis ilmindeki yeri, rivayetleri ve hadis ilmine katkıları araştırmamıza konu olmuştur.

Araştırma boyunca yardımlarını esirgemeyen ve tezin olgunlaşmasında katkıda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM'a, tezi okuyup gerekli olan düzeltmelerin yapılmasında yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. İlyas Canikli, Yrd. Doç. Dr. Muhammet Emin Eren ve Arş. Gör. Halil İbrahim Doğan'a, maddî ve manevî desteklerini her zaman yanımda hissettiğim aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Mesut AKSAKALLI

ANKARA 2017

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın konusu, isminden de anlaşılacağı üzere ilk dönem tasavvuf ehlinde olan Bişr el-Hâfî ve onun hadis ilmindeki yeridir. Araştırmaya konu teşkil eden âlim, günümüzden on iki asır önce Horasan'ın Merv şehrinde dünyaya gelmiş gerek zekâsı ve ilmiyle gerekse verâsı ve zühdüyle birçok âlim tarafından takdirle yâd edilmiş bir simadır. Tabakât kitaplarında kendi biyografisi için ayrılan bölümlerde uzun uzadıya ondan bahsedilmesi, birçok eserde sözlerine atıfta bulunulması, İbnu'l-Cevzî (v. 597/1201),¹ Abdulhalîm Mahmûd (1910-1978) ve İsâm Muhammed el-Hâc Alî gibi âlimlerin onun hakkında müstakil eser kaleme almaları, ilk dömen meşhur sûfilerinden olan Bişr el-Hâfî'nin sûfî kimliğinin yanında hadisçilik yönünün de bulunduğuna ve sunnî gelenekte önemli bir şahsiyet olduğuna işaret etmektedir.

Bu konuyu önemli kılan bir diğer husus ise Bişr el-Hâfî'nin ilk dönem sûfilerinden olmasıdır. Zira sûfiler, genel olarak hadiste tesâhülleriyle bilinen bir zümredir. Bişr el-Hâfî'nin muhaddislik yönünü inceleyen böyle bir çalışma, özelde onun hadis ilmindeki yerini genelde ise ilk dönem sûfilerinin hadise bakışını ortaya koyması bakımından ehemmiyet arz etmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODU

Genelde sûfî hüviyeti ile bilinen Bişr el-Hâfî hakkında her ne kadar bazı müstakil çalışmalar yapılsa da hadisçilik yönünden bahseden detaylı bir araştırma mevcut değildir. Nitekim bu tarz bir araştırma, hem Bişr el-Hâfî'nin muhaddislik yönünü hem de bir sûfî olması hasebiyle onun nezdinde ilk devir sûfilerinin hadise ve muhaddislere bakışını, hadis rivayetinden uzaklaşma ve kitaplarını imha etme sebeplerini kısmen de

¹ İbnu'l-Cevzî'nin Bişr el-Hâfî hakkında müstakil bir eser kaleme aldığını bizzat kendisi ifade etmektedir. Bkz. İbnu'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebi'l-Ferec, *Sıfatu's-Safve*, IV, thk. Mahmûd Fâfûrî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1985, c. II, s. 334; ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XXV, thk. Alî Ebû Zeyd ve dğr., Muessesetu'l-Risâle, Beyrut, 1982, c. X, s. 476. Bu eser şu an elimizde mevcut olmamakla birlikte Sezgin, bunun Brill Houtsma'nin elinde bulunduğu bilgisini paylaşmaktadır. Bkz. Sezgin, Fuat, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, IX, Riyad, 1991, c. I, s. 111.

olsa açıklayacaktır. Bu noktadan hareketle teşekkül eden bu tezde, Bişr el-Hâfi'nin hayatı ve hadisçiliğine dair tesbit edilen bilgilerin sunulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın amacına temas ettikten sonra araştırmada kullanılan metoda gelince, konu belirlendikten sonra tabakât ve târih kitaplarından Bişr el-Hâfi'nin biyografisi için ayrılan yerler tesbit edilmiş, bunlar fişleme metoduna göre ayrı dosyalarda tasnife tâbi tutulmuştur. Tabakât ve târih kitaplarından sonra araştırmaya konu olan âlim hakkında muhtelif kaynakların zikrettiği bilgilerden mahrûm kalmamak adına, daha teferruâtlı mâlumat edinme imkânı sunan Şâmîle programından arama yapılmıştır. Şâmîle programının gösterdiği bütün sonuçlar, tek tek tetkik edilip tezde kullanılabilecek olan haberler belirlenerek matbû kaynaklardan tesbitine gidilmiştir. Bunlar da aynı şekilde ayrı ayrı dosyalarda tasnif edilmişlerdir. Daha sonra bu dosyalardaki bilgiler, kompoze edilmek üzere uygun başlıklar altına yerleştirilmiştir.

3. ARAŞTIRMADA İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

Araştırmada kullanılan kaynaklar hususunda da kısa bir açıklamanın yapılması faydalı olacaktır. İlk olarak Bişr el-Hâfi'nin yaşadığı dönem itibariyle Abbâsîler'in siyasî, sosyal, ekonomik ve ilmî durumu hakkında bilgi verirken el-Mes'ûdî'nin (v. 346/957) *Murûcu'z-Zeheb* ve *Me'âdinu'l-Cevher*'i, İbnu'l-Esîr'in (v. 630/1233) *el-Kâmil fi't-Târîh*'i, İbn Kesîr'in (v. 774/1372) *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'si, es-Suyûtî'nin (v. 911/1505) *Târîhu'l-Hulefâ*'sı gibi ilk dönem kaynaklarından sıkça atıflar yapılmış, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nin “Abbâsîler” maddesine ve Nahide Bozkurt'un *Abbasiler* isimli eserine de başvurulmuştur.

On iki asır önce yaşamış olan bir âlim hakkında araştırma yapılacağı zaman ilk başvurulması icap eden kaynaklar, hiç şüphesiz tabakât ve târih kitaplarıdır. Bu amaçla İbn Sa'd'ın (v. 230/844) *Kitâbu Tabakâti'l-Kebîr*'i, es-Sülemî'nin (v. 412/1021) *Tabakâtu's-Sûfiyye*'si, Ebû Nu'aym'ın (v. 430/1039) *Hilyetu'l-Evliyâ*'sı, el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (v. 463/1071) *Târîhu Medîneti's-Selâm*'ı, İbn Asâkir'in (v. 571/1175) *Târîhu Medîneti Dimaşk*'ı, İbnu'l-Cevzî'nin (v. 597/1201) *Sıfatu's-Safve*'si, el-Mizzî'nin (v. 742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl*'ı, ez-Zehebî'nin (v. 748/1374) *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*'sı vb. tabakât ve târih kitaplarına başvurularak gerek hayatı gerekse de hadis ilmindeki yeri

hakkında kayda değer bilgiler buralardan tesbit edilmiştir.² Ayrıca Bîşr el-Hâfî hakkında Abdulhalîm Mahmûd tarafından yazılan *el-‘Ârifubillah Bîşr b. el-Hâris el-Hâfî* (1910-1978) ile İsmâ Muhammed el-Hâc Alî tarafından kaleme alınan ve Bîşr el-Hâfî’nin hadisçiliğinden kısmen de olsa bahseden *Bîşr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid* gibi eserlerin yanı sıra klasik ve modern döneme ait ilgili birçok kaynaktan istifade edilmeye çalışılmıştır.

² Bu kaynaklar dışında, İbn Hallikân’ın (v. 681/1282) *Vefeyâtu’l-A‘yân*’ı, ez-Zehebî’nin *Tezkiratu’l-Huffâz*’ı, es-Safedî’nin (v. 764/1363) *el-Vâfî bi’l-Vefeyât*’ı, İbnü’l-Mülakkın’ın (v. 804/1041) *Tabakâtu’l-Evliyâ*’sı, Hayreddin ez-Ziriklî’nin (v. 1893-1976) *el-A‘lâm*’ı, Ömer Rızâ Kehhâle’nin (1905-1987) *Mu‘cemü’l-Müellifin*’i gibi eserler ise hem kendilerinden önceki müellifleri tekrarlamalarından ötürü hem de bibliyografyanın uzamaması adına gerekli olan inceleme yapıldıktan sonra tezde kullanılmamasına karar kılınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİŞR EL-HÂFÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1. BİŞR EL-HÂFÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

Ebû Nars Bişr b. el-Hâris el-Hâfî'nin (150/767-227/841) dünyaya geldiği yıllar, Abbâsî Devleti'nin kurulduğu döneme tekâbul etmektedir. Onun yetmiş beş yıllık ömrü boyunca Abbâsî hilâfet makamında Ebû Ca'fer el-Mansûr (136-158), Muhammed el-Mehdî (158-169), Mûsâ el-Hâdî (169-170), Hârûn er-Reşîd (170-193), el-Emîn (193-198), el-Me'mûn (198-218) ve el-Mu'tasım-Billâh (218-227) bulunmuşlardır.

Emevî hâkimiyetine son veren Abbâsîler'in siyasî, sosyal ve ekonomi gibi alanlarda birçok yeniliğe imza atmaları,³ Bişr b. el-Hâris'in hayatı boyunca çok sayıda gelişmeye tanıklık etmesine vesile olmuştur. Sosyal ve kültürel bakımdan parlak bir dönemde yaşayan Bişr el-Hâfî'nin hayatını ve ilmî kişiliğini doğru anlayabilmek için dönemin siyasî, sosyal, ekonomik ve ilmî durumlarına kısa da olsa göz atmak icap etmektedir.

1.1. Abbâsîler'de Siyasî, Sosyal ve Ekonomik Durum

Bişr el-Hâfî'nin doğduğu tarihlerde yeni kurulmuş olan Abbâsîler, m. 750-1258 yılları arasında hüküm sürmüş, en uzun ömürlü ve medeniyet açısından en parlak İslâm devletlerindendir.⁴ Tarih sahnesine çıkmalarında selefleri olan Emevî halifelerinin mevâlîye karşı sert tutumları, Şîîlerin yeni bir devlet kurma arzusu, son dönem Emevî halifelerinin yönetimdeki hâkimiyetsizliği, hânedan içerisindeki anlaşmazlıklar ve Abbâsîler'in gizli propagandaları gibi sâikler rol oynamıştır.⁵

Hız. Peygamber'in (s.a) amcası Abbâs b. Abdilmuttalib'in torunlarından Muhammed b. Alî'nin (v. 125/743) Emevîlere karşı başlatmış olduğu gizli ayaklanma

³ Bozkurt, Nahide, *Abbasiler*, İsam Yayınları, İstanbul, 2013, s. 11.

⁴ Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbâsîler", *DİA*, TDVY., İstanbul, 1988, c. I, s. 32-48.

⁵ Bozkurt, *Abbasiler*, s. 18-26; Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I, s. 32.

faaliyetleri,⁶ onun ölümüyle yerine geçen oğlu İbrâhîm b. Muhammed (v. 132/149) tarafından alenen yapılmaya başlanır.⁷ Giderek organize bir hal alan bu ayaklanma hareketi,⁸ İbrâhîm'in ölümüyle yerine geçen Abdullah es-Seffâh'ın h. 132 yılında Kûfe'de bulunduğu bir sırada halifeliğini ilan etmesiyle neticelenmiştir.⁹

Bişr el-Hâfi'nin ilk dönem Abbâsî halifelerinden yönetimlerine tanıklık etmediği tek halife olan es-Seffâh'ın halife olur olmaz yaptığı ilk icraatlardan birisi ise Emevî hânedanının hâkimiyetini kırma adına onlara mensubiyeti bulunanları öldürmesidir. Öyle ki görev yaptığı dört sene boyunca Emevî halifelerinin hilâfetleri sırasında uyguladıkları kanlı senaryoyu tekrarladı ve neticede birçok insanın ölümüne sebep oldu.¹⁰

es-Seffâh'ın h. 136 senesinde vefatından sonra idareyi, Bişr el-Hâfi'nin doğduğu yıllarda hilâfet makamında bulunan el-Mansûr devraldı. el-Mansûr, halifeliğini sağlama almak maksadıyla devletin kurulmasında önemli yeri bulunan Ebû Muslîm el-Horasânî'yi (v. 137/755) ve birçoklarını öldürmekle göreve başlar. Halefi gibi katı ve kanlı bir politika izleyen halifenin bu tutumundan Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe (v. 150/777) de kadılık teklifini reddetmesinden ötürü darp edilip hapse atılarak etkilenir.¹¹

Bişr el-Hâfi'nin çocukluk yılları, İslam coğrafyasının topraklarının Abbâsîler'in eliyle genişlediği yıllardır. Nitekim el-Mansûr'un h. 158 yılında vefatıyla birlikte halife olan el-Mehdî,¹² seleflerinin dıştaki pasif olma politikasını terk ederek oğlu Hârûn er-Reşîd'i, Bizans üzerine sefere gönderdi. İslâm ordusu, bu seferlerin birinde Anadolu'nun içlerine kadar ilerlerken diğerinde İstanbul'a kadar gelmiş ve neticede kraliçe cizye vermek zorunda kalmıştır.¹³

⁶ İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. Hasan, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, LXXIX, thk. Muhibbeddîn Ebî Sa'îd, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995, c. LIV, s. 328.

⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. VII, s. 202.

⁸ Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I, s. 32-34; Bozkurt, *Abbasiler*, s. 17.

⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, XVII, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2001, c. XI, s. 232; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. VI, s. 77; Ayrıca bkz. es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *Târîhu'l-Hulefâ*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2003, s. 204.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbu'l-Eğânî*, XXVI, thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 2008, c. IV, s. 240-248.

¹¹ es-Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 206-207. Ayrıca bkz. el-Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Alî b. el-Hüseyn, IV, *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 2005, c. III, s. 254.

¹² ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. VII, s. 401.

¹³ İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, XI, thk. Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, c. V, s. 248. Ayrıca bkz. el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-*

el-Mehdî döneminde Abbâsî tarihindeki en tehlikeli isyanlardan birisi olan Mukanna' isyanı patlak vermiştir. Ruhların tenâsühü vb. sapkın inançların dâîliğini yapan el-Mukanna'nın (v. 161/778 ?) Horasan'da başlatmış olduğu bu isyan hareketi, kendisinin ve adamlarının öldürülmesiyle ancak bastırılabilir.¹⁴ Bu gibi isyanların Abbâsîler'in ilk döneminde zuhur edip kısa sürede halk tarafından benimsenmesi, Bîşr el-Hâfî'nin doğduğu yıllarda siyasî otoritenin ülke genelinde tamamen sağlanmadığını göstermektedir.

el-Mehdî'nin h. 169 senesinde vefatıyla yerine Mûsâ el-Hâdî geçtiyse de bir sene gibi kısa bir süre iktidarda ancak kalabilmiş ve ölümüyle de hilafeti, h. 170 yılında da Abbâsî Devleti'ne en parlak dönemlerinden birini yaşatacak olan Hârûn er-Reşîd devralmıştır.¹⁵

Bîşr el-Hâfî'nin gençlik yılları, siyasî olarak içerisinde birçok seferi barındıran aktif bir devirdir. Hârûn er-Reşîd'in devletin ömrünü uzatma adına yeni topraklar fethetmekten ziyade iç huzuru ve istikrarı sağlama gayretinde olan seleflerinin aksine, bunlarla yetinmeyerek babası el-Mehdî döneminde Bizans'a yönelik başlatılan seferleri devam ettirmesi¹⁶ ise buna örnektir.

Bîşr, yirmi üç sene gibi uzun bir süre Abbâsî halifelerinden Hârûn er-Reşîd'in hilâfeti döneminde hayat sürmüştür. Bu açıdan o, siyasî açıdan Hârûn er-Reşîd'in birçok hamlesine tanıklık ettiği söylenebilir. Hârûn er-Reşîd'in bir taraftan Bizans ile muhârebe yaparken diğer taraftan Endülüs Emevî Devletine destek olmak için Frank Kralı ile dostane bir ilişki kurmasının¹⁷ yanında, yine bizzat kendisinin vezirlik makamına getirip bir müddet sonra tehdit olarak gördüğü Bermekî ailesini, ülke yönetimine müdahale etmeye başlamalarından ötürü kılıçtan geçirmesi bu siyasî hamlelerden sayılabilir.¹⁸

Zeheb, c. III. s. 256; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ', *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XXI, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, Dâru Hicr, Kahire, 1999, c. XII, s. 477.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. V, s. 238; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. VII, s. 306-308; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIII, s. 489.

¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIII, s. 557. Ayrıca bkz. el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, c. III, s. 269; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. IX, s. 986.

¹⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. V, s. 333.

¹⁷ Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I, s. 36-37.

¹⁸ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. V, s. 327; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIII, s. 639.

Hârûn er-Reşîd, kendisinden sonra beş yaşındaki oğlu el-Emîn'i, ondan sonra da büyük oğlu el-Me'mûn'u veliaht tayin etmek istese¹⁹ de kendisinin h. 193 senesinde vefatı üzerine iki kardeş arasında kanlı bir taht mücadelesi başlar ve bu kavga, kardeşinden altı yaş büyük olan el-Me'mûn'un üstünlüğü ile sonlanır.²⁰ “*Bu kürede Bişr el-Hâfî'den başka hayâ edilecek kimse kalmadı.*”²¹ diyerek araştırmaya konu teşkil eden sûfîyi öven el-Me'mûn, kardeşi ile girişmiş olduğu mücadeleden üstün ayrılınca h. 198 senesinde Horasan'da bulunduğu bir sırada halifeliğini ilan eder.²²

Bişr el-Hâfî'nin yaşadığı yıllarda özellikle de el-Me'mûn döneminde isyanların ve ihtilâfların yoğun olduğu görülmektedir. Ancak halifeliği sırasında vuku bulan isyanların ve ihtilâfların yoğunluğuna rağmen el-Me'mûn, dirayeti ve cesareti sayesinde devleti parçalanmaktan ve yıkılmaktan korumayı bilmiş, bir yandan içte bu tür vahîm hâdiselerle meşgul olurken diğer yandan hâricîte de seferleri devam ettirerek ülke sınırlarını genişletmeye gayret göstermiştir. Öyle ki İslâm ordusu, bu seferlerin birisinde Anadolu'nun içlerine kadar gelerek Ankara'yı fetheder.²³

el-Me'mûn, dönemindeki en önemli olaylardan biri ise onun *Mihne* döneminde Mu'tezile'yi devletin resmi mezhebi kılması, onların öncülüğünü yaptığı “*halku'l-Kur'ân*” inancını kabulü için birçok âlime baskı ve işkencede bulunmasıdır.²⁴ Öte yandan *Mihne* dönemi, Bişr el-Hâfî'nin Kur'ân'nın yaratılmış olduğu fikrini kabul etmemesine rağmen pasif kalmayı tercih ettiği zaman dilimini de ifade etmektedir.²⁵

el-Me'mûn'un h. 218 yılında vefatından sonra halifelik makamına, Bişr'in vefatı sırasında Abbâsî hilâfetinde bulunan ve bazı kaynakların belirttiği üzere Bişr'den altı gün sonra vefat eden el-Mu'tasım geçer.²⁶ O, el-Me'mûn döneminde devlet kadrolarına yerleştirilen Türkler için Sâmerî adında bir şehir inşa ettirerek başkenti buraya taşır. Bununla da yetinmeyen el-Mu'tasım, Türkleri devletin önemli makamlarına getirir. Bu

¹⁹ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. V, s. 325; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIII, s. 634.

²⁰ Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, c. I, s. 35.

²¹ es-Sülemî, Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 43-44; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 552; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 189.

²² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 107.

²³ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. V, s. 494; es-Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 244.

²⁴ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, c. VI, s. 3; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 207.

²⁵ Hâfız b. Ahmed el-Hakemî, *Me'âricü'l-Kabûl bi Şerhî Sullemi'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl fi't-Tevhîd*, III, Dâru İbn Kayyîm, 1995, c. I, s. 191.

²⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 191; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 475-76.

ise onların Abbâsî yönetimindeki nüfuzlarının artmasına ve el-Mütevekkil'le birlikte istediklerini halife yapmaya, istemediklerini ise görevden almaya kadar gitmiştir. Nitekim Türkler ile halifeler arasında başlayan bu taht mücadeleleri iç huzursuzluklara ve devletin giderek zayıflamasına sebep olmuştur.²⁷

Abbâsîler'in sosyal hayatına, Bişr el-Hâfi'nin uzun bir müddet ikamet ettiği²⁸ ve orada birçok olaya tanıklık ettiği Bağdâd merkezli bakacak olursak eğer bu şehir, birçok eklektik unsuru bünyesinde barındıran bir yapıya sahiptir. Bu haliyle Bağdâd, değişik kültürlerle mensup insanların birlikte yaşamasının mümkûniyetini gösteren güzel örneklerdendir. Zira Bağdâd, Araplar, İranlılar, Berberîler, Türkler ve Zencilerden teşekkül eden kozmopolit bir yapı arz etmekte ve bu yapıya dahil olanlar Müslümanlık, Hristiyanlık, Yahudilik, Mecûsîlik, Hinduizm gibi dinlere mensup olabilmekteydi.²⁹ Bağdâd'ın bu yapısı, Emevîler'in Arap olmayanlara uyguladığı dışlayıcı tavrın Abbâsîler'le birlikte yıkıldığının işaretlerindendir.

Bişr el-Hâfi'nin yaşadığı dönem itibariyle Abbâsîler'de halk ise halifenin yakınları, vezirler, kadılar ve âlimlerden oluşan *havâs* sınıfıyla; esnaf, sanatkâr, çiftçi ve kölelerin içerisinde yer aldığı *avâm* sınıfından müteşekkildi. Kölelerin önemli bir yer işgal ettiği ve birçok yerde alınıp satıldığı bu sosyal hayatta, Müslüman olmayan ve cizye vererek dinlerini özgürce yaşayabilen zimmîler de bulunmaktaydı.³⁰ Ayrıca her ırkın birbirinden ayırt edildiği giyim ve kuşam şekilleri mevcuttu.³¹

Bişr'in ilim talebesine kendilerini dünyaya kaptırmamaları yönünde nasihatlerini³² anlamak için özellikle Abbâsîler'in ilk dönemindeki malî refah seviyesini iyi okumak gerekir. Nitekim Abbâsî halifeleri, malî açıdan ülkenin refah seviyesini artırma adına, ekonomik faaliyetlerle yakından alâkadar olmuşlardır. Ziraatçiliğin önemli bir yer işgal ettiği Abbâsîler'in ilk dönemlerinde halifeler, bu amaçla sulama kanalları

²⁷ Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I, s. 35; Bozkurt, *Abbasiler*, s. 85.

²⁸ İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbu Tabakâtu'l-Kebîr*, XI, thk. Alî Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hânicî, Kâhire, 2001, c. IX, s. 344.

²⁹ Kan, Kadir, *Abbâsîler'in Birinci Asrında Bağdat (145-232/762-847)*, (Basılmamış Doktora Tezi), UÜSBE, Bursa, 2010, s. 177-338; Bozkurt, *Abbasiler*, s. 165.

³⁰ Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I, s. 46; Bozkurt, *Abbasiler*, s. 75.

³¹ Bozkurt, *Abbasiler*, s. 171.

³² eş-Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, II, thk. Ahmed Abdurrahmân es-Sâyih, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 2005, c. I, s. 136; İbnü'l-İmâd, Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, X, thk. Mahmûd el-Arnâvûdi, Dâru İbnî Kesîr, Beyrut, 1988, c. III, s. 125.

inşa ettirmiş ve muhtelif beldelerden uzman kişiler getirterek tarımın daha da güçlü bir hal almasına katkıda bulunmuşlardır. Ziraatın yanında kumaş, kağıt ve çam üretiminin, gümüş ve altın madenlerinin çıkartılmasının, humus, cizye, haraç, öşür, zekât ve ganimet mallarının da ülke ekonomisindeki katkısı büyüktür.³³

Nitekim Abbâsîler, siyasî, sosyal ve ekonomik açıdan attıkları adımlar ve yaptıkları yatırımlar sayesinde uzun bir müddet varlıklarını sürdürmüşlerdir. Onların tarih sahnesinde uzun soluklu mevcûdiyetlerinde, fetihler ve ekonomik yatırımlar neticesinde devletin zenginleşerek yaşam kalitesinin artmasının yanı sıra sosyal ayırım ve sınıf kavramının bulunmamasının da önemli rolü vardır. Böyle bir dönemde yaşayan Bîşr el-Hâfî'nin siyasî, sosyal ve ekonomik olarak birçok gelişmeye tanıklık ettiği söylenebilir.

1.2. Abbâsîler'de İlmî Durum

Bîşr'in dünyaya geldiği yıllar siyasî olduğu gibi ilmî olarak da hareketli ve başarılı bir tablonun çizildiği yıllardır. Bu tablonun çizilmesinde ilim dallarının gelişip sistemleşerek bağımsız birer hal almasının yanı sıra Bağdâd'da kurulan Beytülhikme gibi müesseselerin katkısı büyüktür.³⁴ Bunlara Abbâsî halifelerinin ilme olan düşkünlükleri ve ilmî aktivitelerin bizzat içerisinde yer almaları da eklenebilir. el-Mansûr'un gençliğinde fıkıh, hadis vb. ilimleri talep etmek için rihleler yapması bunun misallerindendir.³⁵

İlk Abbâsî halifelerinden el-Mansûr'un hilâfete geçtiğinde ulemâyı himaye etmekle birlikte Yunanca, Farsça ve Hintçe eserlerin Arapça'ya tercümesine ihtimam göstermesi, ilmî aktivitelerin giderek yaygınlık kazanmasına vesile olmuştur. Zira onun döneminde başlayan bu tercüme faaliyetleri, Hârûn er-Reşîd'in, Bizans'a yapmış olduğu seferler neticesinde elde edilen kitapların Bağdâd'a getirilip tercüme edilmesiyle devam ederken, el-Me'mûn ile birlikte altın çağını yaşamıştır.³⁶

Âlimleri seven ve dinî şeâire hürmet gösteren Hârûn er-Reşîd, edebiyat ve fıkıh konularında fikirler beyan etmesi, ilim ve fesâhat sahibi birisi olmasıyla Abbâsî halifelerinin ileri gelenlerinden kabul edilmektedir.³⁷ İlme düşkün olma hususunda babasına benzeyen el-Me'mûn ise küçük yaştan itibaren, sadece dinî ilimlerde değil diğer

³³ Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I, s. 47-48; Bozkurt, *Abbasiler*, s. 185-189.

³⁴ Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I, s. 40-44; Bozkurt, *Abbasiler*, s. 195.

³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIII, s. 468; es-Suyûtî, *Târîhu 'l-Hulefâ*, s. 209.

³⁶ Dağbaşı, Gürkan, "Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri", *Eskiye Dergisi*, sy. 27, y. 2013, s. 177-187.

³⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. IX, s. 287; es-Suyûtî, *Târîhu 'l-Hulefâ*, s. 227.

ilimlerde de kendini yetiştirmiş bir halifeydi. O, muhtelif ilimlere mensup âlimleri sarayında ikram ve iltifat ederek ağırlamaktan ve onların münazarasını dinlemekten hoşlanırdı.³⁸ Bu münazaralarda i'tizalî düşüncüyü kendisine aşıl原因an Bîşr b. Gıyâs el-Merîsî (v. 218/833) ve Ahmed b. Ebî Duâd (v. 240/854) da bulunmaktaydı.³⁹

Halifelerin ilim öğrenmedeki iştiyaklarının yanı sıra ilmî aktivitelere önem atfetmeleri bir taraftan İslâmî ilimlerin bağımsız birer hal alıp literatürünün oluşmasına, diğer taraftan ise lûgat, târîh ve tabakât türü eserlerin kaleme alınmasını sağlamıştır.⁴⁰ Zira Abbâsîler'in ilk dönemlerinde hem İslâmî hem de diğer ilimlerle ilgili yazılan eserlerden günümüze ulaşanları, İslâm kültür ve medeniyeti açısından kıymetli eserlerdir.

İlmî hareketliliğin yoğun bir şekilde yaşandığı Abbâsîler'in ilk asrında, İslâmî ilimlerin durumu hakkında mâlumat edinmek, araştırmayı daha da anlaşılır kılacağı şüphesizdir. Bu yüzden araştırmaya konu teşkil eden Bîşr el-Hâfî'nin hem hadis ilmindeki yerinin incelenmesi hem de sûfî kimliği olması hasebiyle Abbâsîler dönemindeki hadis ve tasavvuf ilimlerinin durumları hakkında genel bir bilginin verilmesi faydalı olacaktır.

1.2.1. Hadis İlmi

Tarihçiler tarafından Abbâsîler'in birinci dönemi kabul edilen 132/750 ile 232/847 yılları arası, aynı zamanda hadis tasnif faaliyetlerinin yapılmaya başlandığı zaman dilimini de ifade etmektedir.⁴¹ Zira Emevî halifelerinden Ömer b. Abdilazîz'in (v. 101/720) emriyle tedvîn edilmeye başlanan hadisler, Abbâsîler ile birlikte Ma'mer b. Râşid (v. 153/770), Mâlik b. Enes (v. 179/795) ve Abdurrezzâk b. Hemmâm (v. 211/826-27) gibi muhaddislerce yazılan eserlerle tasnife tâbi tutulmuştur.⁴² Bu ilk tasnif faaliyetlerinin yapıldığı yılları takip eden hicrî üçüncü asırda ise hadis ilmine altın devrini yaşatacak olan ve *Kütüb-i Sitte* adıyla şöhret bulan eserler telif edilmiştir.

Bu eserlerin yazılmasında hicrî birinci asırda fitnelerle birlikte başlayan hadis uydurma faaliyetinin önemli bir yeri vardır. Bu uydurma hareketi neticesinde hadislerin

³⁸ el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, c. IV, s. 17.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 217.

⁴⁰ Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, c. I, s. 41.

⁴¹ Altınay, Ramazan, *İlk Dönem Abbasi Halifeleri ve Alim ve Muhaddislerle Münasebetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), YYÜSBE, Van, 1998, s. 1-139.

⁴² Koçyiğit, Talât, *Hadis Tarihi*, TDVY., Ankara, 2009, s. 208.

karşı karşıya kaldığı tehlikeyi fark eden muhaddisler, bir taraftan râviler hakkında mâlumat toplarken diğer taraftan hadisleri muhafaza etmeye yönelik hacimli eserler kaleme aldılar. Neticede bugün elimizde mevcut bulunan sahih hadis koleksiyonu oluşmuş ve usûlle alâkalı kaidelerin temelleri atılmış oldu.⁴³

Hadis ilminin Abbâsîler dönemindeki yükselişinde rol oynayan diğer bir önemli faktör ise halifelerin hadis ilmini talep edip rivayette bulunmaları⁴⁴ ve muhaddisleri himaye ederek maddî destek vermeleri olduğu söylenebilir. Bu meyanda *Târîhu'l-Hulefâ* müellifi es-Suyûtî (v. 911/1505), Hârûn er-Reşîd'in iki oğlu el-Emîn ve el-Me'mûn ile birlikte İmâm Mâlik'e (v. 179/795) gidip hadis dinlediklerini haber vermektedir.⁴⁵

Abbâsîler'de hadis denince akla ilk gelen hususlardan biri, Bişr el-Hâfî'nin elli kusur yaşlarındayken yakından temaşa ettiği mihne döneminde cereyan eden olaylardır. Küçük yaşlardan itibaren hadis talep etmeye başlayan el-Me'mûn, diğer Abbâsî halifeleri gibi hadis rivayetinde bulunmasının yanı sıra,⁴⁶ sarayda hadis imlâ ettirerek bu ilmin ilerlemesinde katkıda bulunmuştur.⁴⁷ Nitekim el-Me'mûn'un hilâfetiyle birlikte muhaddisler için başlayan güzel günler, onun Mu'tezile'yi devletin resmi mezhebi yapmasıyla yerini çetin ve zor günlere bırakır. Hicrî 212 senesinde Kur'ân'ın mahlûk olduğunu ilan eden Halife, halk nazarında saygınlığı bulunan muhaddislere bu görüşü zorla da olsa benimsetmeye çalışır. Kabul etmeyenlere ise işkence yapmaktan geri durmaz. el-Me'mûn ile başlayan bu sıkıntılı günler, el-Mu'tasım'ın idareyi ele almasıyla giderek artacak ve aralarında Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) de bulunduğu bazı âlimler kırbaçlanmaktan kurtulamayacaklardır.⁴⁸ el-Me'mûn'un Mihne dönemindeki bu despotizmi ve âlimlere bu fikri benimsetmeye çalışması askerî gücüne itimadından ziyade, ilmî birikiminden kaynaklanmaktadır.⁴⁹ Öte yandan Bişr el-Hâfî'ini mihne döneminde sessiz kalmasına da burada değinmek gerekir. O, her ne kadar Kur'ân'ın

⁴³ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 112.

⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. IV, s. 214; es-Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 216; a. mlf., *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 261.

⁴⁵ es-Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 233. Ayrıca bkz. Altınay, *İlk Dönem Abbasi Halifeleri ve Alim ve Muhaddislerle Münasebetleri*, s. 110-11.

⁴⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 273.

⁴⁷ Altınay, *İlk Dönem Abbasi Halifeleri ve Alim ve Muhaddislerle Münasebetleri*, s. 139.

⁴⁸ el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, c. IV, s. 43; es-Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 266; Bozkurt, *Abbasiler*, s. 65.

⁴⁹ Sakallı, Talat, "Halife Me'mun ve Hadisçilerle Olan Münasebetleri I", *ERÜİFD*, sy. 6, y. 1989, s. 245-270. Ayrıntılı bilgi için bkz. Özafşar, Mehmet Emin, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihî Arka Planı Mihne Olayı ve Haşeviyye Olgusu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999.

yaratılmış olduğunu kabul etmese de tahammül edememe⁵⁰ gibi sebepler ileri sürerek bu dönemde sessiz kalmayı tercih etmiştir. Konuşması gerektiği söylenince de “Benden peygamber makamına ulaştıracak bir şey istiyorsunuz.”⁵¹ cevabını vermiştir.

Sonuç olarak Abbâsîler dönemi, genelde tüm ilimler, özelde ise hadis ilmi bakımından önemli bir yere sahiptir. İleri gelen hadis âlimlerinin bu dönemde yaşayıp elimizde bulunan hadis koleksiyonun oluşmasında rol oynamaları bu asırları önemli kılan etkenler arasındadır.

1.2.2. Tasavvuf İlmî

Tasavvufî düşüncenin geçirmiş olduğu evreleri zühhd, tasavvuf ve tarîkat dönemi olarak üçe ayırmak mümkündür. Nazariyeden ziyade amelin ön planda olduğu zühhd dönemi, hicrî ikinci yüzyılın başlarında yerini, nazariyenin önde olduğu tasavvufî cereyana bırakır.⁵² Abbâsîler’in ilk asırlarına denk gelen zühhd hareketinin tasavvufa evrilmesi, Ma’rûf el-Kerhî (v. 200/815), Bişr el-Hâfî (v. 227/841), Bâyezid-i Bistâmî (v. 234/848), Hâris el-Muhâsibî (v. 243/857), Zünnûn-i Mısırî (v. 245/859 ?) ve Cüneyd el-Bağdâdî (v. 297/909) gibi meşhur sûfîler sayesinde.⁵³ Tasavvuf cereyanı ise daha sonraki yıllarda yerini, Muhâsibiyye, Tayfûriyye, Cüneydiyye, Nûriyye, Sehliyye, Hakimîyye, Seyyârîyye, Harrâziyye, Hafifiyye ve Melâmîlik gibi ekollerin kurulmasıyla tarîkatlar dönemine bırakmıştır.⁵⁴

Bu bilgilerden hareketle Abbâsîler, hem dâhildeki hem de hâriçteki politikalarıyla İslâm tarihine siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak en parlak dönemlerinden birini yaşatmış bir devlettir. Öyle ki onların ilk asırlarında ilmî faaliyetlere verilen değer, İslâmî ilimlerin bağımsız birer hal almasına ve kaynak değeri açısından günümüzde önemli yere sahip olan eserlerin yazılmasına vesile olmuştur.

⁵⁰ el-Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXXV, thk. Dr. Beşşâr A'vâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994, c. I, s. 445.

⁵¹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. V, s. 287.

⁵² Yılmaz, Hasan Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 81; Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDVY., Ankara, 2013, s. 24.

⁵³ Aydın, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Seha Neşriyat, Ankara, 1986, s. 45-47.

⁵⁴ Yıldız, “Abbâsîler”, *DİA*, c. I, s. 43.

2. BİŞR EL-HÂFÎ'NİN HAYATI

2.1. Doğumu, İsmi, Nisbesi ve el-Hâfî Lakabı

Bişr el-Hâfî'nin doğum tarihi hususunda ihtilâf bulunmakla birlikte kaynakların ekseriyetinde h. 150 (767),⁵⁵ *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*'da yer alan bir rivayette ise h. 152 (769) senesi zikredilmektedir.⁵⁶ Doğum yılı hakkındaki bu iki farklı görüşün yanı sıra onun Horasan'ın Merv şehrine altı mil uzaklıkta bulunan Mâbersâm adındaki bir köyde doğduğu konusunda es-Sülemî'nin tereddüdü hariç tesbit edildiği kadarıyla ihtilâf yoktur.⁵⁷ es-Sülemî'nin tereddüdü ise Bisr el-Hâfî'nin doğduğu köyün ismi hususunda olup Mâbersâm ya da Bekird olabileceğini ifade etmesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁸

Bişr'in asıl adı ise Bisr b. el-Hâris b. Abdirrahmân b. 'Atâ b. Helâl b. Mâhân b. Abdillâh'tır. Nisbesine gelince, Merv'de doğduğu için el-Mervezî nisbesi verilirken;⁵⁹ ez-Zehebî gibi âlimler Bağdâd'da yaşaması hasebiyle el-Bağdâdî nisbesini de ilâve ederler.⁶⁰

Künyesi, Ebû'n-Nasr'dır.⁶¹ Bu künye, fakirleri ve yoksulları gözetip imkân dahilinde maddî destek olması, maddî destek olamayınca da hallerini anlamak adına onlar gibi yaşamaya gayret göstermesinden⁶² dolayı ona atfedilmiş olabilir.

Muhammed b. Salt, Bisr b. el-Hâris'in ismiyle ilgili olarak "*Bişr'in ismi insanlar arasında sanki bir nebî ismi gibiydi*" demektedir. Buna sebep olarak da tevbesine vesile olan '*Bismillahirrahmanirrahîm*' yazılı kağıdı yerden hürmetle kaldırıp temizlemesini

⁵⁵ Ebû Bekr el-Merrûzî, Ahmed b. Muhammed el-Haccâc, *Kitâbu'l-Vera'*, thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyrî, Mertebetu'l-Ma'ârif, Riyad, 2000, s. 95; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 325; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 290; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. III, s. 123.

⁵⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁵⁷ İbnu'l-Cevzî, *Mâbersâm*'ın *be* harfinin fetha harekesini, *te* harfinin iki noktası zannederek *Mâtersâm* olarak ifade etmiştir. *Şezerât* yazarı ise bu hataya şöyle dikkat çekmektedir: "*Te* harfi, aslen *be* harfi olması gerekirken ya İbnu'l-Cevzî ya da müstensih tarafından yanlışlık yapılarak *be*'nin üzerindeki fetha işareti *te*'nin iki noktası zannedildi ve *be* yerine *te* yazıldı." Bkz. İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. III, s. 123. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kebîr*, c. IX, s. 344.

⁵⁸ es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 43.

⁵⁹ es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 42; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 289.

⁶⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁶¹ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kebîr*, c. IX, s. 344; İbn Ebî Hâtim er-Râzî, Muhammed Abdurrahmân, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1952, c. II, s. 356; es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 43.

⁶² es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 47; Attâr, Feridüddîn, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, terc. Süleyman Uludağ, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2015, s. 194.

göstermiştir.⁶³ Bu cümle, Bişr'in isminin gerçekten nebî ismi olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira buradaki 'nebî ismi' ona gösterilen saygı ve hürmeti ifade ederken cümlede yer alan 'sanki' kelimesi de ihtimali barındırıp kesinlik arz etmemektedir.

Abdulhalîm Mahmûd,⁶⁴ Bişr'in ismi hakkındaki bu ifadeyi izah etmek maksadıyla öncelikle, Atâullah el-İskenderî'nin (v. 709/1309) “إن العلماء ورثة الأنبياء” (Âlimler nebîlerin vârisleridir.)⁶⁵ ve “علماء أمتي كأنبياء بني إسرائيل” (Ümmetimin ulemâsı, İsrâîl oğullarının nebîleri gibidir.)⁶⁶ rivayetlerine yapmış olduğu şu değerlendirmeyi zikreder: “Bu rivayetlerde dikkat edilirse bir nükte vardır. Çünkü Resûlullah (s.a), علماء أمتي كرسل بني إسرائيل (Ümmetimin âlimleri, İsrâîl oğullarının resûlleri gibidir.) yerine علماء بني إسرائيل (İsrâîl oğullarının nebîleri gibidir.) demektedir. Yani Nebî (s.a), ümmetine mensup ulemânın Benî İsrâîl'e gelen resûller gibi olamayacağını, ancak nebîler gibi olabileceğini bildiriyor. Zira bazı âlimler, resûllerin yeni bir şeriatle gönderildiğini, nebîlerin ise selefleri olan resûllerin şeriatlarına göre amel edip onları teyit ettiklerini söylerler.” Abdulhalîm Mahmûd, bu açıklamalara temas ettikten sonra kendisi şunları ilâve eder: “Bişr'in ismi, Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu hükümleri ikrar edip yaymaya çalışması itibariyle sanki nebî ismi gibidir.”⁶⁷

Tüm bunların yanında Bişr, el-Hâfî (الحافي) lakabıyla şöhret buldu.⁶⁸ “حافي” kelimesi, حفي fiilinden türeyen ismi fâ'il olup onunla ayağında huff veya nalın adına bir

⁶³ Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh el-Esbehânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, X, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, c. VIII, s. 336; el-Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Terâcimi's-Sâdâti's-Sûfiyye*, IV, thk. Abdulhamîd Sâlih Hamdân, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, T. y., c. I, s. 369. ed-Dîneverî, bu bağlamda Allah Teâlâ'nın rüyada Bişr b. el-Hâris'in arkadaşlarından birisine şöyle seslendiğini nakleder: “Bişr'e git ve ona de ki: Kor üzerinde dahi bana secde etse, insanlar arasında ismini yüceltmemizin hakkını vermiş olamaz.” Bkz. ed-Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, X, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1998, c. II, s. 294-95.

⁶⁴ Abdülhalîm Mahmûd, 1910 senesinde Mısır'ın Şarkıyye vilâyetine bağlı Bilbîs kasabasının Ebûhamd köyünde dünyaya gelmiştir. Tahsil hayatına ilk olarak köyünde başlamış, daha sonra orta kısmına dahil olduğu Ezher'in 1923 senesinde Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Hocalarından Mustafa Abdürrâzık'ın etkisiyle felsefe ve tasavvufa meyleder. 1923 yılında Fransa'ya giderek eğitimini devam ettirir. Altmışın üzerinde eser kaleme alan Abdülhalîm Mahmûd, 1973 senesinde Ezher şeyhi olmuş ve bu görevini 1978 senesinde vefatına kadar devam ettirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, Hasan Kamil, “Abdülhalim Mahmud”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 1988, c. I, s. 213.

⁶⁵ Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvud*, Beytu'l-Efkâri'd-Duveliyye, Riyâd, T. y., 24/İlim, I (s. 403, h. no: 3641); et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's-Sahîh*, V, thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve dğr., 1977, Y. y., T. y., 42/İlim, 19 (c. V, s. 48-49, h. no: 2682). Bu rivâyet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akyüz, Hüseyin, “Âlimler Peygamberlerin Varisleridir” Hadisinin İsnad Açısından Tenkid ve Tahlili”, *HÜİFD*, c. XI, sy. 22, y. 2012, s. 159-190.

⁶⁶ el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs 'amme'Stehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs*, II, Mektebutu'l-Kudsiyye, Kahire, T. y., c. 2, s. 64.

⁶⁷ Abdulhalîm Mahmûd, *el-Ârifubillâh Bişr b. el-Hâris el-Hâfî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, T. y., s. 11-12.

⁶⁸ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

şey olmayan kimse kastedilir.⁶⁹ Onun bu lakapla meşhur olması hususunda ise beş farklı neden tesbit edilmiştir. Bu nedenlerden ikisini kendisine atfedilen “*Yeryüzü Allah’ın sergisidir. O’nun sergisine ayağım ile yer arasında herhangi bir engel olduğu halde basmak istemiyorum*”⁷⁰ ile “*Tevbe ettiğim anda ayağımda ayakkabı yoktu. Şimdi de giymekten hicâb duyuyorum.*”⁷¹ ifadeleriyle bizzat kendisi açıklamaktadır. *el-Bidâye*’de yer alan üçüncü bir rivayette ise bağcık almak için gittiği ayakkabıcının ona “*Ey zâhidler! Bize ne kadar da külfet oluyorsunuz.*” demesi üzerine ayakkabılarını çıkarıp attığı ve ondan sonra hiç ayakkabı giymediği bilgisi mevcuttur.⁷² İbnu’l-İmâd ve İsâm Muhammed el-Hâc ise talebu’l-ilm yolunda çıplak ayak gezmesinden ötürü bu lakabın kendisine verilmiş olduğunu söylemektedirler.⁷³ Son olarak İsmâil Hakkı Bursevî, “*إني أنا ربك فاخلع نعليك إنك بالواد المقدس طوي*” (*Şüphesiz ben senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi olan Tuva’dasın.*)⁷⁴ âyetini kerîmesinin tefsirini yaparken burada çıplak ayak gezmenin tevazüden ve hüsn-ü edepten olduğunu, bundan dolayı Bîşr el-Hâfî gibi zatların yalın ayak gezdiğini ifade eder.⁷⁵ Ayrıca onun yalın ayak yürümekten ayaklarının altının siyahlaştığı da kaynaklarda zikredilir.⁷⁶

Bu rivayetlerden anlaşıldığı üzere Bîşr, yalın ayak yürümeyi birtakım gerekçelere binaen tercih etmiştir. Öte yandan onun Hâfî lakabıyla şöhret bulması, yukarıda geçen rivayetlerden birinin akabinde olabileceği gibi birkaçının akabinde de olması mümkündür.

⁶⁹ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem el-Mısırî, *Lisânu’l-‘Arab*, VI, thk. Abdulluh Alî el-Kebîr ve dğr., Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire, T. y., c. II, s. 935.

⁷⁰ el-Hucvîrî’ye göre, Bîşr el-Hâfî’nin bu sözü, kendisindeki müşahade halinin canlılığını ve Allah’ın razı olmadığı şeylerden kaçınmadaki gayretini göstermektedir. Bkz. el-Hucvîrî, Alî b. Osman el-Cullâbî, *Hakikat Bilgisi (Keşfu’l-Mahcûb)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2014, s. 171.

⁷¹ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 191.

⁷² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. XIV, s. 291.

⁷³ İbnu’l-İmâd, *Şezerâtu’z-Zeheb*, c. III, s. 124; İsâm Muhammed el-Hâc Alî, *Bîşr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2001, s. 82.

⁷⁴ Tâhâ 20/12.

⁷⁵ İsmâil Hakkı Bursevî, *Tefsîru Rûhi’l-Beyân*, X, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, T. y., c. V, s. 370.

⁷⁶ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 347; el-Münâvî, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, c. I, s. 369. el-Hâfî lakabıyla ilgili bir câriye Bîşr el-Hâfî’ye şöyle demiştir: “*Eğer biraz para verip bir ayakkabı alsaydın, Hâfî lakabı senden zâil olurdu.*” Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 183; el-Kuşeyrî, Abdulkarîm b. Havâzin, *er-Risâletu’l-Kuşeyriyye*, II, thk. Dr. Abdulhalîm Mahmûd ve Mahmûd b. eş-Şerîf, Dâru’l-Maârif, Kâhire, 1119, c. I, s. 49.

2.2. Ailesi

Bişr el-Hâfî'nin atalarından kimin hangi görevi, ne zaman yaptığı ile ilgili bilgi kaynaklarda mevcut değildir. Fakat onun Horasanlı bir aileye mensup olduğu ve atalarından Abdullah'ın, Hz. Ali'nin eliyle İslâm'a girdiği belirtilmektedir.⁷⁷

Bişr el-Hâfî, reislerin çocuklarından olup⁷⁸ babası el-Hâris b. Abdurrahmân b. 'Atâ,⁷⁹ Merv'in ileri gelenlerinden ve padişaha yakınlığı bulunan kimselerdendi. Buradaki 'reisler' ile melikin sarayında yaşayan devletle ilgili sırların paylaşıldığı ve devlet işlerinde vezirlere yardımcı olan kimseler kastedilmektedir. Zira bu kişiler sultanlara yakın olmaları hasebiyle büyük bir rahatlık içinde yaşar ve lüks bir hayat sürerlerdi.⁸⁰ Bu ifade Bişr el-Hâfî'nin zengin ve itibar gören bir ailenin çocuğu olduğunu ve gençliğinde refah içerisinde yaşadığını göstermektedir.

Kaynaklarda Bişr b. el-Hâris'in, haklarında fazla mâlumat bulunmayan takvâ ve zâhidlikleri ile marûf Mudğa, Muhha, ve Zübde adında üç kız kardeşinden bahsedilmektedir. Bişr, kendisinden büyük olan kardeşi Mudğa vefat ettiğinde çok hüzünlenip gözyaşı dökerek "Kul eğer kulluğunda kusur ederse Allah ünsiyet beslediği kişinin canını alır. İşte Mudğa da benim ünsiyet beslediğim kardeşimdi." der. Öte yandan diğer kız kardeşi Muhha, Ahmed b. Hanbel'e (v. 241/855) takvâ ile alâkalı hassas sorulur sormuş ve neticede Ahmed b. Hanbel, bu sorular karşında taaccübünü gizleyemeyerek verânın bu haneden çıktığını belirtmiştir. Ayrıca Bişr el-Hâfî, isim zikretmeksizin, takvâyı bu kız kardeşlerin birisinden öğrendiğini söyler.⁸¹ Bunun Ahmed b. Hanbel'e takvâ konusunda suâller yönelten Muhha olma ihtimali mevcuttur.

⁷⁷ Abdullah'ın ismi konusunda ise farklı görüşler mevcuttur. Bazılarına göre *Ganbûr* olup müslüman olduktan sonra Hz. Ali (r.a.) ona Abdullah ismini vermiştir. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 1995, c. X, s. 179; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 290. *Târîhu Medîneti's-Selâm*'da yer olan bir rivayette ise *Ye'fûr* olduğu belirtilmektedir. Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XI, s. 570.

⁷⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 474-75.

⁷⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁸⁰ Abdulhalîm Mahmûd, *el-Ârifubillah Bişr b. el-Hâris el-Hâfî*, s. 13-14.

⁸¹ Bu sorulardan birisinde Muhha, Ahmed b. Hanbel'e gelerek insanların gece meşale ile etrafı aydınlatarak yanından geçip gittiklerini, kendisinin de bu aydınlıktan istifade ederek örgü ördüğünü ve ne yapması gerektiğini sormuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 524-26. Ayrıca bkz. ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, c. I, s. 389; İbn Ebî Ya'lâ, Ebû'l-Hasan Muhammed el-Ferrâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, III, thk. Abdurrahmân b. Süleymân, Riyad, 1999, c. II, s. 581; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 199.

Bişr el-Hâfî'nin akrabalık derecesinde bir hayli ihtilâfın bulunduğu muhaddis Alî b. Haşrem⁸² ile de yakınlığı söz konusudur.⁸³

Netice itibariyle hicrî II. asrın yarısında Horasan'ın Merv şehrinde doğan Bişr el-Hâfî, zengin bir ailede neşet etmiş birisidir. Görebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda kız kardeşleri nisbeten hariç ailesi hakkında fazla bilgi mevcut değildir.

2.3. Tevbesi ve Evlilikten Uzak Durması

Bişr el-Hâfî'nin hayatını tevbeden önceki ve sonraki hayatı şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Tevbeden önceki hayatında yol kesicilik gibi bazı aşırılıklar yapan Bişr,⁸⁴ el-Fudayl b. İyâz (v. 187/803),⁸⁵ İbrâhîm b. Edhem (v. 161/778 ?),⁸⁶ Mansûr b. Ammâr (v. 225/840)⁸⁷ vb. mutasavvıflar gibi “يا أيها الذين آمنوا توبوا إلى الله توبة نصوحا” (Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tevbe edin.)⁸⁸ âyeti kerîmesinin gereğince bu aşırılıklarına nasûh tevbesi ile son verdiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda hangi tarihlerde ve kaç yaşlarında iken tevbe ettiği ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Fakat Bişr'in yetmiş beş senelik ömrüne mukabil, bazı kaynaklarda kırk veya elli sene boyunca nefsinin terbiye adına muhtelif yiyeceklerden yemediği kaydedilmesi⁸⁹ yirmili yaşlarda tevbe ettiği izlenimini vermektedir.

Bişr el-Hâfî'nin tevbesine vesile olacak olay ise sarhoş bir vaziyette evine döndüğü bir akşam yerde çamurlar içerisinde “بسم الله الرحمن الرحيم”

⁸² Asıl adı, Alî b. Haşrem b. Abdîrahmân b. Âtâ b. Helâl b. Mâhân b. Abdillâh'tır. Hadis rivayet ettiği kişiler arasında Hafs b. Giyâs, Süyfân b. 'Uyeyne, İsâ b. Yûnus, Vekî' b. el-Cerrâh bulunmaktadır. Ondan ise Müslim, et-Tirmizî, en-Nesâî gibi muhaddisler hadis rivayet etmişlerdir. en-Nesâî'ye göre sika birisidir. Aynı şekilde İbn Hibbân'da *es-Sikât*'ta onu zikreder. Hicrî 160 senesinde doğmuş, 256 senesinde vefat etmiştir. Bkz. el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. XX, s. 421-23.

⁸³ Bu ihtilâflar şöyledir: “Bişr, Alî b. Haşrem'in dayısıdır. Alî b. Haşrem, Bişr'in dayısıdır. Bişr, Alî b. Haşrem'in kız kardeşinin oğludur. Bişr, Alî b. Haşrem'in amcasının oğludur.” İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 180. Ayrıca bkz. es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 43; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; el-Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, c. I, s. 48; el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100. Alî b. Haşrem'in Bişr el-Hâfî'den on sene sonra doğduğu dikkate alınırsa, onun Bişr'in dayısı olma ihtimali azalmaktadır.

⁸⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 291; el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. IV, s. 103.

⁸⁵ el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. XXIII, s. 285-286; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. XLVIII, s. 382.

⁸⁶ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VII, s. 368-69.

⁸⁷ Mansûr b. Ammâr'ın tevbesi de Bişr b. el-Hâris'in tevbesine benzemektedir. Nitekim o, yürüdüğü bir esnada üzerinde “بسم الله الرحمن الرحيم” (Bismillahirrahmanirrahîm) yazan bir kağıt parçasını yerde görüp kaldırmış ve koyacak bir yer bulamayınca da yutmuştur. Bunun üzerine rüyasında hikmet kapılarının kendisine açıldığı bildirilmiştir. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. LX, s. 328.

⁸⁸ Tahrîm 66/8.

⁸⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 198.

(Bismillahirrahmanirrahîm) yazılı bir kağıt parçasını hürmetle kaldırıp temizleyerek evinin bir köşesine asmasıdır. Bu olayın akşamında sûfîlerden birisine rüyasında Bîşr'e gidip *"İsmimizi yücelttiğin gibi biz de seni yücelttik ve ismimizi temizlediğin gibi bizde seni temizledik. İzzetime yemin olsun ki senin ismini hem dünyada hem de âhirette hoş kılacağım"* denmesi söylenir. Meyhanede bulunduğu esnada görülen bu rüyanın Bîşr b. el-Hâris'e haber verilmesi neticesinde Bîşr, o anda halisâne tevbe etmiş ve bir daha dönmek üzere bulunduğu meyhaneyi terk etmiştir.⁹⁰

Evlilikten uzak durmasına gelince, her ne kadar İslâm'da evliliğe teşvik eden âyet⁹¹ ve hadisler⁹² bulunsun da âlimlerden bazıları kendilerince ihticâc ettikleri delillere binaen evlenmemeyi tercih etmişlerdir. Bu durum özellikle sûfî kimliği ile temâyüz eden kişilerde görülmektedir. Tüm sûfîler için bu genellemeyi yapmak ise mümkün değildir. Zira Hz. Peygamber'in (s.a) sünneti olması hasebiyle evliliği tercih eden sûfîlerin sayısı, evlenmeyenlerin sayısından oldukça fazladır.⁹³

Evlenmeyen sûfîlerden birisi de yetmiş beş yıllık ömrü boyunca hiç izdivaç yapmayan ve duâlarında *"Rabbim! Ruhumu kabz edinceye kadar dünyada bana ev, aile, çocuk ve para pul nasip etme!"* yakarışlarında bulunan Bîşr el-Hâfî'dir.⁹⁴ Onun neden evlenmediğini, farklı zamanlarda kendine tevcih edilen muhtelif sorulara vermiş olduğu cevaplardan öğrenmekteyiz. *"Hz. Ömer (r.a.) döneminde yaşasaydım ve bana evlenmen gerekiyor deseydi, ben de evlenirdim."* ile *"Kendi hakkımı eda etmekten korktuğum halde zevcemin hakkını nasıl eda edebilirim?"*⁹⁵ cümleleri onun verdiği cevaplar arasında

⁹⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 191; Ayrıca bkz. el- Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, c. I, s. 48; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 181-182; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 325; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 291.

⁹¹ Nûr 24/32.

⁹² *"تزوجوا فإني مكثر بكم الأمم"* (Evleniniz! Ben sizin çokluğunuz ile diğer ümmetlere karşı övünürüm.) hadisi için bkz. Ebû Dâvud, 12/Nikâh, 4 (s. 234, h. no: 2050); en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Kitâbu's-Süneni'l-Kübrâ*, XII, thk. Hasan Abdulmun'in Şelebî, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 2001, 21/Nikâh, 14 (c. V, s. 160-61, h. no: 5323).

⁹³ Karapınar, Fikret, *Muhaddis Süfîlerin Hadis Usulu ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H.IV.-V./M.X-XI)*, (Basılmamış Doktora Tezi), SÜSBE, Konya, 2006, s. 23-332.

⁹⁴ el-Beyhakî, Ebûbekr Ahmed b. el-Hüseyn, *Kitâbü'z-Zühdi'l-Kebîr*, thk. Âmir Ahmed Haydar, Daru'l-Cenân, Beyrut, 1987, s. 143. Bîşr'in evlilik konusundaki bu tavrı şerîata muhalefet maksadıyla değil, kendine ait bir kanaatten kaynaklandığı şeklinde yazım için bkz. Isâm Muhammed el-Hâc Alî, *Bîşr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 165. İslâm tarihinde Bîşr gibi evlenmeyen nice âlim bulunmaktadır. Nitekim Abdulfettâh Ebû Gudde, evlenmeyen âlimlerle ilgili yazdığı *el-'Ulemâu'l-'Uzzâb* adlı eserinde evlenmeyen yirmi âlimin hayatını ele almaktadır. Bunlar arasında, İbn Cerîr et-Taberî, ez-Zemahşerî, en-Nevevî ve İbn Teymiyye gibi ulemâdan meşhur simalar da bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulfettâh Ebû Gudde, *el-'Ulemâu'l-'Uzzâb*, Mektebetü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1982, s. 2-3.

⁹⁵ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. III, s. 124.

gösterilir. Yine “ولهن مثل الذي عليهن” (Kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır.)⁹⁶ âyetinin gerekliliklerini yerine getirmemekten endişe duyuyorum.” ifadesi evlenmemesine sebep olarak ileri sürdüğü bir diğer neden olarak kaydedilir. Bısr’ın ileri sürdüğü bu nedenler, evlilik neticesinde meydana gelen mesuliyeti taşıyamama endişesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Onun “ولهن مثل الذي عليهن” âyetiyle amel ettiği söylenebilir. Evlenmeyerek Resûlullah’ın (s.a) sünnetini terk ettiği kendisine söylenince, sünnetlerden ziyade farzlarla meşguliyetini belirtmesinden bunu öğrenmekteyiz.⁹⁷ Öte yandan Bısr’ın âyetle amel ettiğini söylemesi, Allah Teâlâ’nın Kur’ân’da emir buyurduğu nefse hâkim olma, onu çirkin tavır ve tutumlardan muhafazaya matûf olup⁹⁸ Hz. Peygamber’in (s.a) sünnetlerine değer atfetmediği şeklinde anlaşılmaması onun hakkında yanlış kanaate varmamak için daha doğru bir yaklaşım gibi gözükmektedir. Nitekim onun hayatı incelendiğinde bir taraftan Hz. Peygamber’in (s.a) sünnetiyle kendisi amel etmeye gayret sarf ettiği diğer taraftan çevresindeki insanlara bu yönde telkinlerde bulunduğu fark edilir.

eş-Şâ’rânî (v. 973/1565), Bısr’ın evlenmemesi hususunda ileri sürdüğü gerekçeler ile alâkalı olarak şunları söylemiştir: “*Bısr el-Hâfî’nin evlilik hakkındaki sözlerini şöyle anlamak gerekir: Bu ifadeler izdivâctan kaçınan ve fitneden korkmayanlar içindir. Aksi söz konusu olduğunda evlenmek mustahab olur.*”⁹⁹

Her ne kadar Bısr, evlilikten uzak dursa da helâl kazancın ve evliliğin âkibet acısından daha hayırlı olduğunu belirtmesinin yanı sıra,¹⁰⁰ kendisinin aksine Ahmed b. Hanbel’in evlenerek bolluğa erdiğini ifade etmesi¹⁰¹ evliliğe karşı tamamen olumsuz bir tutum içerisinde bulunmadığını ispat etmektedir. Nitekim Bısr el-Hâfî’nin evlenmeme mevzuunda yukarıdaki beyanları mülâhazaya alındığında İslâmî ilke ve değerlerle çelişmeyen subjektif sebepler olduğu anlaşılır.

⁹⁶ Bakara 2/228.

⁹⁷ İhsân İlâhî Zahîr, *et-Tasavvuf el-Menşeu ve’l-Mesâdiru*, İdârutu Tercemânî’s-Sünne, Lahor, 1986, s. 56-57.

⁹⁸ İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bısr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 165.

⁹⁹ Bkz. el-Münâvî, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye*, c. I, s. 369.

¹⁰⁰ İhsân İlâhî Zahîr, *et-Tasavvuf el-Menşeu ve’l-Mesâdiru*, s. 57.

¹⁰¹ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 68; Ahmed b. Hanbel ise Bısr b. el-Hâris’in evlenmemesi konusunda şunları demiştir: “*Şayet Bısr evlenseydi, kâmil bir insan olurdu.*” Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 553; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 190; ez-Zehbî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 472.

2.4. Bağdâd'da İkameti

Kaynaklar, Bişr el-Hâfî'nin Horasan'ın Merv şehrinde doğup daha sonra Bağdâd'a gelerek buraya yerleştiği hakkında bilgi verirken¹⁰² ne zaman ve nasıl, ailesiyle mi, yoksa tek mi geldiği hususunda bilgi vermezler. Ancak onun tevbesinden sonra ilmî yolculuklar yaptığı ve bu amaçla değişik ilim merkezlerine uğradığı bilgisi de kaynaklarda mevcuttur.¹⁰³ Nitekim onun ya bu ilmî yolculuklar sonucunda ya da tevbesinden sonra eski yaşantısına ve nahoş ortamına tekrar dönmeme adına Bağdâd'a geldiği öngörülmektedir. Bişr'in kız kardeşlerinin Bağdâd'da bulunan Ahmed b. Hanbel'e gelerek suâller sormaları¹⁰⁴ ise ailesiyle birlikte bu şehre geldiği izlenimini vermektedir.

Bişr, her ne kadar Bağdâd'a gelip yerleşse de orada bulunmaktan hoşlanmadığını sürekli dile getirmiştir. el-Hasan er-Rebî'nin (v. 220/835) Bağdâd'da ikametinden dolayı Bişr el-Hâfî'yi kınaması üzerine onun, “*Bağdâd'da yürürken, sanki ateşin üzerinde yürür gibiyim.*”¹⁰⁵ demesi, bu hoşnutsuzluğuna işaret etmektedir. İtikâfa girmek isiteyen birisine söylediği “*Bağdâd'da girmek istiyorsan olmaz*”¹⁰⁶ ifadesi ise bunun teyidi niteliğindedir. Bu hoşlanmama sadece onunla münhasır değil, el-Fudayl b. İyâz gibi Bağdâd'dan ayrılmak gerektiği yönünde insanlara tavsiyelerde bulunan bazı âlimleri de kapsamaktadır.¹⁰⁷

Bişr el-Hâfî, Bağdâd'da ikametden hoşlanmaması mevzuunda herhangi bir sebebe ise atıfta bulunmamaktadır. Ancak Bağdâd'ın dönemin başkenti olması hasebiyle siyasî, ekonomik, dinî vb. konularda bir o kadar hareketliliği barındırması ve dünyalık

¹⁰² İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kebîr*, c. IX, s. 344; es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 43; el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, c. I, s. 48; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 190. el-Mansûr döneminde ticaret yollarına hâkim bir noktada inşa edilen Bağdâd şehrinin Horasan yolu üzerinde bulunması, Horasan'dan birçok âlimin Bağdâd'a gelip yerleşmesine vesile oldu. Bkz. Kan, Kadir, *Abbâsîler'in Birinci Asrında Bağdat (145-232/762-847)*, s. 177. Bu bilgi, Bişr el-Hâfî gibi âlimlerin Bağdad'ı neden tercih ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

¹⁰³ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 334. Ayrıca bkz. ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, c. VIII, s. 70; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 200; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469; el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 369-70.

¹⁰⁴ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 524-26. Ayrıca bkz. ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, c. I, s. 389; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, c. II, s. 581; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 199.

¹⁰⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. V, s. 501; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. LXIII, s. 79. Başka birisi ise Bişr el-Hâfî'nin Bağdâd'da ikamet etmesinden dolayı yarısının gittiğini söyler. Bkz. Ebû Bekr el-Merrûzî, *Kitâbu'l-Vera'*, s. 22.

¹⁰⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XV, s. 649.

¹⁰⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. I, s. 293.

metâ uğruna dinini satan kişilerin çokça bulunması¹⁰⁸ özellikle de dünyaya meyletmeyip uzlet hayatını tercih eden sûfîlerin orada ikameti kerih görmeye ittiği söylenebilir.

2.5. Siyasî Tutumu

Bişr el-Hâfî'nin siyasî tutumu, âlimler üzerinden şekillenmektedir. Âlimleri izzetlerini muhafazaya davet ederken, hakirliğe dûçar olmamaları için emirlerin kapılarına gidip dünyalık talep etmekten nehyederdi.¹⁰⁹ Bunun yanı sıra zalim yöneticilere karşı '*emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker*' yapmakla vazifeli olduklarını onlara hatırlatmış ve bu maksatla amellerin en şiddetlisinin kendisinden korkulan kimsenin yanında hakkı söylemek olduğunu vurgulamıştır. O, Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), Dâvûd et-Tâî (v. 165/781 ?), Abdullah b. el-Mübârek vb. âlimler ile aynı fikriyatı paylaşarak, yöneticilerle iyi geçinme konusunda ısrarcı olanlara karşıdır.¹¹⁰ Bu sebeptendir ki el-Me'mûn'un Ahmed b. Hanbel'i aracı kılarak ilettiği görüşme talebini kabul etmemiştir.¹¹¹

Âlimlerin riyaseti istemeleri halinde Allah'ın gazabına mübtelâ olmakla birlikte, arz ve semada da tiksiniyecek kişiler arasına dahil edileceklerini söylerdi.¹¹² Yine bu konuyla ilgili hikmet sahibi birisinin bulunmayacağı ve devlet yönetiminde akıllılardan ziyade ahmakların hâkim olacağı bir zamanın geleceğini belirtmiştir.¹¹³

Yukarıda zikredilenlere ilâveten Bişr el-Hâfî, emirlerin kazdırdığı kuyulardan da su içmemektedir. Nitekim Abbâdân'da¹¹⁴ kaldığı beş yıl boyunca midesinin rahatsız olmasını dahi göze alarak deniz suyu içmiş, fakat sultanların yaptırdıkları çeşmelere tenezzül etmemiştir.¹¹⁵

Tesbit edebildiği kadarıyla Bişr el-Hâfî, siyasetle doğrudan alâkadar olabilecek bir faaliyette bulunmadığı gibi başkalarını da uzak tutmaya çalıştığı söylenebilir.

¹⁰⁸ İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 72.

¹⁰⁹ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s.333; Ayrıca bkz. İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 326.

¹¹⁰ İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 193-94.

¹¹¹ el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 369; el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l- Kuşeyriyye*, c. I, s. 48

¹¹² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, III, thk. Mahmûd İbrâhîm er-Rıdvânî, Mektebetu Dâru'l-Turâs, Kâhire, 2001, c. I, s. 396.

¹¹³ es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 46; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 210.

¹¹⁴ Abbâdân, şu anki İran Devleti sınırları içerisinde olup Basra körfezinde ikiye ayrılan Diele Nehri'nin iki kolu arasında bir yerde bulunmaktadır. Abbâdân'ın bulunduğu bu topraklar tuzlu olması hasebiyle bereketli değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yâkût el-Hemevî, Şihâbuddîn Ebû Abdillâh b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-Buldân*, V, Dâru Sâdır, Beyrut, 1977, c. IV, s. 74.

¹¹⁵ el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 369.

2.6. Vefatı

Bişr el-Hâfî, ölümden hoşlanmadığını “*Ölüm sevmediğim şeylerdendir. Onu sevmeyenler ise âkibetlerinden endişe duyanlardır.*”¹¹⁶ ifadesiyle ortaya koyarken, Allah Teâlâ’nın huzuruna çıkmanın çetin bir iş olduğunu belirterek de ölümden endişe duymasının sebebini açıklamıştır.¹¹⁷ Ona göre ölümü sevmeme, dünyadan el etek çekip Rablerine kavuşmayı arzulayanlar için değil, cehenneme girme korkusu bulunanlar¹¹⁸ ve dünyaya bağlananlar için söz konusuydu.¹¹⁹ Ayrıca Bişr el-Hâfî, tavsiye mahiyetinde ölüme hazırlıklı olunulmasını ve onun için ne gerekiyorsa âhîret çantasına konulması söylemiştir.¹²⁰

Kaynaklar, el-Mu‘tasım’ın hilâfeti sırasında vefat eden Bişr el-Hâfî’nin vefat tarihi hususunda el-Mizzî’nin zikrettiği “226 senesinde el-Mu‘tasım’ın ölümünden altı gün önce vefat etti.” ile “226 senesinde yetmiş beş yaşında iken Rebîülevvel ayının bitimine on gün kala Çarşamba akşamı vefat etti.” tarihleri hariç,¹²¹ 227 (841)’de ittifak halindedirler.¹²² Vefat yılındaki bu ittifakın yanı sıra âlimler onun 227 senesinin hangi ayı veya gününde vefat ettiği mevzuunda ise ihtilâfa düşmüşlerdir. Bu ihtilaflar ise şöyledir: “227 senesinde yetmiş altı yaşında iken Rebîülevvel ayına on gün kala Çarşamba günü Bağdâd’da vefat etti.”¹²³, “227 senesinde Muharrem ayına on gün kala Çarşamba günü vefat etti.”¹²⁴, “227 senesinde Rebîülevvel ayında Bağdâd’da vefat etti.” veya “227 senesinde yetmiş beş yaşındayken Rebîülevvel ayının bitimine on gün kala Çarşamba akşamı vefat etti.”¹²⁵, “227 senesinde el-Mu‘tasım’ın ölümünden altı gün önce vefat etti.”¹²⁶ ve “227 senesinde Rebîülevvel ayının bir Cuma’sında el-Mu‘tasım’ın ölümünden

¹¹⁶ es-Sülemî, *Tabakâtu’s-Sûfiyye*, s. 50.

¹¹⁷ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 198.

¹¹⁸ İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 326.

¹¹⁹ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 348.

¹²⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 209. Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullah (v. 290/903), cenazeden dönen Bişr b. el-Hâris’i şöyle tasvir etmektedir: “Üzerinde mütevazi bir elbise ve kısa bir izâr vardı. İhtişamlı, saçları uzun, bıyığı ve sakalı ak birisiydi. Saç ve bıyıklarındaki aklıkların daha çok olduğunu zannediyordum. Saçları ise boyalı değildi.” Bkz. Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 344. Abdullah’ın h. 213 senesinde doğduğu göz önüne alındığında yapmış olduğu bu tasvir, Bişr’in ömrünün son yıllarını tasvir ettiği anlaşılmaktadır.

¹²¹ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 108-109. İbn Kesîr’e göre, h. 226 senesi doğru bir tarih değildir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. XIV, s. 292.

¹²² el-Kuşeyrî, *er-Risâletu’l-Kuşeyriyye*, c. I, s. 48.

¹²³ İbn Sa’d, *Tabakâtu’l-Kebîr*, c. IX, s. 344.

¹²⁴ es-Sülemî, *Tabakâtu’s-Sûfiyye*, s. 476; Ayrıca bkz. İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 334.

¹²⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 560.

¹²⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 191.

altı gün önce vefat etti."¹²⁷ el-Mu'tasım'ın 18 Rebûlevvel 227 tarihinde öldüğü¹²⁸ göz önünü alındığında Bişr'in h. 227 senesi Rebûllevvel ayı içerisinde vefat ettiği kaydedilebilir.

Bişr b. el-Hâris, Bağdâd'da vefat etmiş ve Bağdâd'ın dışında bulunan Dâru'l-Harb mezarlığına defnedilmiştir.¹²⁹ Sabah defnedilmek için yola çıkan naaşı, kalabalıktan ötürü akşamleyin ancak kabre ulaşabilmiştir.¹³⁰ Ebû Nasr et-Temmâr (v. 228/842) ve İbnu'l-Medîni (v. 234/848-49) ise Bişr'in cenazesindeki bu kalabalığa şöyle dikkat çekmektedirler: "*Bu âhiret şerefinden önce dünya şerefidir.*"¹³¹ Ayrıca bu kalabalık Bişr el-Hâfî'nin yaşadığı dönemde halk tarafından sevilen bir insan olduğunun da işaretlerindendir.

Son olarak, ilk hadis usûlü kitaplarından *el-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye* müellifi el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (v. 463/1071) hac menâsikini eda ettiği bir esnada zemzem suyundan üç yudum içerek Allah'tan üç istekte bulunmasına değinmek gerekir. Zira o, bu isteklerden ilk ikisinde, *Târîhu Bağdâd* adında bir kitap kaleme almayı ve Câmi'u Mansûr'da hadis imlâ ettirmeyi, sonuncuda ise Bişr b. el-Hâris'in yanına defnedilmeyi Allah Teâlâ'dan niyaz etmiştir. el-Hatîb'in bu son isteği, vefatından sonra zorda olsa yerine getirildiği nakledilmektedir.¹³²

3. UZLETİ VE MANEVÎ YÖNÜ

Hicrî birinci asrın ikinci yarısında sahâbenin ileri gelenlerinden birçoğu vefat etmiş ve İslâm toprakları fetihlerle birlikte giderek genişlemiştir. Bu fetihler ise beraberinde bolluk ve refahı getirmiştir. Ekonomik seviyenin yüksek olması, insanları âhiret amelleri yapmaktan uzaklaştırarak dünyaya meyletmelerine, bu da manevî hayata

¹²⁷ ez-Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 475-76.

¹²⁸ Avcı, Casim, "Mu'tasım-billâh", *DİA*, TDVY., İstanbul, 2006, c. XXXI, s. 381.

¹²⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kebîr*, c. IX, s. 344; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. I, s. 443.

¹³⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 560; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 109.

¹³¹ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 335.

¹³² el-Hatîb el-Bağdâdî'nin üçüncü isteği yerine getirilirken yaşanan zorluk, başka birisinin Bişr el-Hâfî'nin medfun bulunduğu yerin yanında kendisi için kabir kazması ve bu kabri kimseye vermek istememesidir. Bu kişinin ikna edilmesi üzerine el-Hatîb el-Bağdâdî, Bişr el-Hâfî'nin yanına defnedilir. Ayrıtlı bilgi için bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. V, s. 34-35.

önem verenlerin tepkisine ve uzleti tercih ederek zâhidane hayat yaşamalarına sebep olmuştur.¹³³

Uzleti tercih edenlerden birisi ise Bişr el-Hâfî'dir. O, her ne kadar münzevî diyebileceğimiz bir hayat sürse de sosyal hayatla bağıını tamamen koparmadığı, insanlara öğüt ve nasihatlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Yani sadece ferdî kemâlâtı için değil, başkalarının kemâlâtı için de çaba sarf etmiştir. Onun uzleti, halktan tamamen tecerrüd etmekten ve çevresindeki havâdise vurdumduymaz kalmaktan ziyade ilmî aktivitelerden ve dünyevî zevklerden nefsinin terbiye şeklinde belirlediği söylenebilir. Ayrıca Bişr el-Hâfî, ilim talebesinin Kur'ân'ı ve Süfyân es-Sevrî'nin *el-Câmi* isimli eserini hıfz ettikten sonra kendini ibadete vermesi gerektiğini söyleyerek de insanları uzlete yönlendirmiştir.¹³⁴

Bişr el-Hâfî'nin uzleti hangi tarihlerde tercihiyle ilgili ise tesbitimiz kadarıyla bilgi bulunmamaktadır. Ancak *Nefehâtü'l-Üns*'te onun Mihne'den önce Ahmed b. Hanbel'e tercih edildiği, fakat Mihne ile birlikte Ahmed b. Hanbel'in öne atılıp Bişr el-Hâfî'nin sessiz kalarak insanlardan uzaklaşması neticesinde Ahmed b. Hanbel'in tercih edilmesine neden olduğu ifade edilmesi,¹³⁵ Bişr'in Mihne ile birlikte uzleti tercih ettiği intibasını uyandırmaktadır. Öte yandan Mihne sürecinin h. 218 senesinde başladığı göz önüne alındığında Bişr el-Hâfî'nin vefatından on yıl önce uzlete çekildiği söylenebilir. Başka bir kaynaktan rastlamadığımız bu bilgide Bişr'in hangi hususlarda Ahmed b. Hanbel'e tercih edildiği ise belli değildir. Ancak eğer ilmî noktada tercih ediliyor olsaydı, Bişr'in ilmî yönüyle ilgili çok sayıda mâlumatın şuan elimizde bulunması gerekirdi. Buradan hareketle bu tercih edilme ilmî olmayıp manevî açıdan olduğu düşünülmektedir. Ayrıca onun Mihne'de sessiz kalmasının sebebini anlamak için ise şu cümleye bakmak gerekmektedir: “*Mihne olayında İbn Hanbel'in peygamber sabrı gösterdiğine işaret eden devrin tanınmış sûfisi Bişr el-Hâfî, kendisinin aynı sabrı gösteremeyeceğini belirttiikten sonra onun atıldığı ateşten has altın olarak çıktığını söylemiştir.*”¹³⁶ Sabır hakkında söylemiş olduğu şu ifade ise yine bu mahiyette olduğu söylenebilir: “*Sabır susmak,*

¹³³ Karapınar, *Muhaddis Süfîlerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri* (H.IV.-V./M.X-XI), s. 23.

¹³⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 187.

¹³⁵ Abdurrahmân el-Câmî, *Nefehâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds*, Y. y., 1989, s. 134.

¹³⁶ Kandemir, M. Yaşar, “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 1989, c. II, s. 75-77.

susmak ise sabırdır."¹³⁷ Bunlar Bişr'in Mihne'de sessiz kalmayı kendi istediği neticesinde tercih ettiğini göstermektedir.

Süfyân es-Sevrî, Yûsuf b. Esbât (v. 195/810 ?), Süleymân el-Havvâs (v. 161-170 ?) ve İbrâhîm b. Edhem'i (v. 161/778 ?) kendisine imam kabul eden Bişr el-Hâfî,¹³⁸ âbidliği, zâhidliği, takvâsı ve nefsini zemmetmesi ile dönemin önde gelenlerinden olup birçok âlim tarafından takdir edilmektedir.¹³⁹ Örneğin İbn Asâkir, zühdü, faziletlerinin çokluğu, istikametinin güzelliği, nefsinin isteklerini ve mâlâyânîyâtı terk etmede eşsiz olduğunu vurgularken,¹⁴⁰ Feridüddîn Attâr, "*Mücâhade alanının muhâribi, müşâhede sarayının teçhizatçısı, hidâyet işlerinin işçisi, kifâyet otağındaki kâmil er, (manevi) memleketlerin mâliki, safî-sûfî*" diyerek Bişr'i övmüştür.¹⁴¹ O, bu noktalarda tâbiünden zühd ve takvâsıyla meşhur olan Âmir b. Abdilkays (v. 55/675)¹⁴² ile kıyaslanmaktaydı. Örneğin, Bişr el-Hâfî'nin vefatında Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), "*Allah rahmet etsin! Âmir b. Abdilkays hariç bu ümmette onun gibisi yoktu.*"¹⁴³ derken, Yahyâ b. Eksem (v. 242/857), "*Bana Âmir b. Abdilkays hakkında, Bişr el-Hâfî derecesinde ya da Bişr'in ondan daha ileri olduğundan başka bir haber gelmedi.*"¹⁴⁴ demiştir.

İlk dönem sûfîleri, dünyaya fazla önem vermez, günlük rızıklarıyla yetinir ve dünyayı Allah'a kavuşturan bir güzergâh olarak değerlendirirlerdi.¹⁴⁵ Nitekim Bişr el-Hâfî de bir taraftan dünyayı tamamen terk etmeyip ip eğirerek maişetini tedarik ederken¹⁴⁶ diğer taraftan "*Çalışın! Çalışmadan dolayı avuç içinde oluşan nasır, iki göz*

¹³⁷ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 341; el-Beyhakî, Ebûbekr Ahmed b. el-Hüseyn, *el-Câmi'u li-Şuabi'l-İmân*, XIV, thk. Abdul'alî Abdullhumejd Hâmid, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 2003, c. VII, s. 85.

¹³⁸ ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, c. VII, s. 20.

¹³⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 181; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, 470; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 290.

¹⁴⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 181. el-Hatîb el-Bağdâdî, İbn Asâkir'e benzer cümlelerle Bişr'i yâd eder. Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545.

¹⁴¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 190.

¹⁴² Âmir b. Abdilkays, zâhidlikleri ve verâlarıyla bilinen sekiz tâbiünden birisidir. Sahâbeden olduğuna dair de rivayetler vardır. O, Hz. Ömer ve Selmân-ı Fârisî'den hadis rivayet ederken; ondan ise Hasan-ı Basrî (v. 110/728) ve Muhammed b. Sîrîn (v. 110/729) rivayette bulunmuştur. Et yemediği gibi evlenmemiş ve insanlardan uzak durmuştur. Kaynaklar, h. 55 senesinde Dımaşk ya da Kudüs'te vefat ettiğini haber vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Önkâl, Ahmet, "Âmir b. Abdullah", *DİA*, TDVY., İstanbul, 1991, c. III, s. 65.

¹⁴³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 553.

¹⁴⁴ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 106.

¹⁴⁵ Karapınar, *Muhaddis Süfîlerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H.IV.-V./M.X-XI)*, s. 213.

¹⁴⁶ Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Luma'*, thk. Abdulhalîm Mahmûd ve Taha Abdalbâkî Surûr, *Dûru'l-Kütübi'l-Hadîsiyye*, Mısır, 1960, s. 259.

arasındaki secde izinden güzeldir.” diyerek başkalarının da çalışmasını isterdi.¹⁴⁷ Buradan onun diğer bazı zâhidler gibi insanları, dünyadan tamamen el etek çekirtmeye değil, çalışmaya da teşvik ettiği görülmektedir. Ayrıca ona bu sözü söyletmeye sevk eden neden ise kendini tamamen ibadete kaptırıp maişetleri için çaba sarf etmeyen kimseler olduğu düşünülmektedir.

Bişr'in ibadet hayatına gelince, namaz konusunda çok hassastır. İhlâs şuuruyla hareket eder, namaz kılacağı zaman insanların kendisini fark edemeyeceği bir yere geçerdi. Niçin ön safta namaz kılmadığı sorulunca da “Allah Teâlâ, bedenlerin yakınlığını değil, kalplerin yakınlığını istemektedir.” şeklinde cevap verirdi.¹⁴⁸ Ayrıca ibadetlerden lezzet almak için kişinin arzularıyla arasına engel koymasını öğütlerdi.¹⁴⁹ İbadetlerinde huşuyu gözetir, huşusu olmayan namazın ise fâsid olacağını söylerdi.¹⁵⁰ Riyadan sakınmak için de ellerini bağlamayıp yana salardı.¹⁵¹ Bunların yanı sıra ölümün gece uykuda gelmesinden endişe duyduğundan ötürü gecelerini ibadetle ihya etmekten hoşlanmaktaydı.¹⁵² Namazla alâkalı şu sözleri ise namaza atfettiği önemin işaretlerindendir: “Kişi evinde iki rek ‘at namazdan daha güzel bir halef bırakamaz.”¹⁵³

Sâlih amellerin gizli yapılmasından hoşlanır ve bunu “Sâlih amel adına şu duvarın arkasında ibadet etmek ne güzeldir!”¹⁵⁴ vb. sözlerle dile getirirdi. Ayrıca yaşadığı asrın çetin bir asır olduğuna dikkat çeken Bişr el-Hâfî, amellerini gizli yapmadığı takdirde dininin selamette olmayacağını belirtmiştir.¹⁵⁵ Şu ifadeleri ise mevzuya ışık tutar mahiyettedir: “Bizim gibiler sâlih amelleri teşhirde zirve olmalılar. Oysa bizim amellerimiz nasıl? İçine riya karışmış. Bundan dolayı bizim gibilerin

¹⁴⁷ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. III, s. 124.

¹⁴⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VIII, s. 215; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 202. Bişr'i namaz kılarken gören birisi, onun gibi güzel namaz kılan kimseyi görmediğini belirtmiştir. Bkz. İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 331.

¹⁴⁹ es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 47; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 473.

¹⁵⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, c. III, s. 1206. İbadetlerin oruçla taçlanacağı sözü için ayrıca bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 211.

¹⁵¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XVI, s. 576. Bişr el-Hâfî'nin namazlarda elleri yana salma hususunda eş-Şâ'bî'nin (v. 104/722) “(Ellerimi içimde olmayan huşuyu dışarı çıkarma endişesinden ötürü bağlamayıp salarım.)” sözüyle amel ettiğini belirtmesi hakkında bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 184. Bu mesele hakkında Ahmed b. Hambel ile arasında geçen diyalog için ayrıca bkz. İbnu'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebi'l-Ferec, *Menâkibu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdurrahmân et-Türkî, Y. y., T. y., s. 159-160.

¹⁵² İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 201.

¹⁵³ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 341.

¹⁵⁴ el-Beyhakî, *Zuhdi'l-Kebîr*, s. 293.

¹⁵⁵ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 325.

amellerini gizli yapması daha evlâdır."¹⁵⁶ Yine sadakanın gizli eda edilebilmesinden mütevellit hac, umre ve cihaddan daha faziletli olduğunu ileri sürerdi.¹⁵⁷ Buradaki hacdan maksadın, farz hacdan ziyade sâlih ameller içerisinde değerlendirilen nâfile hac olduğu anlaşılmaktadır. Zira farz olmayan sadakanın farz olan hacdan üstünlüğünü iddia etmek, kimse için söz konusu değildir.

Dünyaya fazla önem vermediği anlaşılan Bişr el-Hâfi, dünyayı sevmemesine gerekçe olarak orada Allah'a isyan edilmesini gösterirdi.¹⁵⁸ O, nefsinin eğitmek, onun istek ve arzularından kurtulmak için senelerce yavan ekmekle iktifa etmiş, bazı günlerini aç, bazılarını ise toprak yiyerek geçirdiği nakledilmiştir.¹⁵⁹ Bu amaçla çok sevdiği kebaba, patlıcana, baklaya¹⁶⁰ ve köfteye yıllarca ağzını sürmemiştir.¹⁶¹ O, Bağdâd'da yaşadığı sürece dünyalık hiçbir şeye sahip olmadığı gibi kendisine helâl olmadığını söyleyerek de Bağdâd'ın yemişlerine el uzatmaz.¹⁶² Bişr b. el-Hâris, yiyeceklerde helâl vurgusu yapar ve kişinin helâl yiyeceklerden bir gün dahi olsa doymamasını, doyduğu takdirde nefsinin onu harâm yiyeceklere yönelteceğini nasihat ederdi.¹⁶³ Öte yandan Bişr'in Allah'ın helâl kıldığı yiyeceklerden yememesi, Allah'ın emirlerine muhalefet maksadıyla değil, sadece verâsından kaynaklanan bir durumdu. Zira o bu yolla nefsinin terbiye etmeyi amaçlıyordu.¹⁶⁴

Meşhur olmaktan korkardı. Öyle ki dualarında "*Allah'ım! Beni bu dünyada meşhur yaparsan âhirette rezil edersin, bu yüzden şöhreti benden al*" yakarışlarında

¹⁵⁶ es-Sefâkusî, Ebû'l-Hasan Alî b. Sâlim, *Gaysu'n-Nef' fî Kırââtî's-Seb*, IV, haz. Sâlim b. Gurmilla b. Muhammed, Câmî'atu Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1426. c. III, s. 1344.

¹⁵⁷ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 339; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 333.

¹⁵⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *el-Müntehab min Kitâbi'z-Zühdi ve'r-Rekâik*, thk. Âmir Hasan Sabrî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2000, s. 131. Hamza el-Bezzâz, "*Zâhidlerden öylelerini gördüm ki dünyayı kötiledikleri halde ondan istifade ediyorlardı. Fakat Bişr b. el-Hâris onu zemmettiği gibi ondan kaçıyor.*" demektedir. Başka birisi ise nefsin hoşuna giden şeyleri terk etmede Bişr gibisini görmediğini ifade etmektedir. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 199-200.

¹⁵⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 353. Katıksız ekmek yiyen Bişr el-Hâfi'ye, katık olarak ne yediği sorulduğunda verdiği "*Âfiyeti düşünüyorum ve onu katık yapıyorum*" cevabı için bkz. el-Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, c. I, s. 50; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 291.

¹⁶⁰ el-Beyhakî, *Şuabi'l-İmân*, c. VII, s. 478; el-Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, c. I, s. 50. *Sıfatu's-Safve* ve *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*'da yer alan ifadelerinde kırk, *Kitâbu'l-Verâ*'da yer alan bir cümlesinde ise elli sene boyunca doymadığı belirtmektedir. Bkz. İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 327; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 471; Ebû Bekr el-Merrûzî, *Kitâbu'l-Vera*, s. 101.

¹⁶¹ es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 49; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 195.

¹⁶² İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. III, s. 123.

¹⁶³ Ebû Bekr el-Merrûzî, *Kitâbu'l-Vera*, s. 10. Davete çağrılan Bişr el-Hâfi, önüne konan yemeklere el uzatmak ister, fakat başaramaz. Bunu üç defa tekrarlar, ancak yine de netice elde edemez. Onu tanıyan birisi, harâm ve şüpheli şeylere elinin uzanmadığı söyleyerek Bişr'in bu durumuna açıklık getirmektedir. Bkz. Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Luma*, s. 70-71.

¹⁶⁴ İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfi el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 159.

bulunurdu.¹⁶⁵ Bîşr el-Hâfî, her ne kadar şöhret bulmak istemese de hem yaşadığı dönemde hem de vefatından sonra insanlar arasında hayırla anılmış ve ismi dilden dile aktarılarak günümüze kadar gelmiştir.

Ebû Nasr künyesinden de anlaşılacağı üzere cömert birisi olan Bîşr el-Hâfî, cömert insanları sever ve cimrilerden ise nefret ederdi. Bunu, “*En sevdiğim amel cömertlik, en sevmediğim ise cimrilik ve kötü ahlakıdır*” cümlesiyle açıkça belirtmiştir.¹⁶⁶ O, bir seferinde kendisinden yardım isteyen dostuna yanındaki yirmi dirhemden on dokuzunu bağışlarken¹⁶⁷ başka bir sefer ise elinde bir şey olmadığından ötürü üzerindeki gömleği çıkarıp vermiştir.¹⁶⁸ Muhtaçlara yardım eder, fakat insanların Allah rızası için infakta bulunmadıklarını öne sürerek Serî es-Sekâtî (v. 251/865) hariç kimseden bir şey almazdı.¹⁶⁹

Tefekkür eden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kız kardeşinin evine gireceği sırada aklına gelen bir meseleden dolayı sabaha kadar eşik üzerinde durarak tefekküre daldığı rivayet edilmektedir. Tefekkür ettiği mesele ise kendi ifadesiyle şöyledir: “*Bağdâd’da Bîşr adında Yahudi, Hristiyan ve Mecusî olan onlarca insan bulunmakta. Onlar ne yaptılar ki Müslüman olamadılar, ben ne yaptım ki Müslüman oldum. İşte şaşırıp kaldığım konu budur.*”¹⁷⁰

Bîşr el-Hâfî, çok ağladığı gibi gülmekten de hoşlanmadığı nakledilmektedir. Öyle ki ağlamaktan gözlerinin feri gittiği ifade edilir.¹⁷¹ Kahkaha atan birisini görünce “*Yazıklar olsun! Allah Teâlâ, canını bu hal üzereyken almasından sakınmaz mısın?*”¹⁷² demesi ise buna işaret etmektedir.

Övülen birçok sıfatının yanında Bîşr; mütevazî, ağır başlı ve insanlara karşı mülâyemet içerisinde hareket eden bir karaktere sahipti. Pazarda gördüğü herkese selâm

¹⁶⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 203.

¹⁶⁶ el-Beyhakî, *Şuabi'l-İmân*, c. XIII, s. 323; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 214.

¹⁶⁷ İbn Muflih el-Makdisî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed, *el-Âdâbu's-Ser'iyye*, III, thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve Ömer el-Kayyâm, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 1999, c. II, s. 6.

¹⁶⁸ el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 373.

¹⁶⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VIII, s. 141; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 418.

¹⁷⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 202; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 192.

¹⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 331; el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 369.

¹⁷² el-Beyhakî, *Şuabi'l-İmân*, c. II, s. 249; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. IV, s. 507.

verirdi.¹⁷³ İnsanları şahsî işlerinde rahatsız etmemeye ihtimam gösterir, bundan dolayı bir yere gideceğinde de boş yolları tercih ederdi.¹⁷⁴

Kul hakkı konusunda hassas olan Bişr el-Hâfî, hiç kimsenin gıybetini yaparken görülmediği zikredilir.¹⁷⁵ Ayrıca kaynaklarda Dicle nehrinin üzerinden yürüyerek geçmek,¹⁷⁶ uzun mesafeleri kısa bir sürede kat etmek vb. kerâmetlerinden de bahsedilmektedir.¹⁷⁷

Bişr el-Hâfî, uzletıyla birlikte ilmî faaliyetleri terk ederek ibadete yönelmiş sûfîlerdendir. Altmışlı yaşlarda iken uzleti tercih ettiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda yer alan bilgiler, onun ibadetlerine önem vermesinin yanında karakter olarak da hassas bir kişiliği sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

4. İLMÎ YÖNÜ

İlk dönem sûfîleri, uzlete yönelmeden önce ilim tahsilini mecburi görmelerinden ötürü Kur'ân, hadis, fıkıh ve tefsir ilimlerinde söz sahibiydiler.¹⁷⁸ Bu ilk dönem zâhidlerinden birisi ise tevbesinden sonra mârifetullah ve Hz. Peygamber'e ittibâsını daha da artırma adına ilim öğrenmeye karar veren Bişr el-Hâfî'dir. Zeki birisi olduğu anlaşılan Bişr hakkında değişik âlimler tarafından gerek zekası gerekse de ilmî yönden takdir edici ifadeler kullanılmıştır. es-Sülemî (v. 412/1021), âlim ve verâ sahibi birisi olarak onu nitelerken,¹⁷⁹ *Garîbu'l-Hâdîs* müellifi İbrâhim el-Harbî (v. 285/898), onun zekâsına şu cümlelerle dikkat çekmektedir: “*Bağdâd, Bişr b. el-Hâris gibi hıfz-ı lisân ve akl-ı tam birisini çıkarmadı. Öyle ki onun saçının her telinde akıl vardı. Eğer akıllı Bağdâd'da bulunanlara dağıtılsa hepsi akıllı olur, onun aklından bir şey eksilmezdi.*”¹⁸⁰ Abdülvehhâb eş-Şa'rânî'ye gelince o, Bişr'in ilim ve hal bakımından döneminde eşi

¹⁷³ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 340.

¹⁷⁴ İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 119.

¹⁷⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 553. O, başkasına ait bir evin gölgesinden dahi yürümeyerek bu mevzuda sınırları bir hayli zorlamıştır. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 201.

¹⁷⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 153.

¹⁷⁷ İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 145.

¹⁷⁸ Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 84.

¹⁷⁹ es-Sülemî, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, s. 43.

¹⁸⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 553; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 191; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 106-107; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 472; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 290.

olmayan birisi olduğunu söylerken,¹⁸¹ Abdulfettâh Ebû Gudde, Bişr hakkında şunları demiştir: “Her kim Bişr b. el-Hâris’e dervîşlerden bir dervîş derse bu kimse gaflettedir. Çünkü o, ümmetin dimağlarından, ulemâsından ve sâlihlerindendir.”¹⁸²

Ebû Tâlib el-Mekkî ise bazı âlimlerin şöyle dediğini zikreder: “İlim ehli âlimu ‘âmme ve âlimu hâssa şeklinde iki yol üzeredir. Alimu’l-‘âmme, helâl ve harâm konularında fetva veren mühim şahsiyetler iken; ‘âlimu’l-hassa, tehvîd ve ma‘rifet ilminde âlim, inzivâ ehli ve yalnız olan kişilerdir.” Bunları aktaran Ebû Tâlib el-Mekkî daha sonra şu misalleri getirir: “Ahmed b. Hanbel’in misali, Dicle’ye benzer ki herkes onu bilir. Bişr b. el-Hâris’in misali ise üstü kapalı tatlı su kuyusuna benzer ki oraya ancak teker teker girilir.”¹⁸³

Uzletine kadar hem ilim öğreniminde hem de öğretiminde bulunduğu anlaşılan Bişr el-Hâfî, akıcı ve güzel bir konuşmaya sahipti.¹⁸⁴ Değişik meselelerde fikirler beyan eden Bişr, insanların sualler sorduğu, dinî ve dünyevî işlerle ilgili muhtelif konularda iştîşarede bulunduğu bir simadır. O, sadece talebelerine ders vermekle yetinmemiş, avâmdan birçok insana da nasihatleriyle hocalık ve murşidlik yapmıştır. el-Hasan el-Fellâs¹⁸⁵ ise bu kişilere örnektir. O, bir konuda Bişr el-Hâfî’nin cevap vermek istememesine rağmen ısrarla ve sürekli olarak yanına gitmiş ve en sonunda aldığı cevapla da hayatını baştan sona değiştirmiştir.¹⁸⁶ el-Fellâs’ın yaşantısını tamamen değiştirmesi, Bişr el-Hâfî’nin insanlar üzerindeki etkisini ve sözlerinin tesirini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bunların yanında Bişr el-Hâfî’nin ders verdiği halkası da mevcuttur. Nitekim İbrâhîm b. Edhem’in Bişr’in ders halkasına uğradığında sarf ettiği “Şayet bu halka Resûlullah’ın (s.a) ashabından birisinin halkası olsaydı, kibirden emin olmazdı.”¹⁸⁷ ifadesi, bir taraftan Bişr’in ilim öğrettiği talebelerinin varlığını ortaya koyarken diğer

¹⁸¹ eş-Şa‘rânî, *et-Tabakâtu’l-Kubrâ*, c. I, s. 133

¹⁸² Abdulfettâh Ebû Gudde, *el-‘Ulemâu’l-‘Uzzâb*, s. 35.

¹⁸³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb*, c. I, s. 397.

¹⁸⁴ el-Münâvî, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, c. I, s. 386.

¹⁸⁵ el-Hasan el-Fellâs, Bişr el-Hâfî sayesinde terbiye olan birisidir. Serî es-Sekatî ile muâsır olan bu kişiyi es-Sekatî, istikametinden ötürü takdir etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 396-97.

¹⁸⁶ el-Hasan ile Bişr arasında geçen olay ve diyalog hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 396-97. Başka örnekler için bkz. Ebû Bekr el-Merrûzî, *Kitâbu’l-Vera’*, s. 24; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. I, s. 293; İbn Ebî Ya‘lâ, *Tabakâtu’l-Hanâbile*, c. I, s. 333-34.

¹⁸⁷ es-Sefâkusî, *Gaysu’n-Nef‘fi Kırââti’s-Seb’*, c. III, s. 1342.

tarafından halkadaki talebelerinin bir hayli kalabalık olduğunu göstermektedir. Ayrıca İbrâhîm b. Edhem'e atıf olun bu cümle, Bişr'in uzleti tercihinde rol oynadığı söylenebilir.

4.1. Tahsil Hayatı

Tevbesinden sonra ilim talep etmeye başlayan Bişr el-Hâfî, ilk eğitimini Merv'de almaya başlar.¹⁸⁸ Ancak onun burada kimden ilim öğrendiği belli değildir. Daha sonra ilim öğrenmek maksadıyla Merv'den ayrılır ve devrin önemli ilim merkezlerine yolculuklar yapar. Kaynaklar, hangi şehirlere gittiği ile alâkalı bilgi verirken, ne zaman Merv'den ayrıldığı ve hangi tarihlerde nerelere gittiği ve buralarda kimlerden ilim işittiği ile ilgili mâlumat vermezler. Bu ise ilmî hayatında önemli noktaların kapalı kalmasına sebep olmuştur. Öte yandan onun Mâlik b. Enes, Abdullah b. el-Mübârek gibi hadis dinlediği hocalarından bazılarının hicrî ikinci asrın seksenli yıllarında vefat etmeleri, Bişr'in bu yolculuklara yirmili yaşlarda başladığı izlenimini vermektedir.

Mekke, Kûfe, Basra gibi bilimsel faaliyetlerin yoğun bir şekilde yaşandığı mekânlara ilim tahsil etmek için seyahatler yapan Bişr el-Hâfî, *yolculuk yapan âbidler* mânasına gelen '*el-‘Ubbâdu'l-Sâihûn*'dan kabul edilmektedir.¹⁸⁹ Bişr'in Mâlik b. Enes ile birlikte hac yaptığını söylemesi, Mekke'ye gidip Mâlik b. Enes'ten ilim öğrendiğini,¹⁹⁰ kız kardeşi Muhha'ya ait olan şu ifadeler ise: "*Bişr, Kûfe'ye gitmek için evden ayrıldı. Orada uzun bir müddet kaldıktan sonra bir akşam hasıra sarılı olarak eve döndü.*"¹⁹¹ onun Kûfe'ye gittiğini göstermektedir. Yine "*Basra'ya uğradığımda âbidlerden bir adamın ağladığını gördüm...*" ile başlayan cümlesi ise Bişr el-Hâfî'nin Basra'ya uğradığını teyit etmektedir.¹⁹² Ayrıca Bişr'in ilim tahsilini Allah'ın rızasını kazandıracak ameller arasında değerlendirmesi, bu yolculuklarını yalın ayak yürüyerek gerçekleştirmesine sebep olduğu rivayet edilir.¹⁹³

Bişr'in ilim öğrenmek için yapmış olduğu yolculukları yukarıdaki mekânlarla da sınırlı değildir. Nitekim *Sıfatu's-Safve*'de yer alan bir rivayette Bişr el-Hâfî, Şam'a gidip

¹⁸⁸ Abdulhalîm Mahmûd, *el-‘Arifubillah Bişr b. el-Hâris el-Hâfî*, s. 21-22.

¹⁸⁹ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 334. Ayrıca bkz. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469. ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-‘İlm*, c. VIII, s. 70.

¹⁹⁰ el-Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 547. Ayrıca bkz. İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Cerh ve't-Ta'dîl*, c. II, s. 356; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 183.

¹⁹¹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 200.

¹⁹² ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-‘İlm*, c. VIII, s. 70.

¹⁹³ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. III, s. 124; İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid*, Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 2001, s. 82.

Dımaşk'ın simgelerinden olan Lübnân Dağını aştığı ve burada hocalarından Alî el-Curcerâî ile bir pınar başında karşılaşarak ondan ilim öğrendiği zikredilmektedir.¹⁹⁴ Hem ilim öğrenmek¹⁹⁵ hem de huzur bulmuk için gittiği anlaşılan Abbâdân'ın ise Bişr'in hayatında önemli yeri vardır. Bu şehirde on sene gibi uzun bir müddet kalmıştır.¹⁹⁶ Onun Abbâdân'da on sene gibi uzun bir müddet kalmasını kavramak için Abbâdân hususunda söylemiş olduğu şu cümlelere bakmak gerekir: “*Zühd ve sâlih amel yapmak isteyen Abbâdân'a gelsin. Zira ben bu şehrin zâviyelerinden bir zâviyesinde hayat sürmekten hoşlanırım. Allah burayı korusun!*”¹⁹⁷ Bu yerler dışında Kudüs'e uğradığına dair de bilgiler mevcut olmakla birlikte niçin gittiği belli değildir.¹⁹⁸ Fakat onun talebu'l-ilme önem atfetmesi ve uzlete çekilmeden önce ilim tahsilini zorunlu görmesi¹⁹⁹ bu beldelere ilim öğrenmek için rihleler yaptığını düşündürmektedir.

Bişr el-Hâfî'nin ilim öğrenmek için seyahat yaptığı yerler arasına uzun bir müddet yaşadığı ve naaşının medfûn bulunduğu Bağdâd'ı da dâhil etmek gerekir. Zira Bağdâd'da hadis ilminin revaçta olmasının yarı sıra Ahmed b. Hanbel, el-Mu'âfâ b. 'İmrân (v. 185/801), Süfyân b. Uyeyne (v. 198/814) gibi muhaddislerin bu şehirde ikamet etmeleri, ilim öğrenmek isteyen talebe için bulunmaz bir yerdi.²⁰⁰ Nitekim Bişr el-Hâfî'nin de hadis öğrenme maksadıyla buraya geldiği nakledilir.²⁰¹

Hadis rivayeti,²⁰² âyetlerin tefsiri ve nüzûl sebebi ile alâkalı bilgiler paylaşması,²⁰³ bazı fikhî meselelerde açıklamalarda bulunması,²⁰⁴ halku'l-Kur'ân düşüncesini benimsememesi²⁰⁵ gibi noktalara bakılarak Bişr el-Hâfî'nin bu

¹⁹⁴ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. IV, s. 346. Ayrıca bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 200.

¹⁹⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 549-50; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 188.

¹⁹⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 200-201; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 471.

¹⁹⁷ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. IV, s. 58.

¹⁹⁸ Dünyalık adına Beytu'l-Makdis'in yanına uzanmaktan başka bir lezzetin kendisinde kalmadığı ile Kudüs'ün insandan dert ve kederi yok ettiğini söylemesi Kudüs'e gittiğine işaret etmektedir. Bkz. el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 369-70.

¹⁹⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 347.

²⁰⁰ Abdulhalîm Mahmûd, *el-'Arifubillah Bişr b. el-Hâris el-Hâfî*, s. 23.

²⁰¹ Cooperson, Michael, *Fennu's-Sîre fi'l-Arabiyye Asrû'l-Me'mûn Nemûzecen*, terc. Mahmûd Muhammed Mekkî, Kahire, el-Meclisü'l-'Ala li's-Sekâfe, 2005, s. 227.

²⁰² Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 355; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

²⁰³ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. I, s. 218; es-Sülemî, Ebû Abdîrrahman Muhammed b. el-Hüseyn, *Hakâiku't-Tefsîr*, II, thk. Seyyid İmrân, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2001, s. 265.

²⁰⁴ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 337; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 546.

²⁰⁵ Hâfiz b. Ahmed el-Hakemî, *Me'âricu'l-Kabûl*, c. I, s. 191.

yolculuklarında İslâmî ilimlerin her alanıyla alâkalı hususlarda ilim tahsil ettiği söylenebilir.

Bunlar dışında, Bîşr el-Hâfî'nin ilim talep etmesinde dikkat çeken diğer bir nokta ise Allah'ın rızasıdır. İlmin Allah rızası, yani âhiret dışında herhangi bir gaye için öğrenilmemesi gerektiğini sürekli dile getiren Bîşr, dünyayı talep eden âlimlerin Allah'ın gazabına düçar olacaklarını belirtmektedir.²⁰⁶

Tahsil hayatında, Arapça'ya hâkim olup olmadığına da değinirsek eğer, ilk dönem sûfîlerinden olan Bîşr'in diğer sûfîler gibi Arapça'sının iyi olmadığı,²⁰⁷ konuşurken hatalar yaptığı rivayet edilmektedir.²⁰⁸ Nitekim o, Arapça'yı kendisine öğretme teklifinde bulunan Abbâs b. 'Abdil'azîm el-'Anberî'nin (v. 240/855) teklifine sıcak bakmayıp reddeder.²⁰⁹ el-'Anberî ile aralarında geçen diyalog ise şu şekildedir: (Abbâs b. 'Abdil'azîm el-'Anberî, Bîşr el-Hâfî'ye) “*Ya Ebâ Nasr! Sen Kur'ân okuyan ve hadis yazan birisin. Niçin gramer hatalarını ayırtı edecek kadar Arapça'yı öğren miyorsun?*” sorusunu sorduğunda, Bîşr, “*Ya Eba'l-Fadl! Kim bana öğretecek?*” karşılığını verir. Bunun üzerine el-'Anberî, kendisinin öğretebileceğini ifade eder. Bîşr el-Hâfî de olabileceğini söyler. Ebu'l-Fadl, “*قد ضرب زيد عمرا*” (*Zeyd Amr'a vurdu*) misalini getirince, Bîşr, Zeyd'in 'Amr'a niçin vurduğunu sorar. O da “*Ya Ebâ Nasr! Gerçekte vurmadı. Zira bu va'z olunan bir usûldür.*” der. Bu cevabı alan Bîşr el-Hâfî, evveli kizb olan bir şeye ihtiyacı olmadığını söyleyerek el-'Anberî'nin Arapça öğretme teklifini reddeder. Bîşr el-Hâfî'nin bu teklifi reddetmesi, ilim talebine başladığı yıllardan ziyade ilmî faaliyetlerden uzaklaşıp kendini ibadete verdiği yıllara denk geldiğini öngörmekteyiz.

İlim tahsil etmek için dönemin önde gelen beldelerine yolculuklar yapan Bîşr b. el-Hâris'in bir sûfî olması hasebiyle tasavvuf ilmindeki yeri önemi hâizdir. Bu açıdan onun tasavvufî alâkalı yapmış olduğu açıklamalarına değinilmesi faydalı olacaktır.

²⁰⁶ Abdulhalîm Mahmûd, *el-Ârifubillah Bîşr b. el-Hâris el-Hâfî*, s. 50.

²⁰⁷ Karapınar, *Muhaddis Süfîlerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H.IV.-V./M.X-XI)*, s. 266.
²⁰⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 472.

²⁰⁹ Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *İktidâu'l-İlmi'l-Amel*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, el-Mektebetu'l-İslâmi, Beyrut, 1984, s. 94; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 186-188.

4.2. Tasavvuf İlmindeki Yeri

Âmir b. Abdillâh (v. 55/675), ‘Alkame b. Kays (v. 62/682), Ebû Müslim el-Havlânî (v. 62/681-82), Hasan-ı Basrî (v. 110/728) vb. âlimler tarafından derinlik kazanan zühd hayatı, hicrî ikinci ve üçüncü asırlar da el-Fudayl b. İyâz (v. 187/803), İbrâhîm b. Edhem (v. 161/778 ?), Dâvûd et-Tâî (v. 165/781 ?), Ma‘rûf el-Kerhî (v. 200/815), Bîşr b. el-Hâris (v. 227/841), Zünnûn el-Mısrî (v. 245/859 ?), el-Cüneyd el-Bağdâdî (v. 297/909) vb. âlim ve mutasavvıfların eliyle de yavaş yavaş tasavvufa evrilmeye başlamıştır.²¹⁰ Bunlardan Ma‘rûf el-Kerhî, Bîşr b. el-Hâris ve ayrıca Hâris el-Muhâsibî’nin Bağdâd mektebinin sistemleşmesinde katkıları büyüktür.²¹¹

Zühd ve takvâda dönemin önde gelenlerinden olan Bîşr el-Hâfî’nin tasavvuf ilmindeki mertebesini, Ahmed b. Hanbel’in bu alanla ilgili kendine yöneltilen soruları cevaplamayıp Bîşr’e tevcih etmesinden anlamaktayız. Nitekim ona *muhabbet* hakkında sorulduğunda Bîşr el-Hâfî hayatta olduğu müddetçe cevaplamayacağını,²¹² verâ hakkında sorulduğunda ise şunları demiştir: “*Bağdâd’ın yemişlerinden yememden ötürü bu konuda konuşmak bana helâl değildir. Bu soruyu cevaplamaya en layık kişi Bîşr el-Hâfî’dir. Zira o Bağdâd’ın yemişlerinden yemez.*”²¹³ Yine başka bir sefer zühd hakkında *el-Müsneid* müellifine sorulduğunda başını öne eğmiş ve Bîşr b. el-Hâris’e sorulmasını istemiştir.²¹⁴ Ahmed b. Hanbel, bu tutumuyla Bîşr’in tasavvuftaki maharetini açıkça ortaya koymuştur.

Takvâ ve nefsin isteklerinden yüz çevirme gibi konulara önem atfeden Bîşr el-Hâfî, rızâ, teslimiyet ve tevekkül gibi tasavvufî kavramlara ilk kez açıklama getiren sûfîlerden kabul edilir.²¹⁵ İlk dönem sûfîlerinden olması hasebiyle tasavvufî terminolojiye ait bazı kavramlar hakkında yaptığı tanımların üzerinde durulmasında ise yarar vardır. Onun tanımladığı tasavvufî kavramlardan bazıları aşağıdaki gibidir.

Her mutasavvıfın tasavvufu farklı şekilde ele alıp yorumlaması, onun belli bir tarifinden söz etmeyi mümkün kılmamaktadır.²¹⁶ Nitekim bu tariflerden birisi ise Bîşr el-Hâfî’ye aittir. Onun tasavvufa üç farklı mânâ yüklediğini, *et-Tabakâtu’l-Kubrâ*’da

²¹⁰ Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 45-47.

²¹¹ Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1986, s. 67.

²¹² Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 336.

²¹³ İbnu’l-Cevzî, *Sıfatı’s-Safve*, c. II, s. 332. Ayrıca bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. I, s. 295; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 194.

²¹⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb*, c. I, s. 426.

²¹⁵ Kara, Mustafa, “Bîşr el-Hâfî”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 1988, c. IV, s. 221-222.

²¹⁶ Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 30.

zikredildiği üzere kendisine yöneltilen soruya vermiş olduğu cevaptan öğrenmekteyiz. Bu cevap ise şu şekildedir: *“Tasavvuf, üç mânası olan bir isimdir. Birincisi, irfânın ve verânın nurunu söndürmemek; ikincisi, Kitâb ve sünnetin zâhiriyle çelişen gaybî konularda konuşmamak; üçüncüsü ise Allah’ın mukaddes kıldığı perdeleri yırtarak kerâmet göstermemektir.”*²¹⁷

Tasavvufa üç mâna yükleyen Bîşr el-Hâfî, sûfleri ise üç sınıfa ayırarak tarif etmektedir. Ona göre birinci sınıfı teşkil edenler, ruhâniyet ehli denilen kimselerdir ki halktan bir şey istemedikleri gibi verildiğinde de almazlar. Bu kişiler yalnızca Allah’tan ister, Allah Teâlâ’da onların bu isteklerini karşılıksız bırakmaz. İkinci sınıf ise sûflerin orta halli tabakasıdır ki kimseden bir şey istemezler ama verildiğinde alırlar. Üçüncü ve son sınıfa gelince, onlar sabrederek rızkın kendilerine gelmesini bekleyen, ancak bir zaruret halinde kalpleri Allah ile irtibatlı bir halde insanlardan isteyen gruptur. Onun bu sûfî tanımlamalarını yapmasının nedeni ise bir sohbet esnasında, kendisinin makam sahibi birisi olduğu ve bu makamı kullanarak zenginlerden alıp fakirlere vermesi gerektiği ifade edilmesidir.²¹⁸ Zira bu cevaptan, Bîşr el-Hâfî’nin kendisini hiç kimseden bir şey istemeyen ve verildiğinde ise almayan ruhâniler sınıfına dahil ettiği anlaşılmaktadır.

Ona göre sûfî, Allah’ın dergâhında kalbi saf olan²¹⁹ veya Allah ile münasebitini güzel yapması neticesinde Allah’ın ihsanına nâil olan kimsedir.²²⁰ Sûfîyi bu şekilde tanımlayan Bîşr b. el-Hâris’e sûflerin giydiği yün hakkında sorulduğunda ise yüzünün rengi değişir ve *“İpekten bir elbise giymek, bana şehirde yün elbise giymekten daha sevimlidir”* derdi. Onun yüne karşı olan bu tavrını, Ebû Süleymân ed-Dârânî’nin (v. 215/830) yün giyen bir sûfîye söylemiş olduğu şu ifadeler izah eder mahiyettedir: *“Sen zâhidleri belli eden bir elbise giymektesin. Bu yünden elbiseyi giymek sana ne miras bırakacak.”*²²¹ Dolayısıyla Bîşr el-Hâfî’nin yünden elbise giymeyi kerih görmesi, zâhidlerin bu tür giyeceklerle kendilerini ifşa etmeleri ve bu sayede insanlardan maddî

²¹⁷ eş-Şa‘rânî, *et-Tabakâtu’l-Kubrâ*, 2005, c. I, s. 136.

²¹⁸ es-Sülemî, *Tabakâtu’s-Sûfiyye*, s. 51; el-Beyhakî, *Şuabi’l-İmân*, c. V, s. 171; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. XI, s. 38; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 47.

²¹⁹ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 197.

²²⁰ İhsân İlâhî Zahîr, *et-Tasavvuf el-Menşeu ve’l-Mesâdiru*, s. 20.

²²¹ İhsân İlâhî Zahîr, *et-Tasavvuf el-Menşeu ve’l-Mesâdiru*, s. 85. Cimrilikten hoşlanmayan Bîşr el-Hâfî, aç gözlü fakat cömert birisinin cimri sûfiden kendisine daha sevimli olduğunu ifade eder. Bkz. ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 472.

menfaat beklmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Zira onun sûfi tanımına bakıldığında, şekilden ziyade muâmelenin ön planda görülür.

Takvâyı, kişiyi Allah'a ulaştıran yol olarak değerlendiren Bîşr el-Hâfî²²² verâyı ise helâllğinde şüphe olan şeylerden kaçınmak ve her daim nefis muhâsebi yapmak olarak tanımlamaktadır. O, bu hususlarda yani şüpheli şeylerde anne babaya itaat edilmeyeceği belirtmiştir.²²³ Öte yandan kimsenin bulunmadığı bir yerde verânın, en zor amellerden olduğunu ifade etmiştir.²²⁴

Zühhd kavramına gelince o, zühhd hakkında şunları demiştir: “*Zühhd, dünyayı terk etmek değil, bilakis mâsivâyı terk etmektir. Nitekim Süleymân (a.s.) ve Dâvûd (a.s.) dünyada melik olmalarına rağmen Allah katında birer zâhiddiler.*”²²⁵ Ayrıca zühdün sadece arzu ve isteklerden arınmış bir gönülde ikamet edebileceğini söylemiştir.²²⁶ Bîşr el-Hâfî, zâhid hakkında ise şu telkinlerde bulunmaktadır: “*Zâhid, dünyayı ve insanları talep ediyorsa ondan sakının. Eğer talep etmeyip kaçiyorsa siz onu talep edin.*”²²⁷

Nefsi terbiye edip eğitmek için bir takım meşrû isteklerden uzak durmak anlamına gelen *riyâzet*²²⁸ ise Bîşr el-Hâfî'nin hayatında önemli bir yere sahiptir. Öyle ki o, sırf nefsi hadis rivayet etmek istemesinden ötürü yedi dolap kitabını, nefisine muhalefet etme gayesiyle toprağa gömmekten çekinmez.²²⁹ Yeme ve içme hususunda da bir hayli titiz olan Bîşr'e bu makamlara nasıl ulaştığı sorulunca da “*Bir lokmadan sonra daha küçük bir lokma yiyip dünyadan bir önceki güne nisbeten daha da uzaklaşarak...*” şeklinde cevabını verir.²³⁰ Ayrıca ez-Zehebî, onun nefisini sürekli zem eden birisi olduğu bilgisini paylaşmaktadır.²³¹

Tevekkül, Bîşr el-Hâfî'nin hayatında önemli bir yere sahip olan diğer bir tasavvufî kavramdır. Ona göre tevekkül eden yani mütevekkil, yardım ve himaye edilmek

²²² es-Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, c. II, s. 333.

²²³ Ebû Bekr el-Merrûzî, *Kitâbu'l-Vera'*, s. 53-54; el-Makdisî, *el-Âdâbu's-Ser'iyye*, c. I, s. 471-72.

²²⁴ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 197; el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 371.

²²⁵ el-Beyhakî, *Zuhdi'l-Kebîr*, s. 74.

²²⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 197; el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 370.

²²⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, c. II, s. 726.

²²⁸ Uludağ, Süleyman, “Riyâzet”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 2008, c. XXXV, s. 143.

²²⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *Takyîdu'l-İlm*, thk. Sa'd Abdulgaffâr Alî, Dâru'l-İstikâme, Kahire, 2008, s. 68; a. mlf. *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 551; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 181; a. mlf. *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 187; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 68; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 105.

²³⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 193.

²³¹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

için değil, samimâne ve herhangi bir karşılık beklemeden Allah’a tevekkülde bulunur. Zira o, Allah Teâlâ’nın mütevekkilin tevekkülünü ancak bu ufka ulaştığı takdirde karşılıksız bırakmayacağını ileri sürmektedir.²³²

Mârifetten mahrûm olan birisinin ibadetlerdeki lezzeti alamayacağını söyleyen Bîşr el-Hâfî, mârifetullah mevzuunda ileri bir konumda olduğu görülmektedir.²³³ Bunu, Ahmed b. Hanbel ile talebeleri arasında geçen diyalog ortaya koymaktadır. Talebeleri Ahmed b. Hanbel’e “*Sen hadis ve fıkıhı iyi bilen ve yine bu ilimlerde eşi olmayan birisin. Bu pejmürdenin yanına gitmek sana hiç yakışıyor mu?*” dediklerinde Ahmed b. Hanbel şöyle cevap verir: “*Doğrudur, bahsini ettiğiniz bu ilimlerde her ne kadar ben ileri olsam da Bîşr el-Hâfî, Yüce Allah’ı benden daha iyi bilmektedir.*”²³⁴ Bu bilgiler, Bîşr’in sûfilik yönüne ve bu alandaki yetkinliğine işaret etmesi bakımından önemlidir.

Sabır kavramına da sıkça değinen Bîşr el-Hâfî, “*Sabır susmak, susmak ise sabırdandır.*” derdi.²³⁵ O, dert ve sıkıntının kimseye şikâyet edilmeksizin yapılan sabrı, sabr-ı cemîl olarak adlandırmasının yanı sıra,²³⁶ en yüce makamın²³⁷ ve en faziletli amelin ölene kadar fakr içinde sabretmek olduğunu söylemiştir.²³⁸ Ayrıca Bîşr, fakrın şehâdet gibi mü’min için meknûn olduğunu ve buna ancak Allah’ın sevdiği kullarının ulaşabileceğini belirtmektedir.²³⁹

Bîşr el-Hâfî’nin ele aldığı tasavvufî kavramlar bunlarla sınırlı değildir. Yukarıda onun sıkça değindikleri ve bizim tesbit edebildiklerimiz zikredilmiş olup konunun uzamaması adına muhtasar bir şekilde ele alınmışlardır.

4.3. Diğer İlimlerle İlgili Bazı Değerlendirmeleri

Tasavvuf kadar olmasa da fıkıh, tefsir ve kelâm ilmi ile alakalı bazı hususlarda da açıklamalar yaptığı görülen Bîşr el-Hâfî, usûl ve furû ilmine vâkıf olan sûfilardan kabul edilmektedir.²⁴⁰ Abbâsîler’in ilk asırlarında temelleri atılan işârî/tasavvufî tefsir,²⁴¹

²³² el-Makdisî, *el-Âdâbu’ş-Şer’iyye*, c. II, s. 267.

²³³ Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 349.

²³⁴ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 192.

²³⁵ Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 341; el-Beyhakî, *Şuabi’l-İmân*, c. VII, s. 85.

²³⁶ el-Beyhakî, *Şuabi’l-İmân*, c. XII, s. 388; es-Sülemî, *Tabakâtu’s-Sûfiyye*, s. 101.

²³⁷ el-Hucvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb*, s. 91.

²³⁸ el-Münâvî, *el-Kevâkibü’d-Dürriyye*, c. I, s. 371; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 197.

²³⁹ es-Sülemî, *Hakâiku’t-Tefsîr*, c. II, s. 160.

²⁴⁰ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 190.

²⁴¹ Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsîr Okulu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, T. y., s. 91-92.

ilk devir tasavvuf ehlinin Kur'ân'ı anlamaya yönelik sarf ettikleri gayreti ve bunu eserlerine yansıttıklarının delillerinden biri olarak zikredilmektedir.²⁴² Nitekim bu işârî tefsirin gelişmesinde katkısı bulunanlardan birisi ise Süleyman Ateşe göre Bişr el-Hâfî'dir.²⁴³

O, âyetlerin tefsiri ile alâkalı olarak bazen âyetlerde geçen kelimelerin izahını yaparken bazen de âyetin sebebi nüzûlu hakkında görüşler sarf etmiştir. Fecr sûresinin 7. âyetinde yer alan “إِرمَ” (İreme) kelimesinden maksadın Dimaşk olduğunu belirtirken,²⁴⁴ Enfâl sûresinin 25. âyeti kerîmesinin velisiz nikâhı kabul edenler hakkında indiğini söylemektedir.²⁴⁵ Ayrıca İbn Kudâme'nin (v. 682/1283) *eş-Şerhu'l-Kebîr*'inde yer alan bir ifadesinde Bişr el-Hâfî, kıraat imamlarından Hamza'nın (v. 156/773) kıraatini kerih görmüş ve bu kıraatla amel eden imamın arkasında kılınan namazın iadesinin gerektiğini dile getirmiştir. İbn Kudâme, Bişr'in Hamza kıraatini kerih görmesinin nedeniyle ilgili olarak, Ahmed b. Hanbel'in Hamza ve el-Kisâî (v. 189/805) kıraatlerini *kesr*, *idğâm*, *tekellüf* ve *ziyâdetu'l-med*'den dolayı tasvîb etmediğini²⁴⁶ zikretmesi hâricinde herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır.

Fıkıhla alakalı bazı değerlendirmelerine gelince, onun fıkıhta Süfyân es-Sevrî'ye tâbi olduğu nakledilmektedir. Bişr, bunu “*es-Sevrî bizim imamımızdır. Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer kendi dönemlerinde nasıl idiyse, es-Sevrî'de bizim dönemimizde öyledir.*” diyerek açıkça belirtir.²⁴⁷ Bu ve benzeri ifadelerle es-Sevrî'ye olan muhabbetini ortaya koyan Bişr el-Hâfî, onun dışında Ebû Hanîfe hakkında da âlimlerin sitayişkâr sözlerini artatarak ona karşı muhabbet beslediğini dolaylı bir şekilde ifade etmiştir. Onun aktardığı

²⁴² Karapınar, *Muhaddis Sufilerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H.IV.-V./M.X-XI)*, s. 250-51.

²⁴³ Ateş, *İşârî Tefsîr Okulu*, s. 90.

²⁴⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. I, s. 218.

²⁴⁵ es-Sülemî, *Hakâiku't-Tefsîr*, s. 265.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel ve Bişr el-Hâfî dışında, kıraat imamlarından Âsım'ın meşhur râvilerinden Bişr'in hocası Ebû Bekir b. 'Ayyâş (v. 193/809) da Hamza kıraatını tasvîb etmeyerek bid'at olduğunu söylemektedir. Bkz. İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, (Ebu'l-Ferec İbn Kudâme'nin *eş-Şerhu'l-Kebîr*'i ve Alûuddîn Ebi'l-Hasen Alî b. Süleymân el-Merdâvî'nin *el-İnsâf fî Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf*'ı ile birlikte), XXXII, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Dûru Hicr, Kahire, 1996, c. III, 470-471.

²⁴⁷ ez-Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. VII, s. 239; Ayrıca bkz. Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VI, s. 357.

bu sözlerden biri İsa b. Yûnus'a (v. 187/803 ?) ait olup şöyledir: “*Ebû Hanîfe'nin en büyük gayreti Allah'a isyan etmemesi ve Allah'ın şeâirini yüceltmesidir.*”²⁴⁸

Bişr el-Hâfi'nin yakın akrabası olan Alî b. Haşrem, Bişr el-Hâfi'nin başlarda fetva verdiğini ve bundan dolayı cerh edildiğini söylemektedir.²⁴⁹ Bişr'in fetva vermesinden ötürü cerh edilmesi, fikhî meselelere hakim olmadığını ve bu yüzden tenkit edildiğini göstermektedir. Bunun yayında onun, muksirata mübtelâ olanların şehâdetlerinin reddi,²⁵⁰ nâfile namazların gündüz dörder, gece ikişer kılınması²⁵¹ gibi bazı fikhî meselelerde fikirler beyan ettiğini kaynaklar nakletmektedir.

Kelam ile alakalı değerlendirmelerine gelince, imanı, kavl (ikrar), tasdik ve amel olarak tanımlayan Bişr el-Hâfi,²⁵² Kur'ân'ın mahlûk olduğunu kabul etmemiştir.²⁵³ Bişr'in bu dönemde Kur'ân'ın yaratılmış olduğu kabul etmemesine rağmen daha önce de ifade edildiği üzere işkencelere tahammül edemeyeceğinden dolayı sessiz kaldığını dile getirmesi, işkenceler esnasında halku'l-Kur'ân inancını ikrâr etme endişesini taşımasından dolayı kaynaklanmış olabilir.

Bişr, Mihne döneminde bir taraftan halku'l-Kur'ân inancını baskı ve işkencelere rağmen kabul etmeyen Ahmed b. Hanbel'i tavrından ve duruşundan dolayı takdir ederken²⁵⁴ öte yandan Ebû Nasr et-Temmâr (v. 228/843) gibi ikrar edenleri de kınamaktan geri durmazdı. O, bu minvalde Ebû Nasr et-Temmâr hakkında şunları demektedir: “*Ona defalarca Kur'ân'ın mahluk olduğunu kabul etmekten vazgeç! dedim. O sakalların kanla boyanması ne kadar güzel olurdu! Keşke öldürülseydi de icabet etmeseydi.*”²⁵⁵

²⁴⁸ Bkz. es-Saymerî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Alî, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1985, s. 49. Bişr'in Ebû Hanîfe hakkındaki diğer nakilleri için bkz. a. mlf., *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, s. 64 ve s. 83.

²⁴⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c.VII, s. 546.

²⁵⁰ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 337.

²⁵¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. IX, s. 395.

²⁵² Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 350.

²⁵³ Bişr el-Hâfi, Tâhâ sûresinin 5. âyeti kerîmesinin tefsirini yaparken Kur'ân'ın mahlûk olmadığını açıkça dile getirmiştir. Bkz. Hâfız b. Ahmed el-Hakemî, *Me'âricu'l-Kabûl*, c. I, s. 191.

²⁵⁴ Bişr el-Hâfi, “Ahmed b. Hanbel ateşe sokuldu ve som altın olarak oradan çıktı.” vb. ifadelerle onu övmüştür. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. V, s. 287.

²⁵⁵ İbnu'l-Cevzî, *Menâkibu el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, s. 520.

Ayrıca Bişr el-Hâfî, Cehmiyye gibi bid‘at olarak gördüğü gruplar hakkında onlarla konuşulmayacağını, hastalandıklarında ziyarete gidilmeyeceğini ve öldüklerinde haklarında şahitlik yapılmayacağını söyleyerek insanları onlardan alıkoyardı.²⁵⁶

Bişr el-Hâfî’nin edebî yönüne işaret etme adına ona atfedilen beyitlerden ikisi ise şöyledir:

وتكرع من حوض الذنوب فتشرب	تعاف القذي في الماء لا تستطيعه
ولا تذكر المختار من أين يكسب	وتؤثر من أكل الطعام الذه
وفي حشوها نار عليك تلهب	وترقد يا مسكين فوق نمارق
وأنت ابن سبعين بدينك تلعب	فحتي متي لا تستفيق جهالة

“Ayıklayamacağın bir pisliği suda gördüğünde uzak duruken; günah havuzundan kana kana içiyorsun.

Yiyeceklerin en lezizini yemeyi yeğliyor; helâlini nereden kazanılacağını düşünmüyorsun.

Kadifeden döşekler üzerinde uzanırsın Ey miskin!; oysa onun içinde alevi seni yakan bir ateş vardır.

Ne zaman bu cahillikten sıyrılacaksın?; Çünkü sen diniyle oynayan yetmiş yaşında birisin.”

واليوم تحت رواق الهم والقلق	قطع الليالي مع الأيام في خلق
إني التمسست الغنى من كف مختلق	أحرى فأعذر لي من أن يقال غدا
ليس الغنى كثرة الأموال والورق	قالوا رضيت بذا قلت القنوع غنى
فلست أسلك إلا أوضح الطرق	رضيت بالله في عسري وفي يسري

²⁵⁶ Hâfız b. Ahmed el-Hakemî, *Me‘âricu’l-Kabûl*, c. I, s. 275. İbn Teymiyye’ye göre Cehmiyye isminin şüyû bulması, Bişr el-Hâfî, Mâlik b. Enes, İmâm eş-Şâfî, el-Fudayl b. İyâz vb. âlimlerin bu fıkraya mensup kişileri zemmetmesinden kaynaklanmaktadır. Bkz. İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ahmed, *el-Fatvâ’l-Hameviyyeti’l-Kübrâ*, thk. Hamed b. Abdulmuhsin et-Tuveyrî, Riyad, 2004, s. 242-44.

“Eski giysiler içinde günlerle beraber gecelerim geçiyor; Endişe ve tasa revaklarının altında uykularım geçiyor.

Yarın benim hakkımda şöyle denilmesi hem uygun hem de özürdür: Nitekim ben zenginliği yaratılanın elinde aramışım.

“Sen buna mı kanaat ettin?” derlerse dedim ki: “Kanaat etmek zenginliktir; Zenginlik ise malın ve paranın çokluğu demek değildir.

Rabbimden zorlukta da kolaylıkta da razı oldum. Ben yolların en güzelinden başkasını seçecek değilim.”²⁵⁷

4.4. Sahâbe Tasavvuru

Hz. Peygamber (s.a) ashâbı hususunda hassas olduğu anlaşılan Bişr el-Hâfî, “*En güvendiğim amelim Resûlullah’ın (s.a) ashâbına olan muhabbetimdir.*”²⁵⁸ diyerek onlara karşı sevgisini açıkça belirtmiştir. Bu mânada el-Fudayl b. İyâz ise Bişr el-Hâfî’ye şunları demektedir: “*Allah katında en güvenilir amelin Nebî’nin (s.a) ashâbına karşı muhabbetin olsun. Eğer bu muhabbet ile birlikte yeryüzünde bulunan toprakların adedince günahla Allah’ın huzuruna gitsen, O, seni affeder. Eğer Allah’ın huzuruna onlara karşı zerre ölçüsünde nefretle gitsen, amel olarak yaptıkların sana fayda etmez.*”²⁵⁹

O, bir taraftan Resûlullah’ın (s.a) ashâbına olan muhabbetini açıkça dile getirirken diğer taraftan onlara karşı olumsuz duygu besleyenler için de ikazlarda bulunmuştur. Örneğin, Bişr’in bu uyarılarından biri şu şekildedir: “*Bin civarında Müslüman, Rumlar’ın elinde esir bulunsa ve Resûlullah’ın (s.a) ashâbına karşı iğne ucu kadar kusur işleyen birisi Rumlar ile savaşıp bu Müslüman esirleri serbest bıraksa yapmış olduğu bu fiil ona fayda etmez.*”²⁶⁰ Bir diğeri ise sahâbe hususunda olumsuz ifadeler kullananlar hakkında olup şöyledir: “*Tevbe konusuna baktım ve gördüm ki, her insanın tevbesi kabul olur. Ancak Resûlullah’ın (s.a) ashâbı hakkında hoş olmayan*

²⁵⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 218-19.

²⁵⁸ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 338; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 193.

²⁵⁹ ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru’l-‘İlm*, c. V, s. 412; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. LXVIII, s. 193.

²⁶⁰ ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru’l-‘İlm*, c. I, s. 142; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 193. Ayrıca bkz. Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 338.

ifadeler kullananların tevbesine Allah engel olmuştur."²⁶¹ Bişr b. el-Hâris, sahâbeye sövenler hakkında ise şunları demektedir: *"Bir kimse Resûlullah'ın (s.a) ashâbına sövse ve bu kimse oruç tuttuğunu, namaz kıldığını ve Müslüman olduğunu iddia etse dahi yine de kâfirdir"*²⁶² Bişr el-Hâfî'in bu kanaatte de tek olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim et-Tahâvî (v. 321/933), sahâbeyi sevmenin din, onlara buğz etmenin küfür;²⁶³ Mâlik b. Enes ise Resûlullah'ın (s.a) ashâbına söven birinin İslâm'dan nasibi olmadığını belirtmektedir.²⁶⁴

Bişr'in yanında önemli bir yere sahip olan bir diğer husus ise sahâbenin fazilet sıralamasıdır. Onun fazilet sıralaması ile ilgili kendisine sorulan soru üzerine verdiği *"Ebû Bekr, Ömer ve Osmân..."*²⁶⁵ cevabı dışında daha sonra da zikredileceği üzere efdaliyet meselesi ile alakalı birçok rivayeti bulunmaktadır. Yine bu minval de Bişr, Hz. Osman hakkında Ebû Bekr b. 'Ayyâş'a (v. 193/809) şunu sormuştur: *"Ali'yi, Osman'ın önüne geçirenlerle ilgili ne dersin?"* 'Ayyâş ise şöyle demiştir: *"Her kim bunu diyorsa, Allah'ın laneti onun üzerine olsun."*²⁶⁶ Bunun yanında bir seferinde Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'den hatanın kaldırıldığını²⁶⁷ diğerinde ise Resûlullah'ın (s.a) ashâbının hepsinden hatanın kaldırıldığını belirtmiştir.²⁶⁸

Hz. Mu'âviye ile ilgili de rivayetleri bulunan Bişr el-Hâfî'nin bu sahâbî aleyhinde konuşan Mekke kadısı Süleymân b. Harb ez-Ezdî (v. 224/839) ile olan irtibatını bu konuşmalarından ötürü kesmesi²⁶⁹ onlar hakkındaki hassasiyetini ortaya koyan diğer bir misaldir. Yine Bişr b. el-Hâris, Hz. Mu'âviye hakkında el-Mu'âfâ b. İmrân'a, Mu'âviye mi, yoksa Ömer b. Abdilazîz mi daha faziletli olduğunu sormuş ve el-Mu'âfâ'dan şu cevabı almıştır: *"Mu'âviye, Ömer b. Abdilazîz'den altı yüz kat daha*

²⁶¹ ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, c. VI, s. 397; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 194.

²⁶² Nâsır b. Alî b. Â'id Hasan, *'Akîdetü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a fi's-Sahâbeti'l-Kirâm*, III, Y. y., 2009, c. II, s. 1015.

²⁶³ Nâsır b. Alî b. Â'id, *'Akîdetü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, c. II, s. 1019.

²⁶⁴ Nâsır b. Alî b. Â'id, *'Akîdetü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, c. II, s. 1010-11.

²⁶⁵ Ebû Bekr el-Hallâl, Ahmed b. Muhammed b. Hârûn, *es-Sünne*, III, thk. Atiyye ez-Zehrânî, Dâru'l-Râye, Riyad, 1989, c. 1, s. 403.

²⁶⁶ el-Lâlekâî, *Şerhu Usûli'l-'İtikâdi Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, c. IV, s. 1370.

²⁶⁷ Ebû Bekr el-Hallâl, *es-Sünne*, c. I, s. 307-08.

²⁶⁸ Ebû Bekr el-Hallâl, *es-Sünne*, c. I, s. 480.

²⁶⁹ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. III, s. 110.

faziletlidir.”²⁷⁰ Bişr’in bu beyanları, hem onun sahâbe tasavvurunun hem de onlar hakkındaki rivâyetlerinin anlaşılmasında için önem arz etmektedir.

4.5. Bişr el-Hâfi’ye Atfedilen Bir Eser: Kitâbü’z-Zühd

el-Fihrist müellefi İbnu’n-Nedîm, Bişr el-Hâfi’ye *Kitâbü’z-Zühd* adında bir eser atfetmekte,²⁷¹ Fuat Sezgin ise Bişr’ e atfedilen bu eserin bir nüshasının Hindistan’daki Patna Hudâbahş Kütüphanesi’nin I/141, r. 1374 kısmında mevcut olduğunu belirtmektedir.²⁷² Abdulhakîm el-Enîs, Fuat Sezgin’in Bişr el-Hâfi’nin kitabı ile ilgili verdiği bu bilgilerden hareket ederek araştırma yapmış ve neticede belirtilen bu kitabın Bişr’e ait olmadığını ifade etmiştir.²⁷³

Bişr el-Hâfi’ye nisbet edilen eserin içeriği mevzuunda elimizde mevcut olan tek şey, Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullah’ın (v. 290/903) babasının *ez-Zühd* isimli kitabında “وجدت في كتاب بشر بن الحارث بخط يده” (*Bişr b. el-Hâris’in kendi eliyle yazdığı kitabında buldum.*) ile başlayıp bir sayfayı aşmayan nakilleridir. Bu nakiller, sahâbe, tâbiîn ve sonraki ulemânın kavillerinden ibaret olup muhtelif konularla ilgili olduğu görülmektedir. Örneğin, bu kavillerden birisi Ebû Zerr’e (r.a.) (v. 32/653) ait olup şöyledir: “حدثنا عبد الله، قال: وجدت في كتاب بشر بن الحارث، عن وكيع، عن الأعمش، عن جعفر بن إياس، عن عبد الله بن شقيق: أن أبا ذر دعي إلى طعام، فقال: «إني صائم». فرؤي من آخر النهار يأكل فقيل له فقال: «إني أصوم ثلاثة أيام من كل شهر فذلك صيام الدهر.» (Bize, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel tahdîs etti. Dedi ki: *Ben Bişr b. el-Hâris’in kendi hattıyla yazdığı kitabında buldum.* O Vekî’den, o da el-A‘meş’ten, o da Ca‘fer b. İyâs’dan, o da Abdullah b. Şekîk’ten rivayet etti ki: Ebû Zerr (r.a.), Şekîk’i yemeğe davet edip “Ben orucum.” dedi. Günün sonunda yemek yerken görüldü. Ebû Zer’e bu durum sorulduğunda dedi ki: “Ben her ayın üç günü oruç tutarım ki bu siyâmu’d-dehrdir (yani tüm sene boyunca oruç tutmak gibidir.)”²⁷⁴

²⁷⁰ Ebû Bekr el-Hallâl, *es-Sünne*, c. I, s. 435.

²⁷¹ İbnu’n-Nedîm, Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, T. y., s. 261. Elliden fazla *Kitâbü’z-Zühd* adında eser kaleme alındığını dile getiren Hasan Kamil Yılmaz, bunlardan yirmi beş tanesinin varlığının bilindiğini, çok azının ise basıldığını söylemektedir. Bkz. Yılmaz, Hasan Kamil, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevi’nin Kırk Hadis Şerhi*, İFAV, İstanbul, 1990, s. 17. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, Ahmet, *Din Dünyevileşme ve Zühd*, Ankara Okulu, Ankara, 2014, s. 196.

²⁷² Sezgin, *Târîhu’t-Turâsi’l-Arabî*, c. I, s. 111.

²⁷³ Bkz. http://www.alukah.net/culture/0/90550/#_ftn1, Erişim Tarihi, 06.05.2017.

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’z-Zühd*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 336. Bişr el-Hâfi’nin hattıyla yazılan diğer kaviller için bkz. a. mlf. *Kitâbü’z-Zühd*, s. 335, 336, 398.

Abdullah'ın Bişr el-Hâfi'nin el yazısıyla kitabından bu ve benzeri rivayetleri, Bişr'in kitabının varlığını ortaya koyarak akıllardaki soru işaretlerini izâle etmektedir. Diğer taraftan bu kitabın Bişr el-Hâfi'nin vefatından sonra Abdullah'ın eline geçtiği anlaşılıyor. Bunlar dışında Bişr'in şu sözleri de kitabının varlığını ispat eder mahiyettedir: *"Kitabımı Îsâ b. Yûnus'a verdim. Orada İbrahim b. Muhammed'in rivayetleri bulunuyordu. Îsâ, bu şahsın üzerini çizdi ve onun hakkında şöyle dedi: 'Ebî Yahya'nın oğludur. Sufyân b. Uyeyne ondan hadis rivayet etmekten beni menetti.'*"²⁷⁵

Bunların yanı sıra kaynaklar, onun elinin altında bulunan başka kitapların varlığından da bahsetmektedir. Fakat her nedense hayatta iken bunları toprağa gömmüştür.²⁷⁶ Öte yandan bu kitapların kendi telifatı mı yoksa başkasına mı ait olduğu belli değildir.

Bu bölümle ilgili genel bir değerlendirme yapacak olursak Bişr el-Hâfi, Abbâsîler'in kurulduğu ve en parlak olduğu zaman dilimlerinde zengin bir ailenin evladı olarak dünyaya gelmiştir. O, gençlik yıllarında bazı taşkınlıklar yapsa da daha sonra samimi bir tevbeyle bunlardan uzaklaşmış ve zamanını ilim ve ibadete geçirmeye başlamıştır. Dönemin önde gelen ilim merkezlerine yapmış olduğu yolculuklarında, ileri gelen âlimlerle görüşerek onlardan ilim tâlim etmiştir. Çok zeki olduğu belirtilen Bişr el-Hâfi'nin tahsil hayatını, uzletıyla birlikte büyük oranda terk ettiği anlaşılmaktadır.

²⁷⁵ İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî (v. 354/965), *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'l-Du'âfâ ve'l-Metrûkîn*, III, thk. Muhammed İbrâhîm Zâid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1992, c. I, s. 106.

²⁷⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 551; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 187; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 105; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 474. Kitaplarının varlığı ile ilgili bir diğer bilgi için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XIII, s. 49.

İKİNCİ BÖLÜM

BİŞR EL-HÂFÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Bu bölümde Bişr el-Hâfî'nin sünnete bakışı, bazı hadis usûlü konularındaki açıklamaları, talebu'l-hadîs uğrunda rihleleri, hadis talebinden ve rivâyetinden neden uzaklaşıp kitaplarını imha ettiği, hadis aldığı hocaları ile kendisinden hadis rivayet edenlerin kimler olduğu, merfû ve mevkûf rivayetleri gibi konular işlenecektir.

1. BİŞR EL-HÂFÎ VE HADİS

Bişr el-Hâfî'nin hadisçiliğini, uzletinden önceki ve sonraki hadisçiliği şeklinde ikiye ayırmak gerekir. Uzletinden önce er-rihle fî-talebi'l-hadîs faaliyetinde,²⁷⁷ hadis ezberinde²⁷⁸ ve imlasında²⁷⁹ bulunan Bişr el-Hâfî, uzletinden sonra ilmî aktivitelerden kendini büyük oranda soyutlamıştır. Onun hadis ilmiyle haşır neşir olduğu devre, uzletinden önceki zaman dilimleri olup daha önce de belirtildiği üzere bu sürenin altmışlı yaşlarda iken sona erdiği anlaşılmaktadır.

Âlimlerden bazıları Bişr'in muhaddislik yönünü nazara verdikler görülmektedir. Örneğin, bunlardan ez-Zehebî'nin Bişr'in biyografisini anlattığı yerde “imam, muhaddis zâhid, rabbânî, şeyhu'l-İslâm”²⁸⁰ kaydını düşerken, İsmâ Muhammed el-Hâc Alî ise Bişr el-Hâfî hakkında yazdığı eserinde “muhaddis zâhid” şeklinde başlık atmıştır. Ez-Zehebî'nin ve İsmâ Muhammed'in ‘zâhid’den önce ‘muhaddis’ kaydını düşmeleri ise dikkat çekicidir. Zira bu sıralama, Bişr'in muhaddislik yönünün zâhidlik yönünden daha ileri olduğunu intibasını uyanmaktadır.

Ayrıca mâlumat eksikliği sebebiyle Bişr el-Hâfî'nin takip ettiği meclisler, uzletinden önceki halkaları, hadis ezberleme ve hadisleri hâfızasında tutma yeteneği,

²⁷⁷ ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, c. III, s. 180-82.

²⁷⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu'l-İlmî'l-Amel*, s. 85.

²⁷⁹ eş-Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *Levâkihu'l-Envârî'l-Kudsiyye fî Beyâni'l-Uhûdi'l-Muhammediyye*, Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, Halep, 1993, s. 642.

²⁸⁰ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469. İsmâ Muhammed el-Hâc'a göre Bişr'e atfedilen imamlık ve şeyhlik gibi unvanlarda hiçbir garâbet yoktur. Zira bu unvanlar onun mertebesini yükseltmiş ve incelenmesi gereken birisi olduğunu ortaya koymuştur. Bkz. İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 94.

ezberlediği hadislerin sayısı, çağdaşı olan diğer muhaddislere kıyasla hadis ilmindeki üstünlüğü vb. ilmî hayatındaki bazı noktalar ise kapalı kalmıştır. Öte yandan onun kaynaklarda birçok rivayetine, hadis ve muhaddislerle ilgili bazı değerlendirmelerine rastlamak mümkündür.

1.1. Hz. Peygamber'in Sünnetine Bakışı

Hadisçilerin “*Peygamberliğinden önce veya sonra Hz. Peygamber'den söz, fiil, takrir, fizikî ve ahlakî vasf olarak nakledilen her şeydir.*”²⁸¹ şeklinde tanımladığı, fıkıh usûlü âlimlerinin şer'î delîl nazarıyla baktıkları, kelimcilerin ise bid'atın karşıtı bir mâna yükledikleri ‘sünnet’ kavramı,²⁸² Bîşr el-Hâfî'nin ele aldığı ve değerlendirdiği kavramlardandır. Hadis kavramı ile ilgili herhangi bir açıklamasına rastlayamadığımız Bîşr el-Hâfî'nin sünnet ile ilgili söylediği “السنة هي الإسلام والإسلام هو السنة” yani “*Sünnet İslâm, İslâm ise sünnettir.*”²⁸³ veciz sözüne bakıldığında sünnet ile İslâm dinini birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak gördüğü ve Kur'ân'dan sonra sünneti ikinci kaynak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bîşr'in bu vecîz sözünü değerlendiren Kırbaçoğlu ise bu ifadenin sağlıklı bir bakış açısını yansıttığını fakat tarihin tozlu sayfaları arasında kalarak birkaç eserde kendine ancak yer bulabildiğini söylemektedir.²⁸⁴

Bid'atçılara karşı tavizsiz olan Bîşr el-Hâfî, sünneti dinden kabul etmeyen veya kabul etse dahi fazla önemsemeyen kişi ya da gruplar için bu sözü sarf ettiğini düşünmekteyiz. Sünnete saldıran grup ya da kişilerin aktif olduğu bir dönemde yaşayan Bîşr'nin diğer ilk devir muhaddis sûfileri gibi sünnet eksenli bir hayat sürme çabası,²⁸⁵ sünneti savunucu bir rol oynamasına ve bid'atçılara karşı tavır almasına neden olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere Cehmiyye gibi bid'at elhinden kabul ettiği fırkalara mensup kişiler hakkında serdettiği şu cümleler, onun bu tavrının ileri boyutlarda

²⁸¹ Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İFAV, İstanbul, 2013, s. 37.

²⁸² Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, TDVY., Ankara, 2008, s. 11.

²⁸³ İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, c. III, s. 74. Bu ifade yanında Bîşr el-Hâfî'nin Hz. Peygamber'e olan muhabbet ile alakalı olarak dediği “Eğer bir kimsenin kanına ve kılcallarına Resûlullah'ın (s.a) sevgisi karışmışsa o kimse cehennem görmez.” sözü için bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. III, s. 125.

²⁸⁴ Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet/ Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1996, s. 70.

²⁸⁵ Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 103. İlk dönem sûfileri hadis ve sünnete önem vermişler, Allah'a ulaştıran en sağlam yolun sünnet üzerine bina edilen yol olduğunu benimsemişlerdir. Nitekim onlar sünnete aykırı amel işleyenlere ise tepki göstermekten çekinmezlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şeker, Necmettin, “İlk Dönem Tasavvuf Erbabının Hadis İlmine Yaklaşımı”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy. XIV, y. 2012. s. 111-130.

olduğunu göstermektedir: “Onlarla konuşmayın, hastalandıklarında ziyarete gitmeyin, öldüklerinde ise haklarında şahitlik yapmayın!”²⁸⁶ Yine bu minvalde el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân’ın şu sözünü de nakletmiştir: “Bir insan ancak öldüğünde övülür. Çünkü o insan ya sünnet üzere ölmüştür ya da bid‘at üzere ölmüştür.”²⁸⁷

Bişr el-Hâfî, Hz. Peygamber’in sünnetlerine değer vermiştir. Öyleki yaptığı nasihatlerin Hz. Peygamber’in hadisleriyle muvafık olması durumunda memnuniyetini hemen ortaya koymuştur. Örneğin, bir adam Bişr’e gelerek “*Ya Ebâ Nasr! İnsanların seni bu kadar sevmesinin sebebi nedir?*” demesi üzerine Bişr el-Hâfî, hiddetlenir ve adama: “*Allah seni affetsin!*” der. Adam da bunun nasıl olacağını sorar. Bişr, “*İnsanların elindekilere göz dikmeyerek.*” cevabını verir. Orada bulunanlardan Bişr’in bu cevabı işiten Ahmed b. el-Muğallis, şu hadisi Bişr’e rivayet eder: “*ازهد في الدنيا يحبك الله وازهد فيما في أيدي الناس يحبوك الناس.*” (Dünyalık (fani ve geçici) şeylerden uzak dur ki Allah seni sevsin, insanların elindikelere göz dikme ki insanlar seni sevsin.)²⁸⁸ Ahmed b. Muğallis devamında “*Sözünün Resûlullah’ın hadisleriyle muvafık olmasından dolayı Bişr’i hoşnut gördüm.*”²⁸⁹ demektedir.

İlk dönem sûfilerinden olan Bişr el-Hâfî’nin sünnete ihtimam göstermesi ve Resûlullah’ın (s.a) sünneti ile İslâm dinini bir bütün olarak değerlendirmesi, sünnetler konusunda hassas olmayanlara cephe almasına neden olmuştur. Bu hususta bid‘at ehlinde gördüğü kişiler hakkında söylediği yukarıdaki ifade ise dikkat çekicidir.

1.2. Hadis Usûlü İle Alâkalı Bazı Değerlendirmeleri

Attâr’ın usûl ve furû ilmine vâkıf sûfilerden²⁹⁰ birisi olarak kabul ettiği Bişr el-Hâfî, sahîh rivâyet, kişiyi zayıf kılacak durum, hadis rivâyetinde senedi kullanma, cerh ve ta‘dîl gibi bazı hadis usûlü konularında da açıklamalarda bulunmuştur.

²⁸⁶ Hâfiz b. Ahmed el-Hakemî *Me‘âricu’l-Kabûl*, c. I, s. 275. el-Lâlekâî, *Şerhu Usûli İ’tikâdi Ehli’s-Sünne ve’l-Cemâ‘a*, c. I, s. 67.

²⁸⁷ el-Lâlekâî, Ebû’l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasan b. Mansûr, *Şerhu Usûli İ’tikâdi Ehli’s-Sünne ve’l-Cemâ‘a*, haz. Ahmed b. Mes‘ûd b. Hemdân, Câmî‘atu Ümmi’l-Kurâ, Mekke, 1402, c. I, s. 67.

²⁸⁸ et-Tirmizî, 37/Zühûd, 1 (c. II, s. 1374, h. no: 4102).

²⁸⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 199-200.

²⁹⁰ Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 190; Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, s. 139.

1.2.1. Sahih ve Zayıf Rivayet

Bişr el-Hâfî'nin sahih veya zayıf kavramları tarifi ile alakalı doğrudan bir açıklamasına rastlanmamakla birlikte hem sahih rivayet hem de râviyi zayıf kılacak hususla ilgili şunları söylemektedir: “*Bir hadis rivayet edenin yanında sahih olmadıkça rivayet etmesi uygun olmaz. Eğer bir kimse hadisin (zayıf olduğu halde) sahih olduğunu iddia ederse ‘Sen zayıfsın’ deriz.*”²⁹¹ Bişr el-Hâfî, bu ifadelerle sahih hadis üzerinde durmuş ve hadis hakkında râvide sahih olduğu kanaati belirmediği müddetçe rivayet edilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Zayıf olduğu bilinen bir hadisin kasten rivayetinin ise râviyi zayıf kılacağını söyleyerek de cerh bulunmuştur. Ayrıca onun bu sözünden çıkarılacak başka bir husus ise rivayette bulunduğu hadislerin kendince sahih olduğudur. Zira bu sözleri söyleyen birisinin kanaatince sahih olmayan ve zayıf olduğunu bildiği bir hadisi rivayet etmesi beklenmez.

1.2.2. Senede Bakışı

Fitne ile birlikte zuhur eden hadîs uydurma faaliyetlerine tedbir amaçlı uygulamaya konan ve hicrî birinci asrın ikinci yarısında giderek yaygınlaşmaya başlayan isnad,²⁹² Bişr el-Hâfî'nin farklı şekillerde ele aldığı bir kavramdır. Bu ele alış şekillerinden ilkinin hadîsin en az râvi ile Hz. Peygamber'e ulaşması mânasına gelen âlî isnadın²⁹³ dünya hayatının güzelliklerinden bir güzellik olduğunu dile getirip²⁹⁴ Süfyân es-Sevrî'ye ait olan “*Hadiste isnad şehâdet konumundadır.*”²⁹⁵ cümlesini naklederek ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra onun rivayetlerinde senedi genelde kullanmasına bakılırsa eğer birinci yaklaşımla hadis rivayetinde senedi gerekli gördüğü anlaşılmaktadır.

İkinci yaklaşımına gelince Bişr, bunu isnadın zikredilmesinin kalpte kibir hâsıl edeceğini²⁹⁶ belirtmesinin yanında “*haddesenâ Mâlik*”in dünya zînetlerinden bir zînet

²⁹¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 551; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 187; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 105.

²⁹² Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İFAV, İstanbul, 2013, s. 38.

²⁹³ Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, s. 151.

²⁹⁴ el-Mâlinî, Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Kitâbu'l-Erba'in fî Şuyûhi's-Sûfiyye*, thk. Âmir Hasan Sabrî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1997, s. 156.

²⁹⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *el-Câmi' li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*, II, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, Muessetu'r-Risâle, Y. y., T. y., c. II, s. 298.

²⁹⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 549; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470-71.

olduğunu ifade etmesiyle açıklamıştır.²⁹⁷ Yine yanında “حدثنا” diyen birisine bu minvalde şunları der: “حدثنا’*dan sakın! Çünkü bu sözde güzellik vardır.*”²⁹⁸ Karapınar’a göre Bişr el-Hâfi’nin bu gibi sözleri sarf etmesinin nedeni, hadislerle haşır neşir olan kimselerin hadislerle amel etmeyi terk edip tüm vaktini rivayete hasretmeleridir.²⁹⁹ Öte yandan Bişr’in isnad mevzuunda bu fikre sahip olmasında hocalarının etkisi de hissedilmektedir. Zira hocalarından Hammâd b. Zeyd’e göre isnad kalpte kibir hâsıl ederken,³⁰⁰ Îsâ b. Yûnus’a göre ise “*fulân an fulân*” dünya kapılarından bir kapıdır.³⁰¹ Nitekim Bişr el-Hâfi, bu iki yaklaşımdan ilkinin uzletinden önce, ikincisini ise uzletinden sonra benimsediği anlaşılmaktadır.

Bişr el-Hâfi’nin sened hakkında mâlumatının bulunduğu işaret eden bilgiler de kaynaklarda mevcuttur. Ahmed b. Hanbel ile arasında gıyaben cereyan eden şu olay buna misal teşkil etmektedir: Abdurrahmân el-Tabîb, Ahmed b. Hanbel ile Bişr’in birlikte hasta oldukları bir zaman diliminde önce Bişr’in yanına gider ve ona nasıl hissettiğini sorar. Bişr, “أحمد الله إليك” (*Allah’a hamdimi sana bildiririm.*) diyerek Allah’a hamdettikten sonra durumu hakkında bilgi verir. Daha sonra Ahmed b. Hanbel’in yanına gelen Abdurrahmân, Bişr’in hamdettikten sonra sağlığı hususunda bilgi verdiğini söyler. *el-Müsned* müellifi, Abdurrahmân’dan, Bişr’e gidip hamdektikten sonra sağlığı hususunda bilgi vermesinin kaynağını sormasını ister. el-Tabîb’in bunu sormaktan çekindiğini fark eden Ahmed b. Hanbel şöyle der: “*Bişr’e git! Ve ona de ki: Kardeşin Ebû Abdillâh, bunu kimden duyduğunu soruyor.*” Abdurrahmân’ın Bişr’e gelerek Ahmed b. Hanbel’in sorusunu iletmesi üzerine Bişr, “*Ebû Abdillâh senetsiz bir şey istemez mi?*” der ve sonra da Ezher’ İbn Avn tarîkiyle İbn Sîrîn’e ait olan “إذا حمد الله العبد قبل الشكوى لم تكن شكوى” (“*Eğer kul, şikayetten (durumu arzdan) önce Allah’a hamdederse şikayetçi olmaz.*”) sözünü rivayet eder. Abdurrahmân, İbn Sîrîn’e ait olan bu sözü Ahmed b. Hanbel’e ulaştırır. Abdurrahmân’ın devamında, “*Ahmed b. Hanbel’in, yanına her girdiğimde önce hamdediyor sonra halini arz ediyordu.*”³⁰² demiştir.

²⁹⁷ el-Kâdî İyaz, Ebu’l-Fadl el-Yahsubî, *Tertîbu’l-Medârik ve Takribu’l-Mesâlik li-Ma’rifeti A’lâmi Mezhebi Mâlik*, VIII, thk. Muhammed b. Tâvîl et-Tancî ve dğr., Matba’atu Fudâle, 1983, c. II, s. 35.

²⁹⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 549.

²⁹⁹ Karapınar, *Muhaddis Sufilerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri* (H.IV.-V./M.X-XI), s. 34.

³⁰⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi ‘li Ahlâkı’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi*, c. I, s. 536.

³⁰¹ İbnu’l-Mukrî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-Esfehânî, *el-Mu’cem*, thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Sa’d, Mektebetu’r-Rüşd, Riyad, 1998, s. 152; Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 339.

³⁰² el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. XI, s. 567-68.

Bir diğ er misal ise İbrâhîm b. Hâşim ve Muhammed b. Ebî İmrân ile arasında “عن ابن عباس، أنه ختن بنيه، فدعا اللعابين” (*Ibn Abbâs, oğlunu sünnet ettirirken oyuncular çağ ırdı.*) rivayeti hakkında geçen diyalogtur. Bişr el-Hâfî, ilk olarak bunu kimin rivâyet ettiğini sormuş, ardından da Süfyân’ın rivâyet ettiğini eklemiştir. İbrâhîm, Şerîk’in, Ebî İmrân ise İshâk el-Ezrak’ın Süfyân’dan rivâyet ettiğini ileri sürmüştür. Nitekim İbrâhîm b. Hâşim, Bişr’in gerek görmemesine rağmen aralarındaki bu ihtilaf ı çözme adına Ahmed b. Hanbel ve Ebû’l-Ehvâs’a iki kiş i gönderir. Ahmed b. Hanbel ise Şerîk ve İshâk el-Ezrak’ın Süfyân’dan rivâyet ettiğini belirtir. Bu haber onlara ulaşınca Bişr, İbrâhîm b. Hâşim’e dönerek nükteli bir şekilde ş unları söyler: “*Sana kaç defa dedim, hadis ehlinden ş üphe etme!*”³⁰³ Bu rivâyetten hareketle Bişr el-Hâfî’nin sened konusunda bilgisinin olduğı söy lense de baş kaları tarafından itibar edilecek bir seviyede olmadığı anlaşılmaktadır.

1.2.3. Cerh ve Ta’dîl Hakkındaki Değ erlendirmeleri

Hadis uydurmacılığı sonucunda isnadın hicrî birinci asr ın sonlarında giderek yaygınlık kazanıp hadisin bir parças ı halini almaya başlaması, senedde zikredilen râvilerin hadis rivayetinde ehil olmadıklar ına delâlet eden cerh ile ehil olduklarını ortaya koyan ta’dîl ameliyesini zorunlu hale getirmiştir. Her ne kadar cerh ve ta’dîl iş lemi bazı sûf ilerce gıybet olarak değ erlendirilse de hadisin sıhhatini tesbit etmede âlimler tarafından ittifak ile kabul edilmektedir.³⁰⁴

Bişr el-Hâfî’nin cerh ve ta’dîl faaliyetine yaklaşımına bakacak olursak, onun cerh ve ta’dîl ameliyesini gıybet olarak benimsemediğı anlaşılmaktadır. Bunu belirtmemizin nedeni ise cerh ve ta’dîlde bulunduğ unu gösteren misallerin mevcûdiyetidir. Hocası Yezîd b. Zürey’ (v. 182/789) hakkındaki ş u ifadeleri: “*O, mütkın ve hâfız birisiydi. Öyle ki hadiste onun gibi sıhhatlisini görmedim.*”³⁰⁵ ta’dile, insanların gıybetini yapan bir kimsenin adil olup olmadığı ona sorulduğ unda söylediğı “*Eğ er gıybette meşhur ise âdil değildir.*”³⁰⁶ ifadesi ise onun yapmış olduğı cerh ameliyesine

³⁰³ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muntehab mine’l-İleli li’l-Hallâl*, thk. Ebû Mu’âz Târik b. Avzullah, Dâru’r-Râye, Riyad, 1998, s. 107-108

³⁰⁴ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 39.

³⁰⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. IIX, s. 297.

³⁰⁶ Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 344; el-Mukaddem, Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, *Hurmetu Ehli’l-İlm*, Dâru’l-İmân, İskenderiyye, T. y., s. 23; Abdulfettâh Ebû Gudde, *el-‘Ulemâu’l-Uzzâb*, s. 32.

örnek olarak gösterilebilir. Cerh ile alakalı misal her ne kadar hadis ilmiyle alâkalı olduğu söylenemese de cerh ameliyesini yaptığı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yukarıda yer verilen bilgiler hariç tesbitimiz kadarıyla Bişr'in usûlle alakalı başka açıklamaları mevcut değildir. Onun az olan bu paylaşımları ise usûle dair bazı meseleler de malumat sahibi birisi olduğunu açıklarken, bunun ileri seviyede olmadığını göstermektedir.

1.3. Hadis Talebine Bakışı

Garîbü'l-Hadîs müellifi İbrâhîm el-Harbî'nin baştan aşağı akıl ve idrakla donanmış birisi olarak tanımladığı Bişr el-Hâfî'nin³⁰⁷ hadis talebinde bulunma ile ilgili birbirine uzak olmayan iki farklı yaklaşımı dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisinde *“Allah'tan korkan kimse için sâlih bir niyetle hadis talep etmekten daha faziletli başka bir şey bilmiyorum.”*³⁰⁸ cümlesiyle hadis öğrenmenin Allah'ın rızasına matûf bir amel olduğunu vurgulamaktadır. O, bu düşüncede ise tek değildir. Zira Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), bu cümleye benzer olarak *“Hadis talep etmekten daha faziletli bir şey bilmiyorum.”*³⁰⁹ derken, Abdullah b. el-Mübârek (v. 181/797) meseleyi iki taraflı daha kapsamlı bir şekilde ele alarak şunları söylemektedir: *“Allah rızası için talep edilen ilimden daha faziletli bir şey yoktur. Yine Allah rızası için talep edilmeyen ilimden de Allah'ın gazabına düşar edecek başka bir şey yoktur.”*³¹⁰

Bişr el-Hâfî, hadisler hakkındaki ikinci yaklaşımını, *“Hadis, âhiret azıklarından değildir.”*³¹¹ sözüyle ortaya koymaktadır. Bu söz ilk bakışta Bişr'in talebu'l-hadîse karşı olduğunu düşündürmektedir. Oysa hakikatte böyle bir şeyin söz konusu olmadığını, bir üst paragrafta zikredilen ifadesi, *“Hadis bugün, kendisiyle dünya elde edilen bir lezzettir. Sahibini ve hâfızını nasıl selâmete çıkaracağını bilmiyorum.”*³¹² sözü ve hadis hakkında sorulduğunda verdiği *“Allah'tan sakın. Eğer onu dünya için istiyorsan isteme. Ama âhiret için istiyorsan işte duydun.”*³¹³ cevabı sayesinde öğrenmekteyiz. Onun hadis talebi

³⁰⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 192.

³⁰⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 186; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 105; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 472; el-Makdisî, *el-Âdâbu's-Şer'iyye*, c. II, s. 39.

³⁰⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi 'li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi*, c. I, s. 538.

³¹⁰ el-Makdisî, *el-Âdâbu's-Şer'iyye*, c. II, s. 38.

³¹¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 549; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 186; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

³¹² el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 550.

³¹³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 271.

konusunda açıklamaları, bu işi menfaat gereği mesleğe dönüştürenlere eleştiri mahiyetinde olup sâlih bir niyet ve menfaat ummadan âhiret adına talep edenler için geçerli değildir.

1.4. Hadis Talebi Uğrındaki Rihleleri

Sahâbe, tâbiîn ve sonraki nesillerde giderek artan *er-rihle fî talebi'l-hadîs* faaliyetleri,³¹⁴ muhaddislerde olduğu gibi ilk dönem sûfîlerinde de yoğun bir şekilde görülmektedir. Örneğin, zâhidlerden Ebû Turâb en-Nahşebî (v. 245/859), talebu'l-hadîs uğrunda Şam'a giderken, Ahmed b. Ebi'l-Hirevî ise yine bu amaçla Kûfe'ye yolculuk yapmıştır.³¹⁵

Mekke, Kûfe, Basra gibi dönemin ileri gelen ilim merkezlerine uğrayan Bişr el-Hâfî'nin *er-rihle fî talebi'l-hadîs* faaliyetinde bulunduğu ile ilgili misaller de kaynaklarda mevcuttur. Örneğin o, bu rihlelerinin birinde hocalarından Îsâ b. Yûnus'un yanına giderek, «عن عائشة أنها قالت: يا رسول الله هل علي النساء قتال؟ قال: نعم جهاد لا قتال فيه: الحج و العمرة.» (Hz. Âişe'den rivayet ettiğine göre O, “Ya Resûlallah! Kadınlara cihâd gerekir mi?” diye sorunca, Resûlullah şöyle buyurmuştur: “*Evet, savaşız cihad gerekir. O da hac ve umredir.*”) ³¹⁶ hadisi hakkında, ³¹⁷ bir diğerinde ise Basra'da vefat eden hadis hâfızlarından Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî'nin (v. 227/842) yanına gidip «إن هذا الحديث يصدقكم عن ذكر عن شعبة: (عن ابن عباس: قال: «ما من عام، إلا تظهر بدعة، وتموت سنة.») ile «عن ابن عباس: قال: «ما من عام، إلا تظهر بدعة، وتموت سنة.») (İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: “*Hiçbir sene yoktur ki orada bir bid'at zuhur etmesin, bir sünnet kaybolmasın.*”) rivayetleri hakkında sorular sormuştur. Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî, onun bu gelişiyile alâkalı olarak şu kelimeleri serdetmektedir: “*Bağdâd'dan Bişr el-Hâfî hariç hiç kimse Allah rızası için benden hadis talebinde bulunmadı.*”³¹⁹ Bişr hakkındaki bu cümle, Bişr el-Hâfî'nin bu ilmi dünyalık menfaate

³¹⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi 'li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi*, s. 339.

³¹⁵ Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 119.

³¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, L, thk. Şu'ayb el-Arnevût ve dğr., Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 2001, c. XLII, s. 198 (h. no: 25322); İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, II, thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, T. y., 24/Menâsik, 8 (c. II, s. 968, h. no: 2901).

³¹⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. IV, s. 330-31.

³¹⁸ Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Ahmed b. Alî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*, XIV, thk. Hüseyin Selîm Esed, Dâru's-Sekâfetil'l-'Arabiyye, Dimaşk, 1996, c. V, s. 56; İbnu'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, s. 403.

³¹⁹ ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-'İlm*, c. III, s. 180-82.

binaen değil, Allah rızası için talep ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Hadis talebi hakkında daha önce zikredilen sözleri ise bunun izahi mahiyetindedir.

Kaynaklarda yine başka bir hadis hâfızı olan Süleymân b. Harb'den (v. 224/839) hadis dinlemek için Abbâdân'a gitmesinin yanında,³²⁰ bazı âlimlerin söylemiş olduğu sözler hakkında kesin bilgi edinmek için de seyahatler yaptığı menkûldur. Örneğin, Muhammed b. el-Nadr el-Hârisî'nin naklettiği şu ibâreyi dinlemek için Kûfe'ye kadar gitmiştir: *قرأت في بعض الكتب: يقول الله عز و جل: «يا ابن آدم لو يعلم الناس منك ما أعلم للنبوك، و لكني سأغفر لك ما لم تشرك بي.»* (Bazı kitaplarda Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu okudum: “*Ey Âdemoğlu insanlar hayrı senden bilse ben seni bilmez bir kenara atarım. Fakat bana ortak koşmadığın sürece ben seni bağışlarım.*”)³²¹

Bişr el-Hâfî, kendisi hadis talebi uğrunda rihleler yaptığı gibi “*Ey kâri*”³²² topluluğu yolculuk yapınız ki olgunlaşasınız. Çünkü su bir yerde sürekli kalırsa bozulur.”³²³ diyerek de sohbetindekilere özellikle de zühdleryle tanınan kimselere yolculuk yapmaları yönünde tavsiyelerde bulunuyordu. Başka bir sefer ise yolculuk yapmak isteyen, fakat maddî durumunun iyi olmadığını belirten birisine Bişr, teşvik mahiyetinde şunları söylemiştir: “*Yokluk seni seferden menetmesin. Sen hangi maksatla gitmek istiyorsan git.*” Onun bu teşvikini, *Kûtu'l-Kulûb* yazarı Ebû Tâlib el-Mekkî'ye (v. 386/996) ait olan şu söz daha da anlaşılır kılmaktadır: “*Âlimlerin insanları yolculuğa teşvik etmelerinin nedeni, kişinin bir yerde fazlaca kalmasından dolayı dünyaya meyline mâni olmaktır.*”³²⁴

İlim talebinde ilmî yolculukların önemli bir yer işgal ettiği bir dönemde dünyaya gelen Bişr el-Hâfî'nin tevbesinden sonra ilim öğrenmek devrin ileri gelen ilim merkezlerine rihleler yaptığı görülmektedir. Bunlar dışında bazı rivâyetler hakkında bilgi edinmek için de yolculuklar yaptığı olmuştur.

³²⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 549-50; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 188.

³²¹ Bkz. el-Beyhakî, *Şuabi'l-İmân*, c. IX, s. 332.

³²² *Kâri* kelimesinin çoğulu *Kurrâ*, sûfiler nezdinde Kur'ân okuyup okumaması önemli değil, kendini ibadete veren kimseler için kullanılan bir unvandır. İlk zâhidlere verilen bir isim olduğu da söylenmektedir. Bunun yanı sıra *kâri* denilen zatlar, ibadet hayatında derinleşememiş, ibadetlerin zâhir cihetine ihtimam verip özlerynde hissedemeyen kimseler için kullanıldığı da kaynaklarda mevcuttur. Bundan dolayı el-Fudayl b. İyâz, Bişr el-Hâfî, Hâris el-Muhâsibî, Ebû Yezîd el-Bistâmî (v. 243/848 ?), Mâlik b. Dînâr (v. 131/748) gibi ilk devir meşhur sûfilerinin tenkitlerine mâruz kalmışlardır. Bkz. Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 31-32.

³²³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, c. III, s. 1524; Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 197.

³²⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, c. III, s. 1527.

1.5. Hadis Meclislerinden ve Rivayetinden Uzak Durması

Dâvud et-Tâî, el-Fudayl b. İyâz vb. âlimler gibi hadis talebinden sonra uzletini tercih edenlerden birisi ise talebu'l-hadîsten ötürü pişmanlığını dile getiren Bişr el-Hâfi'dir.³²⁵ Uzletinden sonra bu pişmanlığını dile getirdiği anlaşılan Bişr, bunu, "*Hadis için attığın her adımdan ötürü Allah'a tevbe ediyorum. Bunu Allah'ın bağışlamayacağı en büyük günahım olarak görüyorum.*" ve "*Hadis talep etmekten Allah'a sığınırım.*"³²⁶ cümleleriyle açıkça dile getirmiştir.

Hadis meclislerini ve halkalarını terk eden³²⁷ Bişr el-Hâfi'ye hadis imlâ meclisini terk ettiğinde "*Allah Teâlâ âhirette, 'Kullarıma niçin ilim öğretmedin?' diye sorarsa ne cevap vereceksin?*" denildiğinde Bişr, şu şekilde cevap vereceğini söyler: "*Ya Rab! Sen ihlâslı olmayı emrettin. Oysa ben kendimi ihlâslı görmüyordum. Bu yüzden ilim öğretmekten uzak durdum.*"³²⁸ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Bişr, belli bir süre hadis imlâsında bulunmuş, fakat daha sonra bunu terk etmiştir.

Bişr el-Hâfi'nin hadis talebini ve rivayetini bırakması, uzletinden sonraki döneme denk geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Sa'd'ın *Tabakâtu'l-Kebîr*'inde yer alan bir bilgide Hammâd b. Zeyd, Abdullah b. el-Mübârek gibi âlimlerden çokça hadis işiten Bişr'in uzletıyla birlikte hadis rivayetini terk ettiği ve kendisini ibadete verdiği belirtilmektedir.³²⁹

Kaynaklar, Bişr el-Hâfi'nin hadis ilminden uzaklaşmasının gerekçesi olarak birçok etkenden bahsetmektedir. Bunlar arasında ehil olmayanların bu işi meslek edinmesi,³³⁰ şöhreti arzulamaması,³³¹ hadisi âhiret azıklarından kabul etmemesi³³² vb. sebepler sıralanabilir. Ayrıca niçin hadis tahdîs etmediği sorulduğunda, "*Nefsim hadis rivayet etmeyi çok istiyor. Bundan dolayı ona mahalefet olsun diye rivayeti terk ediyorum.*" cevabını vermesi, nefesine muhalefeti kendisine prensip edinmesinin de hadis

³²⁵ İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfi el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 222.

³²⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 196. Ayrıca bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. V, s. 565.

³²⁷ İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfi el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 88.

³²⁸ eş-Şa'rânî, *Levâkihu'l-Envâri'l-Kudsiyye*, s. 642.

³²⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kebîr*, c. IX, s. 344.

³³⁰ Kara, "Bişr el-Hâfi", *DİA*, c. VI, s. 221.

³³¹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 203; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 108.

³³² İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 186.

rivayetinden uzaklaştırdığına sebep olduğunu âşikârdır.³³³ Yine nefesine muhalefet ile alâkalı şu olay da kaynaklarda mevcuttur: Bişr el-Hâfi'den ısrarla hadis rivayet etmesini isteyen birisi Bişr'in rivayete yanaşmadığını görünce ona, *"Allah Teâlâ, yarın sana niçin hadis rivayet etmediğini sorunca ne diye cevap vereceksin?"* der. Bişr el-Hâfi, şöyle cevap vereceğini ifade eder: *"Rabbim! Hadis rivayetinde bulunmamamın sebebi nefsimin onu çokça arzulamasıdır. Nitekim ben böyle yaparak ona şehvet duyduğu şeyi vermemeye çalıştım."*³³⁴ Bişr'in hadis ilminden ve rivayetinden uzaklaşmasının birçok sebebi bulunmakta iken bunlar arasında nefesine muhalefet duygusu diğerlerine nisbeten bir adım önde olduğu hissedilmektedir.

Yukarıdaki nedenlere, kendisini hadis rivayetinde ehil görmemesi de dahil edilebilir. Bunu bir sohbet esnasında Süfyân es-Sevrî'nin mesâilini cem ettiğini, mesâilden bir şeyler okumak istediğini, fakat buna ehil olmadığını³³⁵ dile getirerek ifade etmiştir.³³⁶ Ehil görmemesine diğer bir misal ise *İktidâu'l-İlmi'l-Amel*'de nakledilen bir haberde Bişr'in *"Ben kim hadis kim?"* demesidir.

Çok sayıda hadis bilmesine rağmen rivayetten uzak durduğu belirtilen Bişr el-Hâfi,³³⁷ hadis rivayetinde bulunmama hususunda o kadar kararlıydı ki Horasan gibi uzak bir beldeden gelen ve kendisinden hadis rivayet etmesini isteyen bir kişinin telebini dahi reddetmiştir.³³⁸

Bişr el-Hâfi'nin uzletinden sonra söylediği anlaşılan *"Ben Allah'tan hadis ezberleme iştiyakını kalbimden söküp alması için yalvarıyorum."*³³⁹ ile *"Seni bu şekilde tezyîn etmeye güç yetiren, kalpleri senden uzaklaştırmaya da güç yetirebilir."*³⁴⁰ ifadeleri ondaki hadis ezberlemeye dair iştiyakın uzletten sonra da devam ettiğinin emarelerindendir. Bu cümlelerden de hissedileceği üzere Bişr'in hadis talep etme mevzuundaki iştiyakı devam etmekte olup bunun yok olması için çaba sarf etmiştir. Onun

³³³ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 186. Ayrıca bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 549; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 104-105; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

³³⁴ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 355.

³³⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XIII, s. 49; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 187.

³³⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu'l-İlmi'l-Amel*, s. 88.

³³⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 181; el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 386.

³³⁸ İsmâ Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfi el-Muhaddis ez-Zâhid*, s. 107. Örnek için bkz. Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 338.

³³⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 186-87.

³⁴⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 212.

bu tutumunu anlamak için ise daha önce değinilen hadîs ilminden uzaklaşmasına sebep olan etkenlere bakmak gerekir.

Bişr, sadece kendisi hadis rivayeti ve meclislerinden uzak durmamış, başkalarını da bunlardan uzak tutmaya çalışmıştır. Örneğin, “*Dünyada izzetli, âhirette âfiyette olmak isteyen hadis rivayet etmesin!*” diyerek hadis rivayetinden;³⁴¹ el-Abbâs b. Abdillâh el-‘Azîm³⁴² ve Ebû Neşîd (v. 258/872) gibilerini ise bazı hadis ehliyle oturup kalkmamalarını telkin ederek hadis meclislerinden menetmiştir.³⁴³ Onun bazı hadis ehline olan tavrı onlarla bir arada bulunmaktan daha öteye, mülâki olmamak gerektiğine kadar gitmiştir. Çünkü Bişr’e göre bir araya gelmede lezzet olması hasebiyle bir kişinin başka birisiyle görüşmesi fitnedir. Yine ona göre mülâkat yerine, insanın kendi nefesine ve Kur’ân’a yönelmesi iktizâ etmektedir.³⁴⁴ İshâk b. ed-Dayf’a, “*Sen benimle fazla oturup kalkan hadis ehlinde birisin. Kalbimi ifsat etmenden korktuğum için beni bir daha ziyaret etmemeni senden istirham ediyorum.*”³⁴⁵ demesi ise onun bazı hadis ehliyle bir arada bulunmaktan hoşlanmadığına örnektir.

Bişr el-Hâfi’nin hadis rivayetinden menetmesine gelince, onun bu tutumu bazı sebeplere binaendir. Bunlar arasında talebu’l-ilm ve hadis rivayetiyle dünyanın hedeflenmesi,³⁴⁶ Kur’ân’ın ikinci plana atılıp tüm sa’yin rivayete hasredilmesi,³⁴⁷ râvinin kendini rivayete kaptırıp vaktini çoğunu nakilde harcaması,³⁴⁸ hadislerle amelin terk edilmesi gibi sebepler zikredilebilir.

Son olarak Bişr’in “*Allah’tan korkan kimse için sâlih bir niyetle hadis talep etmekten daha faziletli başka bir şey bilmiyorum.*”³⁴⁹ ibâresine ve hadislerle amel etme hususundaki hassasiyetine bakarak, Hz. Peygamber’in (s.a) hadislerine mukabil herhangi bir olumsuz tutum veya anlayışa sahip olmadığı söylenebilir. Onun hadis ilmiyle ilgili

³⁴¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb*, c. III, s. 1543; İbnu’l-Mukrî, *el-Mu‘cem*, s. 160-61; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. IV, s. 264; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. LVIII, s. 465.

³⁴² el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu’l-‘İlmi’l-‘Amel*, s. 88.

³⁴³ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 471. Bişr, hadis hâfızı ve ricâl âlimi Yahyâ b. Sâ’id el-Kattân’a (v. 198/813), Ebû Neşîd hakkında şunları der: “*Bu genç istikametinden dolayı takdir ediyor, hadis talep etmesinden ötürü de ona kızıyorum.*” Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu’l-‘İlmi’l-‘Amel*, s. 87; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 185-86.

³⁴⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu’l-‘İlmi’l-‘Amel*, s. 88; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 206.

³⁴⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu’l-‘İlmi’l-‘Amel*, s. 88; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 227.

³⁴⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 271.

³⁴⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. IX, s. 21.

³⁴⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi‘ li Ahlâkı’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi‘*, c. I, s. 536; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 186.

³⁴⁹ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 105; ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 472.

negatif tutumu hadislerin bizzat kendisine değil, bazı gerekçelere binaen bazı tâlibine,³⁵⁰ meclisine ve rivayetinedir.

1.6. Hadis Talep Edilen Birisi Olarak Bişr el-Hâfî

Tevbesinden sonra ilim öğrenmeye başlayan Bişr el-Hâfî, bu amaçla yaptığı yolculukları sayesinde birçok hadis işitir. Öyle ki İbn Kesîr onu, “çok hadis işiten” mânasına gelen “*semâi kesîr*” olarak isimlendirmektedir.³⁵¹ Çok hadis dinlemesine rağmen nefsinin hadis rivayet etme yönündeki arzusunu kırmaya özen göstermesi, her ne kadar onu hadis ilminden uzaklaştırırsa da yine de değişik beldelelerden gelinerek ondan hadis rivayet etmesi istenilmiş veya bazı hadisler hakkında bilgi edinmek için ona sorular sorulmuştur. Horasan’dan gelen birisinin Bişr’in istememesine rağmen Horasan’a döndüğünde rivayet edebileceği hadisler tahdîs etmesini ondan ısrarla istemesi, onun hadis talep edilen yönüne örnektir.³⁵² İsâ b. Yûnus’un rivayet ettiği bir hadis Ahmed b. Hanbel’in yanında müzakere edilince Ahmed b. Hanbel’in İsâ b. Yûnus’nun bu hadisi rivayet edip etmediği hususunda tereddüte düşmesi neticesinde hadis hakkında doğru bilginin hâsıl olması için Bişr el-Hâfî’ye yönlendirmesi ise onun bazı hadisler hakkında bilgi edinilen kişi olduğuna bir diğer örnektir.³⁵³ Ahmed b. Hanbel’in İsâ b. Yûnus’a ait rivâyet hususunda Bişr’e yönlendirmesinin nedeni, İsâ b. Yûnus’un Bişr’in hadis talep ettiği³⁵⁴ hocalarından olması hasebiyle ya yazılı olarak ya da ezber olarak bu rivâyet hakkında bilginin Bişr el-Hâfî’nin yanında bulunduğunu düşünmesinden kaynaklanmış olabilir.

Bişr’in bazı hadisler hakkında müracaat edildiğine dair başka bir misal ise kız kardeşinin oğlu Ebû Hafs’ın şu cümlelerdir: “Dayımın yanında bulunduğum bir esnada Ebû Nasr el-Feth el-Mevsılî (v. 220/835) dayıma gelerek İsâ b. Yûnus’tan birlikte dinledikleri gusûl hadisi hakkında tereddüte düştüğünü söyledi. Bunun üzerine dayım kalktı ve kitapların bulunduğu sandığı karıştırıp oradan bir defter çıkardı. Ebû Nasr’ın tereddüte düştüğü şu hadisi senediyle birlikte ona tahdîs etti: حدثنا عيسى بن يونس، أخبرنا أشعث بن عبد الملك، عن محمد بن سيرين، عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا قعد بين شعبها

³⁵⁰ Bu manâda, “*Hadisin lekesi, hadis ehlidir.*” sözü için bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 217.

³⁵¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. XIV, s. 290.

³⁵² Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 338.

³⁵³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 558.

³⁵⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. IV, s. 330-31.

³⁵⁵ (Bize İsâ b. Yûnus tahdîs etti. Dedi ki: Bize Eş'as b. Abdilmelik tahdîs etti. O Muhammed b. Sîrîn'den, o da Ebî Hureyre'den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu: “*Erkek, kadının dört uvzu arasına çöker ve mübâşeretle bulunursa gusûl gerekir.*”) Ebû Nasr daha sonra dayıma ‘Bunu bir de benden dinle ki yanlış ezberlemeyeyim’ diyerek hadisi orada tekrar okudu.”³⁵⁶

Merfû hadisler dışında maktû rivayetler hususunda da Bişr el-Hâfî’ye gelinmiştir. İsâ b. Yûnus el-Evzâ’î tarîkiyle Hassân b. Atiyye’ye ait olan şu söz hakkında ona sorulması buna misal teşkil etmektedir: *إن الملك ليصعد بعمل العبد معجبا به حتى يقف بن بين* (Melek kulun yapmış olduğu güzel bir amelinden dolayı Allah’ın huzuruna kadar çıkar. Allah Teâlâ o şahıs hakkında “Onu cehenneme atın. Çünkü o bu ameli benim için yapmadı.” buyurur.)³⁵⁷

Bişr el-Hâfî’nin her ne kadar hadisçilik yönü ileri bir seviyede olmasa da değişik hadisler hakkında onu sorular sorulması ve ondan hadis rivayetinde bulunması istenmesi ondaki hadiscilik yönüne işaret etmektedir. Özellikle de İsâ b. Yûnus’dan dinlediği hadisler hususunda ona gelinmesi, bu hocasından çok sayıda hadis işittiğine delildir.

1.7. Elindeki Yazılı Kaynakları İmha Etmesi

İsnâdın kısa olduğu ilk dönemlerde hadis ezberi tavsiye edilirken, hıfzın kaybolma endişesinden ötürü kitaplara yoğunlaşma uygun bulunmamıştır. Her ne kadar ilk devir ulemâsı kitaplara yoğunlaşmasalar da hadis kitâbetinden geçici bir süreliğine de olsa yardım aldıkları mâlumdur. Bu yardım alma, işittikleri hadisleri ellerinde mevcut bulunan sahîfelere yazıp ezberledikten sonra hâfızlarına zeval gelmemesi adına sahîfelerin imhası şeklindeydi. İbn Şihâb ez-Zühri’nin uzun hadislerle karşılaştığında hadisi sahîfeye yazıp hıfz ettikten sonra imha etmesi bunun misallerindendir.³⁵⁸

İlk dönemlerde hâfızanın zayıflamasına sebep olacağından ötürü hadis sahîfeleri, daha sonraları ise muhtelif nedenlere binaen hadis kitapları imha edilmiştir.³⁵⁹ Örneğin,

³⁵⁵ en-Nesâî’nin İsâ b. Yûnus’tan rivayetle tahrîc ettiği hadis hakkında bkz. en-Nesâî, 1/Tahâret, 121 (c. I, s. 151-52, h. no: 196).

³⁵⁶ Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 294; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. XIV, s. 359-60.

³⁵⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 187.

³⁵⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu’l-‘İlm*, s. 62-63.

³⁵⁹ Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 156. Öyle ki el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu’l-‘İlm* adlı eserinde mütekaddim ulemâsından çok azının hariç, büyük bir kısmının ileri yaşlara geldiklerinde ya

Dâvut et-Tâî kitaplarını Fırat Nehrine atarak,³⁶⁰ Yûsuf b. Esbât (v. 195/811)³⁶¹ ve Selm b. Meymûm el-Havvâs³⁶² ise gömerek imha edenlerdendir. Kitaplarını değişik yöntemlerle imha edenler, bunlarla da sınırlı olmayıp, el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l-İlm* eserinde bu cümleden olarak birçok kişiden bahsetmektedir.³⁶³

Hadis ilminin hem parladığı hem de mihne gibi değişik imtihanlardan geçtiği bir dönemde yaşayan Bişr el-Hâfi'nin uzletinden önce çokça hadis dinlediğini ve cem ettiğini kaynaklar haber vermektedir. Nitekim el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071) ve el-Munâvî (v. 1031/1622), Bişr'in *kesîru'l-hadîs* olduğunu fakat kendini rivayete kaptırmadığını,³⁶⁴ İbnu'l-Cevzî, (v. 597/1201), işittiklerinin az bir kısmını ezberlediğini, ancak bunları rivayet etmediğini söyler.³⁶⁵ Her ne kadar hadis ilminde '*kesîru'l-hadîs*' kavramı, çok hadis rivayet eden kişi³⁶⁶ için kullanılsa da yukarıda yer alan '*kendisini rivayete kaptırmadığı*' ibaresinden bununla çok hadis rivayet eden kişiden ziyade ya ezber ya da yazılı olarak yanında çok sayıda hadise sahip olan kişi kastedildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan İbn Cevzî'ye ait olan söz, sahip olduğu hadislerin ezberinde olmadığını vurgulamaktadır. Netice de el-Hatîb el-Bağdâdî ve el-Munâvî'nin *kesîru'l-hadîs* ile Bişr'in yazılı halde çok hadise sahip olduğunu kasteddikleri belirtilebilir.

Târîhu Bağdâd'da geçen bir ifadesinde ise Süfyân es-Sevrî'nin (v. 161/778) *mesâilini* cem ettiğini söylemiştir.³⁶⁷ Fıkıhta ve verâda tâbi olduğu Süfyân es-Sevrî'ye

kendileri ya da başkalarına vasiyette bulunarak kitaplarını yok ettiklerini bildirmektedir. el-Hatîb'e göre bu kişilerin kitaplarını imhaya sevk eden neden, vefatlarından sonra bu eserlerin ilim ehlinde olmayan, hüküm bilmeyen, kitabın içeriğinden bihaber ve kitapta ziyade ve noksanlık yapacak birisinin eline geçme kaygısı gütmeleridir. Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l-İlm*, 66. Daha çok sûfî meşrepli kişilerde görülen bu durumun bir diğer sebebi ise onların hadis rivayetine olan tavrıdır. Ayrıca sûfîlerin özellikle de uzlete çekildikten sonra ellerindeki kitapları imha etmeleri, yalnız onlar vasıtasıyla gelen kıymetli eserlerin elimizde bulunmamasına sebep olmuştur. Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 159.

³⁶⁰ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VII, s. 356.

³⁶¹ ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, V, thk. Alî Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, T. y., c. IV, s. 462.

³⁶² İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, *Cerh ve't-Ta'dîl*, c. IV, s. 267.

³⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l-İlm*, s. 66-69. 'Urve b. ez-Zübeyr (v. 94/713) gibi kitaplarını imha edenlerden bazıları ise sonları pişmanlık duymuşlardır. O, bunu "*Keşke malımı ve çocuğumu feda etseydim de kitaplarımı imha etmeseydim.*" diyerek açıkça ortaya koyar. a. mlf. *Takyîdu'l-İlm*, s. 65.

³⁶⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 368.

³⁶⁵ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 334.

³⁶⁶ Aydın, Abdullah, *Hadis İstıslahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2013, s. 149.

³⁶⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XIII, s. 49; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 187. Bişr el-Hâfi'nin Süfyân es-Sevrî'nin *Câmi'ü'l-Kebîr* isimli eserine önem atfettiğini gösteren birçok ifadesi mevcuttur. Bu ifadelerinden birisi şöyledir: "*Bir kimsenin yanında Mushaf ile Süfyân'ın*

ayrı bir teveccühü bulunan Bişr el-Hâfi'nin hem *kesîru'l-hadîs* olması hem de es-Sevrî'nin *mesâilini* cem etmesi³⁶⁸ elinin altında hadis sahîfelerinin mevcûdiyetinin işaretlerindendir. Fakat Bişr el-Hâfi, elindeki bu kitaplarını, rivayeti sevmemesinden ötürü diğer birçok âlim gibi toprağa gömerek imha etmiştir.³⁶⁹ Onun bu nedenlere binaen gömdüğü bu kitapların niceliği, İbrâhîm b. Hâşim'in ifadesiyle “*kımart*” ve “*kavsarra*” arası 18 sandık,³⁷⁰ kendi ifadesiyle de yedi dolap kadardır.³⁷¹ Bişr, elinin altındaki yazılı kaynakları imha ettiği gibi hadis namına eline bir şey geçtiğinde de kendisinde bulunmasının uygun olmayacağını ileri sürerek hemen elinden çıkarmaya çalışırdı.³⁷² Uzletinden sonra olduğu anlaşılan bu durum, Bişr'in bu zaman diliminde hadisle arasına mesafe koyduğunu göstermektedir.

Kesîru'l-hadîs olması, rivayete olan tepkisinden dolayı kitaplarını gömmesi, hadis imlâsında bulunması, hadis talebi için yolculuklar yapması, kitap sandığından bir defter çıkarıp hadis rivayet etmesi vb. durumlar, Bişr'in imha ettiği kitapların hadis ilmiyle ilgili olduğu izlenimini vermektedir. Bunun yanında gömdüğü kitapların miktarına bakıldığında elinin altında çok sayıda yazılı kaynağın bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kaynakların imha edilip günümüze kadar gelmemesi ise üzücüdür.

1.8. Hadis-Amel Münasebeti

İlmin mi yoksa amelin mi üstün olduğu konusunda âlimlerin ekseriyeti, reylerini ilimden yana kullanmışlarsa da bu üstünlüğün mutlak olmadığını ve ilmin amelle tezyîn edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.³⁷³ Bu durumun ilk devir sûfîlerinde ileri bir seviyede olduğu söylenmektedir. Bunun sebebi, onların hadis rivayetinden ziyade hadislerin mânasına yoğunlaşmaları ve onlarla amel etmeyi ön planda tutmalarıdır. Çünkü onlara

el-Câmi 'si bulunsa bu ikisi kişiye yeter.” Bkz. el-Muhallis, Ebû Tâhir Muhammed b. Abdîrrahman el-Bağdâdî, *el-Muhallisiyyât*, IV, thk. Nebîl Sa'duddîn el-Cerrâr, Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye li-Devliti Katar, Katar, 2008, c. IV, s. 80. Diğer bir ifadesinde için bkz. Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VII, s. 36.

³⁶⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XIII, s. 49; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 187.

³⁶⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 181.

³⁷⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l-'İlm*, s. 68; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 187; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 105.

³⁷¹ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 68.

³⁷² el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 551; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 105.

³⁷³ Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 85-86.

göre dinî ilimler amelle tezyîn edildiğinde muhâtab kitlede tesir uyandırır ve Allah katında makbul olur.³⁷⁴

İlim amel birlikteliğine önem verip faziletli ilmin kendisiyle amel edilen ilim olduğunu belirten Bîşr el-Hâfî'ye göre ilim, kendisiyle amel eden kimse için faydalı olup amel etmeyen kişi için zararlıdır.³⁷⁵ Onun ilimle amel edilmesi gerektiği üzerinde fazlaca durmasının sebebi ise ilim talebesinin bu işi ticarî bir amel olarak değerlendirmesi ve mânadan ziyade şekle önem vermesidir.

Başka bir sefer ise yine hem ilim hem de amel ile ilgili olarak şöyle demektedir: *“Öğrenilen ilimle amel edilmediği takdirde onu terk etmek daha efaldır. Çünkü ilim, eşittir, ameldir. Allah'a itaat edersen sana ilmini bahşeder, etmezsen bahşetmez. İlim, Peygamberlerin yoludur. Nitekim Nebî (s.a) sahip olduğu ilmi ashâbına öğretmiş, onlarda bunu belleyip onunla amel etmiş ve kendilerinden sonraki tabakaya aktarmışlardır. Ne yazık ki günümüzde bu ilim dünyayı talep edenlerin eline geçti.”*³⁷⁶

Bîşr el-Hâfî gibi ilim amel birlikteliği üzerinde duran birçok âlim bulunmaktadır. Örneğin, bunlardan birisi olan Sehl el-Tüsterî (v. 283/896), ilmin dünya, onunla amelin ise âhiret için olduğunu ifade ederken,³⁷⁷ Ebû Abdillâh er-Rûzbârî (v. 369/979) ise şunları dile getirmektedir: *“Her kim ilmi, yalnızca öğrenmek için yola çıksa, bu ilimle müstefîd olmaz. Her kim de öğrenmenin yanında amel etme maksadıyla yola çıksa, talep ettiği bu ilimle müstefîd olur.”*³⁷⁸

İlmin yanında Resûlullah'ın (s.a) hadisleriyle de amel edilmesi yönünde telkin ve nasihatlerde bulunan Bîşr, Hz. Peygamber'in (s.a) asârına teslim olmayı ve sünneti üzerine amel etmeyi O'nu sevmenin alâmetlerinden görürdü.³⁷⁹ Bîşr el-Hâfî'nin

³⁷⁴ Aydınlı, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 87.

³⁷⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu'l-İlmi'l-Amel*, s. 43-44. Bîşr'e göre ilim talep etmek lezzetli, onunla amel etmek ise acıdır. Bkz. eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, c. I, s. 134.

³⁷⁶ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 340-41. Bu bağlamda Ebu'd-Derdâ (r.a.) (v. 32/652 ?) şunları serdedir: *“Kişi bildiklerinin onda birisiyle amel ederse Allah Teâlâ ona bilmediklerini öğretir.”* Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi 'li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi*, s. 134.

³⁷⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu'l-İlmi'l-Amel*, s. 28.

³⁷⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu'l-İlmi'l-Amel*, s. 32.

³⁷⁹ el-Herevî, Ebû İsmâil Abdullah b. Muhammed, *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlihi*, V, thk. Ebû Câbir Abdullah b. Muhammed, *Mektebetu'l-Gurebâi'l-Eseriyye*, T. y., c. II, s. 316. Bîşr'in Hz. Peygamber'in sünnetine tabi olma konusunda şöyle bir rüya nakledilmektedir: Resûlullah (s.a), rüyada Bîşr'e şöyle buyurur: *“Biliyor musun Allah Teâlâ seni niçin akranlarından üstün kıldı?”* Bîşr, bilmediğini ifade edince Hz. Peygamber (s.a) tekrardan şöyle buyurur: *“Çünkü sen benim sünnetime tâbi olup salih kişilere saygı*

hadislerle amel etme hususunda bir grup hadis ehline söylediği şu cümleler ise birçok kitapta kendine yer bulmuştur: *“Ey Hadis ehli! Şunu iyi bilin ki nasıl her iki yüz dirhemden beş dirhem zekât verilir, aynen öyle de her iki yüz hadisten beşi ile amel etmek gerekir.”*³⁸⁰ Nitekim Ahmed b. Hanbel’e çok hadis yazan birisi sorulduğunda vermiş olduğu şu cevap: *“Çok hadis yazma yerine çok amel etmesi gerekir. Zira ilmin zekâtı malın zekâtı gibidir. Mal artıkça nasıl zekâtı artıyorsa, ilim artıkça da zekâtı artar.”*³⁸¹ Bişr el-Hâfî’nin bu düşüncede tek olmadığına işaret etmektedir

el-Beyhakî’ye göre Bişr, bu ifadelerle kendisiyle amelin zorunlu olduğu vâcibâtı içeren hadisleri değil, nâfilelere teşvik eden hadisleri kastetmiştir.³⁸² Beyhakî’nin bu olumlu te’vilinin aksine ez-Zehebî ise eleştiri mahiyetinde şu değerlendirmeyi yapmaktadır: *“Bu söz abartılıdır. Eğer vâcibâttan olan hadisler hakkında söylenmiş ise bu hadislerle amel etmek zaten vâciptir. Fedâilu’l-‘amal hadisleri hakkında söylenmişse bu hadislerle amel etmek ise fazilettir. Oysa o, muhaddislere hadislerle amel etmeyi zorunlu kılıyor.”*³⁸³ Her ne kadar ez-Zehebî, Bişr’in yukarıdaki sözlerini eleştirse de onun ilimle amel mevzuundaki yaklaşımı ve yaşadığı dönemdeki ilim talebesinin durumu dikkate alındığında iki yüz hadisten beşi ile amel etmenin Bişr’e göre abartı olmadığı anlaşılır. Öte yandan kendisinden hadis rivayet etmesini isteyen birkaç hadis talebesine hadisin zekâtını verip vermediklerini sorması sonucunda aldığı *“Hadise zekât mı gerekir?”* karşılığına binaen *“Amele, namaza ve tesbihe dair bir hadis dinlediğinizde onunla amel etmeniz gerekir.”*³⁸⁴ cevabını vermesi, el-Beyhakî’nin de belirttiği üzere Bişr’in yukarıdaki ifadeleri, yapılması zorunlu olan vâcibâttan ziyade nâfileleri barındıran hadisler için geçerli olduğunu göstermektedir.

Başka bir sefer Bişr, İsâ b. Yûnus’tan dinlediği bir hadisi yazıp kendisine yollamasını isteyen birisine şöyle cevap yazmıştır: *“Sen yanındakilerle amel ediyor*

gösterdin, kardeşlerine öğüt verip ashâbımı ve Ehl-i beytimi sevdin. Bundan dolayı ebrâr makamına yükselttin.” İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 193; Attâr, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, s. 68.

³⁸⁰ Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Luma* ‘, s. 288; el-Mâlinî, *Kitâbu’l-Erba’în fî Şuyûhi’s-Sûfiyye*, s. 157; Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 337; el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li Ahlâkı’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi* ‘, c. I, s. 219; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 104; Makdisî, *el-Âdâbu’s-Şer’iyye*, c. II, s. 122; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 184.

³⁸¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu’l-‘İlmi’l-‘Amel*, s. 90.

³⁸² el-Beyhakî, *Şuabi’l-İmân*, c. III, s. 387.

³⁸³ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 471.

³⁸⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 185.

musun da yanında olmayanları talep ediyorsun?”³⁸⁵ Yine bu minvalde ilim talebinde bulunan bir kimseye “Eğer sen hadis dinlemek ve yazmakla hoşlanan birisi isen şunu bil ki ilimden istenen şey onunla ameldir. Dinle, öğren, amel et ve uzaklaş!”³⁸⁶ demiştir.

İnsanların hadislerle amel etmemesi, sadece Bişr’in değil, diğer birçok âlimin de dikkatini celbetmiş olacak ki bu mesele ile alâkalı değişik ifadeler serdetmişlerdir. Bu âlimlerden Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), insanların hadise razı olup amel etmeyi terk ettiklerini;³⁸⁷ el-Fudayl b. İyâz (v. 187/803), hadisin duyup da amel etmeyenden ziyade duymayan için daha hayırlı olduğunu;³⁸⁸ İbn ‘Uyeyne ise âlimin her hadisin hakkını vermesi gerektiğini³⁸⁹ söyleyerek doğrudan ya da dolaylı olarak amel konusuna vurgu yapmaktadırlar.

Bişr el-Hâfî, başkalarını hadislerle amel etmeye teşvik ettiği gibi kendisinin de buna önem verdiği bilgisi mevcuttur. Örneğin, İbrâhîm b. Câbir’in (v. 360/971) anlattığına göre Bişr el-Hâfî’ye niçin hadis ezberlemediği sorulduğunda o, şu cevabı vermiştir: “*Ben bir hadis ezberler ve onunla amel etmeye çalışırım. Hıfz ettiğim hadis ise Resûlullah’ın* ³⁹⁰ *“المسلم من سلم المسلمون من لسانه و يده”* (Müslüman, müslümanın elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.) *beyanlarıdır.*”³⁹¹ Bu ifade onun başka hadis ezberlemediği mânasına gelmeyip ya amelle ilgili muhatap kitlede dikkat uyandırmak ya da amele taalluk eden başka hadis ezberlemediğini belirtmek için söylemiş olabilir.

Son olarak, Bişr el-Hâfî’de hadis rivayetinden ziyade riâyet ön plandadır. Onun ilmi, Allah’ın rızasını kazandıracak bir aracı olarak değerlendirmesi, Resûlullah’ın (s.a) sünnetleriyle amel edip onları hayatına yansıtmaya gayret göstermesine neden olmuştur.

³⁸⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 545-46; ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 474; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 102.

³⁸⁶ Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 347. İlk devir sûfîleri, tasavvufî hayata yönelmeden önce hadis, tefsir, fıkıh gibi şer’î ilimlerin öğrenilmesine önem verip bu yönde tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bunlardan bisiri olan Serî es-Sekatî’nin şu beyanları bunun misallerindendir: “*Bir kimse önce ibadete yoğunlaşır sonra hadis kitâbetiyle meşgul olursa kısır kalır. Ama önce hadis kiâbetiyle başlar, sonra da kendini ibadete verirse o zaman başarır.*” Bkz. Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. X, s. 125; İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 378. Öyle ki bu durum ilk dönem sûfîlerinde neredeyse bir prensip halini almış ve uygulanmıştır.

³⁸⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu’l-İlmi’l-‘Amel*, s. 85.

³⁸⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu’l-İlmi’l-‘Amel*, s. 60.

³⁸⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu’l-İlmi’l-‘Amel*, s. 84.

³⁹⁰ el-Buhârî, İsmâil b. İbrâhîm, *el-Câmiu’s-Sahîh*, IV, thk. Muhammet Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavki’n-Necât, Beyrut, 1422, 1/İmân, 4 (c. I, s. 11, h. no. 10); Müslim b. el-Haccâc, Ebu’l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Beytu’l-Efkâri’-Duveliyye, Riyâd, 1998, 1/İmân, 14 (s. 49, h. no. 42); Ebû Dâvud, 15/Cihâd, 2 (s. 282, h. no. 2481).

³⁹¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *İktidâu’l-İlmi’l-‘Amel*, s. 85.

Hadis talebesinde şöhret veya zenginliğe nâil olma emârelerinden birisini hissettiği takdirde ise onları uyarmış ve öğrendikleriyle amel etmelerini tavsiyede bulunmuştur.

1.9. Hadis Talebesine Tavsiyeleri

Bişr el-Hâfî'nin Abbâsîler'in ekonomik açıdan zengin oldukları bir zaman diliminde Bağdâd gibi önemli bir ilim merkezinde hayat sürmesi, ilmi hem dünya hem de âhiret için talep eden birçok kimseyle karşılaşmasına vesile olmuştur. Âlimlerin dünyevî ve uhrevî değişik fitnelere mâruz kaldığını gören Bişr, değişik beyanlarında da görüleceği üzere bu fitnelere karşı tetikte olmalarını onlara tavsiye etmiştir. Ona göre zillete düşüren bu fitnelerden birisi, âlimin ilmiyle dünyaya talip olmasıdır.³⁹² Nitekim Hz. Peygamber (s.a), ilmi Allah rızası dışında bir gaye için isteyenlere dair şu beyanları: “من تعلم علما مما به عرضا من الدنيا لم يجد عرف الجنة يوم القيامة.”³⁹³ *Her kim kendisiyle Allah'ın rızası kazanılan ilmi, dünyalık bir metâ için öğrenirse kıyamette cennetin kokusunu dahi alamaz.*³⁹³ bir âlimin göz önünde bulundurması gereken hadislerdendir.

Kaynaklarda zikredildiği üzere Bişr, ilmi kullanarak dünya rızıklarından istifade edenleri, balığın temizlenmesinde kullanılan, pis kokulu suda ellerini yıkayan veya halfa otuyla ateşi söndürenin durumuna benzetmektedir.³⁹⁴ O, bu mevzuda evinde güzel bir halı gördüğü hocası Hammâd b. Zeyd'i (v. 179/795) dahi “Âlim böyle olmaz.”³⁹⁵ diyerek tenkit etmekten çekinmemiştir. Ulemânın hastalığı hakkında ise şunları söylemektedir: “Âlim dinin tabîbi, dirhem ise hastalığıdır. Eğer tabîb kendini bu hastalığa sürüklerse nasıl tedavi edilebilir.”³⁹⁶ Dünyaya meyiletmesinden dolayı âlimleri kınayanlar arasında sadece Bişr gibi muhaddis sûfiler değil, Ahmed b. Hanbel gibi hadisçilerde de bulunmaktadır.³⁹⁷

Bişr el-Hâfî, hadis ilmiyle dünyayı talep edenlere bunu yapmamaları yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Hadis hakkında kendisine soran birisine “Allah'tan kork eğer hadisi dünya için istiyorsan istemekten vazgeç! Eğer âhiret için istiyorsan işte

³⁹² İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, c. III, s. 125.

³⁹³ Ebû Dâvud, 24/ İlim, 12 (s. 405, h. no: 3664); İbn Mâce, *Mukaddime*, 23 (c. I, s. 93, h. no: 252); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. XIV, s. 169 (h. no: 8457).

³⁹⁴ eş-Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*, c. I, s. 136; el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 373.

³⁹⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 547.

³⁹⁶ el-Beyhakî, *Şuabi'l-İmân*, c. III, s. 313.

³⁹⁷ Karapınar, *Muhaddis Sufilerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H.IV.-V./M.X-XI)*, s. 23.

duydun.”³⁹⁸ demesi buna misal teşkil etmektedir. İlim adına her harfin sahibini dünyadan uzaklaştırmaya vesile olması gerektiğini vurgulayan Bısr, hadisçilerin işitmek ve rivayet etmekle mütelevviz olduklarını vurgulardı.³⁹⁹ Onun bu sözünden tüm vaktini hadis talebinde bulunmaya veya rivayet etmeye hasreden kişileri kasdettiği anlaşılmaktadır.

Bısr’ın muhaddisleri kasdettiği anlaşılan başka bir ifadesi ise şöyledir: “*Bir kimse bulunduğu yerde hâceti olduğu bir meselede hadis rivayet etmesin! Eğer rivayet ediyorsa, ilmiyle dünyalık elde etmek istiyor demektir. Dünyanın zikredildiği bir mekânda ilimden bahsetmeyin! Zira ben nice şeyhler gördüm, ilmi dünya için talep etmelerinden ötürü rezil rüsvâ oldular. Yine başka şeyhler de gördüm ki ilmi talep edip onu konulması gereken yere koymalarından ötürü selâmete erdiler ve Allah onları sahip oldukları ilimle faydalandırdı.*”⁴⁰⁰

Âlimlerden bazıları da hadis talebinde bulunanlardaki bu dejenerasyonu fark etmişlerdir. Örneğin, Süfyân es-Sevrî (v. 161/778), bir kimsenin sâlih bir niyetle hadis öğreneceğini bildiği takdirde evine kadar giderek hadis tahdîs edeceğini dile getirirken; Şerîk en-Neha’î (v. 177/794) ise bu minvalde şöyle demektedir: “*Şu hadis ehlini görüyor musun? Bu ilmi Allah rızası için değil, zeki olduklarını göstermek için talep ediyorlar.*”⁴⁰¹

Bısr el-Hâfi’nin dünyaya meyleden muhaddislerle arasının iyi olmadığı gibi kassâslarla da iyi olmadığı hissedilmektedir. Örneğin o, kendisine muâmelât ile ilgili soru soran birisine kiminle oturup kalktığını sormuş, “*Mansûr b. Ammâr (v. 225/840) ve İbnu’s-Semmâk (v. 183/799)*” cevabını alınca da “*Bana kalp ilimlerinden soruyor, sonra da gidip kassâslarla oturuyorsun. Hayâ etmez misin?*”⁴⁰² demiştir.

Bısr’ın bazı âlimler hakkındaki negatif duruşundan bahsedilmesi, onun tüm ulemâyâ karşı bir tutum içinde bulunduğu mânasına gelmemelidir. Ona ait olan şu cümle bunun izahı mahiyetindedir: “*Bir çocuğun hadis ehlinden birisinin elinin altında*

³⁹⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 187.

³⁹⁹ el-Münâvî, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye*, c. I, s. 372.

⁴⁰⁰ Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 349; el-Beyhakî, *Şuabi’l-İmân*, c. III, s. 298.

⁴⁰¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li Ahlâkı’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi*, c. I, s. 557.

⁴⁰² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb*, c. I, s. 467. Bısr’ın Mansûr b. Ammâr’ın sohbetine giden birisini oraya gitmekten vazgeçirdiği hakkında bilgi için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. X, s. 350; a. mlf. *Târîhu Medîneti’s-Selâm* c. XV, s. 81; İbn Ebî Ya’lâ, *Tabakâtu’l-Hanâbile*, c. I, s. 457-58.

yetişmesi ve rehberliğinde hareket etmesi benim çok hoşuma gider.”⁴⁰³ Bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere Bişr’in bütün ulemâyı kapsayacak bir şekilde tavır içinde olmamıştır. Zira onun bu tavrı, dünyaya meyledip ilmi dünyalık nimetler için aracı kılan âlim veya muhaddisler için geçerli iken, bu durumda olmayanlar için söz konusu değildir.

Bişr el-Hâfî, bir müddet hadis talebinde bulunmuş, fakat bazı gerekçelere binaen uzleti tercih etmesi taleb ettiği bu ilmin az bir bölümünü teşhir etmesine sebep olmuştur. Buna rağmen onun hadis ilmilye ilgili bazı değerlendirmelerine kaynaklarda rastlamak mümkündür.

2. HADİS RİVAYETİNDE BULUNDUğU HOCALARI

Onun hadis talebinde bulunduğu muhaddisler arasında Mâlik b. Enes, Abdullah b. el-Mübârek, el-Muf b. ‘İmrân, İş b. Yûnus es-Seb gibi dönemin meşhur âlimleri yer almaktadır. Bunlardan el-Muf b. ‘İmrân ve İş b. Yûnus es-Seb en çok hadis rivayetinde bulunduğu iki muhaddistir. Ayrıca kaynaklardan ulaşabildiğimiz kadarıyla Bişr’in hadis dinlediği otuza yakın hocası bulunmaktadır. Bunların bazılarından merfû, mevkûf ve maktû türünde hadis rivayet ettiği görülmektedir.

2.1. Mâlik b. Enes⁴⁰⁴

Mâlik b. Enes’in asıl adı, Eb Abdillahi Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Eb ‘mir b. ‘Amr el-Asbahî el-Yemen’dir.⁴⁰⁵ Kendisinden nakledilen rivayete göre h. 93 (712) senesinde dünyaya gelmiştir. Mâlik b. Enes, ilim tahsilini dönemin ilim merkezlerinden birisi olan Medine’de yapar. Mlik mezhebinin kurucusu olan Mâlik b. Enes, aralarında İbn şihb ez-Zührî (v. 124/742), İbn mer’in azatlı kölesi Nâfi‘ (v. 117/735), Hişâm b. ‘Urve (v. 146/763) gibi âlimlerin de bulunduğu dokuz yüz civarı şeyhten hadis rivayet etmiştir. Ondan ise Eb Hanîfe, Abdullah b. el-Mübârek, el-Evz (v. 157/774), Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. ‘Uyeyne, hocalarından ez-Zührî, Hişâm b. ‘Urve vb. bini aşkın âlim rivayette bulunmuştur. *el-Muvatta*’ müellifi Mâlik b. Enes’in hâfızasında, yüz bin civarında hadis olduğu zikredilmektedir. Bu büyük muhaddis, h. 179 (795) senesinin

⁴⁰³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Medineti’s-Selâm*, c. III, s. 275.

⁴⁰⁴ İbnu’l-Cevzî, *Sfatı’s-Safve*, c. II, s. 334; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁴⁰⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. XXVII, s. 91-92.

Rebîulevvel ayında yakalanmış olduğu bir hastalık neticesinde Medine’de bulunduğu bir sırada vefat etmiştir.⁴⁰⁶

Mâlik b. Enes’le birlikte hac menâsikini eda eden Bişr el-Hâfî’ye, İmâm Mâlik’ten ilim adına bir şey işitip işitmediği sorulunca “*Evet, onunla birlikte hac yaptık ve ondan işittim*” cevabını vermiştir.⁴⁰⁷ Bu rivayet dışında Bişr el-Hâfî’nin Mâlik b. Enes ile mülâki olduğunu gösteren başka bilgilerde kaynaklarda mevcuttur.⁴⁰⁸ Ayrıca Bişr el-Hâfî, mülâki olma ve hadis dinleme dışında, *el-Muvatta’* müellifinden hadis rivayetinde de bulunmuştur. Rivayet ettiği hadis ise şudur: بشر بن الحارث يقول: مالك، عن الزهري، عن سعيد بن مسروق، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا يخلق الرهن»⁴⁰⁹ (Ben) Mâlik’ten, o ez-Zuhrî’den, o da Sa’îd b. Müseyyeb’ten rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu: “*Rehîn, (sahibine) tamamen kapatılmaz.*”⁴¹⁰⁴¹¹

2.2. Abdullah b. el-Mübârek⁴¹²

Asıl adı, Abdullah b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzelî el-Temîmî’dir.⁴¹³ H. 118 (736) senesinde Merv’de doğmuştur. O, yirmi üç yaşındayken ilim talep etmek için Merv’den ayrılp Yemen, Basra, Hicaz, Mısır ve Şam gibi dönemin önemli merkezlerine rihleler yapar. Bu yolculuklar esnasında görüşme imkânı bularak hadis dinlediği muhaddislerden arasında Ma’mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes vb. âlimler yer almaktadır. Ayrıca hocalarından Ma’mer b. Râşid ve Süfyân es-Sevrî, hocaları dışında Abdürrezzâk b. Hemmâm (v. 211/826/27), Yahyâ b. Ma’în (v. 233/848) gibi ileri gelen

⁴⁰⁶ Özel, Ahmet, “Mâlik b. Enes”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 2003, c. XXVII, s. 506-508.

⁴⁰⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 547. Ayrıca bkz. İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Cerh ve’t-Ta’dîl*, c. II, s. 356; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 183.

⁴⁰⁸ Mâlik b. Enes ile mülâki olduğunu gösteren bir diğer bilgi ise kendi ifadesiyle şöyledir: “*Mâlik b. Enes’in yanına girdiğimde üzerinde baş ve omuzları örten beş yüz dinar değerinde bir elbise vardı. Bu haliyle krallara benzemişti.*” Bkz. el-Kâdî İyaz, *Tertîbu’l-Medârik ve Takrîbu’l-Mesâlik*, c. I, s. 122.

⁴⁰⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, II, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Beyrut, 2004, 22/Akdiye, 10 (c. II, s. 271, h. no: 2132); İbn Mâce, 16/Ruhûn, 3 (c. II, s. 816, h. no: 2441).

⁴¹⁰ “Rehin sahibine tamamen kapatılmaz.” ile kastedilen, bir adam bir şeye bedel olarak başka birine rehin bıraksa, bunu da belirlenen vakite kadar getirmese, rehin alan rehin aldığı malda hak iddia edemez. Yani rehin alan kimse rehin aldığı malı sahibine geri vermemezlik yapamaz. Nitekim sahibi geç de olsa bedeli getirdiğinde rehin bıraktığı şeyi geri alır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî, *el-İstizkârü’l-Câmi’ li-Mezâhibi Fukahâi’l-Emsâr ve ‘Ulemâi’l-Aktâr fîmâ Tezammenehü’l-Muvatta’ min Me’âni’r-Re’y ve’l-Âşâr*, XXXII, thk. Abdülmü’tî Emîn Kal’acî, Dâru’l-Va’y, Kâhire, 1993, c. XXII, s. 93-94.

⁴¹¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. XIV, s. 162-63.

⁴¹² İbn Sa’d, *Tabakâtu’l-Kebîr*, c. IX, s. 344; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-Safve*, c. II, s. 334; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehabî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁴¹³ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. XVI, s. 5-6.

muhaddisler ise ondan hadis rivayetinde bulunmuşlardır. *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâ'ik* adında eser kaleme alan Abdullah b. el-Mübârek, h. 181 (797) senesinin Ramazan ayında vefat etmiştir.⁴¹⁴

İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kebîr*'inde Abdullah b. el-Mübârek ile mülâki olan Bişr el-Hâfi'nin ondan çokça hadis dinlediğini belirtmektedir.⁴¹⁵ Fakat Bişr'in tesbit ettiğimiz rivayetleri arasında ondan herhangi bir hadis naklettiğine rastlamamakla birlikte ona ait olan bazı ifadeler aktardığına şahit olduk. Örneğin, Bişr el-Hâfi, Abdullah el-Mübârek'in el-Mu'âfâ'dan hadis rivayet edeceği zaman şöyle dediğini nakleder: "*Bana sâlim bir adam tahdîs etti.*"⁴¹⁶

2.3. el-Mu'âfâ b. 'İmrân⁴¹⁷

Asıl adı, Ebû Mes'ûd el-Mu'âfâ b. 'İmrân el-Ezdî el-Fehmî el-Mevsîlî'dir.⁴¹⁸ H. 120 (738) senesinde dünyaya gelmiştir. Tebeu't-tâbiîn'den olan el-Mu'âfâ'ya hocası Süfyân es-Sevrî, "*Yâkûtetü'l-'ulemâ*" (âlimlerin yakutu) lakabını verir. Ebû Hanîfe, Mâlik b. Enes, Süfyân es-Sevrî vb. âlimlerden hadis öğrenmiş, Abdullah b. el-Mübârek ve Bişr el-Hâfi gibi âlimler ise ondan hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Cerh ve ta'dîl âlimlerince sikâ kabul edilen el-Mu'âfâ b. 'İmrân, ilim talep etmek için değişik beldelere yolculuklar yapan muhaddislerdendir. O, h. 185 (801) senesinde Musul'da bulunduğu bir sırada vefat etmiştir.⁴¹⁹

Târîhu Bağdâd'da yer alan bir bilgide Bişr, Bağdâd'a gelen el-Mu'âfâ b. 'İmrân'dan hadis rivayetinde bulunur.⁴²⁰ Nitekim el-Mu'âfâ b. 'İmrân, Bişr el-Hâfi'nin en çok hadis rivayetinde bulunduğu hocalarından olup⁴²¹ ona karşı ayrı bir muhabbeti söz konusudur. Kendisine bu muhabbetin nedeni sorulduğunda "*Niye sevmeyeyim ki es-Sevrî*

⁴¹⁴ Küçük, Raşit, "Abdullah b. Mübârek", *DİA*, TDVY., İstanbul, 1998, c. I, s. 122-123.

⁴¹⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kebîr*, c. IX, s. 344.

⁴¹⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XV, s. 305. Diğer nakli için bkz. a. mlf. *el-Câmi 'li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi*, c. I, s. 324.

⁴¹⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; İbnu'l-Cevzî, *Sıfâtu's-Safve*, c. II, s. 334; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁴¹⁸ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. XXVIII, s. 147-48.

⁴¹⁹ Hatiboğlu, İbrahim, "Mu'âfâ b. İmrân", *DİA*, TDVY., İstanbul, 2005, c. XXX, s. 305.

⁴²⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XV, s. 304.

⁴²¹ Bişr'in el-Mu'âfâ'dan yapmış olduğu nakilleri, rivayetleri kısmında ele alınacağı için ayrıca burada zikredilmemiştir.

ondan yakût diye bahsetmektedir.” derdi. Ayrıca Abdullah b. el-Mübârek’in “*reculun sâlihun*” diyerek el-Mu‘âfâ’dan hadis rivayet ettiğini haber vermektedir.⁴²²

2.4. Îsâ b. Yûnus es-Sebî⁴²³

Asıl adı, Ebû ‘Amr Îsâ b. Yûnus b. Ebî İshâk el-Sebî’dir. İlim tahsil etmek için uzun yolculuklar yapan Îsâ b. Yûnus, Hişâm b. ‘Urve, el-A‘meş (v. 148/765), el-Evzâ‘î, Mâlik b. Enes vb. muhaddislerden hadis talep ederken, kendisinden Bişr el-Hâfî, Yahyâ el-Ma‘în, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (v. 235/849), Ahmed b. Hanbel gibi muhaddisler rivayette bulunmuşlardır.⁴²⁴ Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî (v. 327/939) ve en-Nesâî’nin (v. 303/915) hadiste sikâ kabul ettikleri Îsâ b. Yûnus,⁴²⁵ h. 187 (803), 188 veya 191 senesinde Hades’te vefat etmiştir.⁴²⁶

Îsâ b. Yûnus, Bişr el-Hâfî’nin en çok rivayette bulunduğu⁴²⁷ ve hadislerle ilgili sorular sormak için yolculuklar yaptığı hocalarından birisidir.⁴²⁸ Bişr’in hattını beğendiğini belirten Îsâ b. Yûnus, bir defasında yanından ayrılacağı vakit ona şöyle demektedir: “*Bu ilmi (hadisi) bu kötü beldeye (Bağdâd’a) mi götüreceksin?*”⁴²⁹ Öte yandan daha önce de zikredildiği üzere Ahmed b. Hanbel’in Îsâ b. Yûnus’un rivâyet hakkında kesin bilginin hâsıl olması için Bişr’e yönlendirmesi,⁴³⁰ Bişr’in yalın ayak giderek Îsâ b. Yûnus’a bazı hadisler ile ilgili sorular yöneltmesi,⁴³¹ ondan çok sayıda rivayette bulunması gibi hususlara bakılırsa eğer Bişr’in hadis talep ettiği şeyhleri arasında en çok istifade ettiği kişinin Îsâ b. Yûnus olduğu söylenebilir.

⁴²² el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. XIV, s. 305-306. Başka bir sefer ise Bişr el-Hâfî, hocası el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân hakkında şunları demiştir: “*el-Mu‘âfâ’nın ismini veya onun sûretini hatırladığım zaman ondan istifade ediyorum.*” Bkz. el-Mukaddem, *Hurmetu Ehli’l-İlm*, s. 13. Ayrıca Bişr el-Hâfî, Hâriciler tarafından öldürülen iki oğlunun haberi el-Mu‘âfâ’ya geldiğinde hocasının yanında olduğunu ve onun metânetli bir duruş sergilediğini aktarmaktadır. Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 228.

⁴²³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 334; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴²⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. XII, s. 472-73.

⁴²⁵ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 491.

⁴²⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. XII, s. 477-78.

⁴²⁷ Bişr’in Îsâ b. Yûnus’tan olan nakilleri, rivayetleri kısmında ele alınacağı için burada yer verilmemiştir. Bazı rivayetleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’z-Zühd*, s. 18; Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 356.

⁴²⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. IV, s. 330-31.

⁴²⁹ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 341.

⁴³⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 558.

⁴³¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. IV, s. 330-31.

2.5. Diğerleri

Bişr el-Hâfî'nin hadis rivayetinde bulunduğu diğer hocaları ise şunlardır:

5. Şerîk b. Abdillâh b. el-Hâris en-Nehâ'î (v. 177/794)⁴³²
6. Hammâd b. Zeyd b. Dirhem el-Ezrak el-Ezdî (v. 179/795)⁴³³
7. Sellâm b. Süleym el-Hanefî el-Kûfî (v. 179/795)⁴³⁴
8. Ebû Muhammed Bişr b. Mansûr es-Selîmî el-Ezdî (v. 180/833)⁴³⁵
9. Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem el-Kureşî el-'Adevî (v. 182/798)⁴³⁶
10. Ebû Yûsuf Ya'kub b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî (v. 182/798)⁴³⁷
11. Hâlid b. Abdillâh b. Abdurrahmân et-Tahhân el-Vâsitî (v. 182/798)⁴³⁸
12. Yezîd b. Zürey' b. Yezîd el-'Aysî (v. 182/789)⁴³⁹
13. İbrâhîm b. Sa'd b. İbrâhîm ez-Zührî el-'Avfî (v. 183/179)⁴⁴⁰
14. Hüseyim b. Beşîr b. Kâsım es-Sülemî el-Vâsitî (v. 183/799)⁴⁴¹
15. el-Fudayl b. İyâz Mes'ûd et-Temîmî el-Yerbû'î (v. 187/803)⁴⁴²
16. Alî b. Mushir b. Alî el-Kureşî el-Kûfî (v. 189/805)⁴⁴³

⁴³² İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kebîr*, c. IX, s. 344; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 334; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁴³³ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kebîr*, c. IX, s. 344; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 334; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁴³⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁴³⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴³⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁴³⁷ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 334.

⁴³⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁴³⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XVI, s. 415.

⁴⁴⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

⁴⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kebîr*, c. IX, s. 344; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 334.

⁴⁴² İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. II, s. 334; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 469.

17. Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. el-Yemân el-‘İclî el-Kûfî (v. 189/805)⁴⁴⁴
18. Abdullah b. İdrîs b. Yezîd b. Abdirrahmân el-Evdî (v. 192/808)⁴⁴⁵
19. Ebû Bekr b. ‘Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî (v. 193/809)⁴⁴⁶
20. İsmâil b. İbrâhîm b. Miksem b. ‘Uleyye el-Esedî (v. 193/809)⁴⁴⁷
21. Ebû Mu‘âviye Muhammed b. Hâzim ed-Darîr et-Temîmî (v. 194/810)⁴⁴⁸
22. Hafs b. Gıyâs el-Talk en-Neha‘î ez-Ezdî (v. 194/810)⁴⁴⁹
23. Zeyd b. Yezîd b. Ebi’z-Zerkâ’ es-Sa‘lebî el-Mevsîlî (v. 194/810)⁴⁵⁰
24. Vekî‘ b. el-Cerrâh Melîh el-Ruâsî (v. 197/812)⁴⁵¹
25. Abdurrahmân b. Mehdî b. Hassân b. Abdirrahmân el ‘Anberî (v. 198/814)⁴⁵²
26. Ebû Abdirrahmân Abdullah b. Dâvud el-Hureybî (v. 213/828)⁴⁵³
27. Ebû Muhammed el-Haccâc b. el-Minhâl el-Enmâtî (v. 216/831)⁴⁵⁴
28. Süleymân b. Harb b. Becîl el-Vâşihî el-Ezdî el-Basrî (v. 224/839)⁴⁵⁵
29. Ebû Abdilmelik el-Kâsım b. Osmân el-Cû‘î (v. 248/862)⁴⁵⁶

Bişr el-Hâfî, ilim talebi uğrunda yapmış olduğu rihleleri sonucunda birçok muhaddisle karşılaşmış ve onlardan hadis almıştır. Hadis aldığı hocaları arasında Mâlik b. Enes, el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân gibi tanınmış simalar da bulunmaktadır. Onun Mekke, Kûfe,

⁴⁴³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁴⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁴⁵ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 355.

⁴⁴⁶ İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 334; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁴⁷ İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 334.

⁴⁴⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 545; İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 334.

⁴⁴⁹ İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 334.

⁴⁵⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁵¹ İbnu’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, c. II, s. 334.

⁴⁵² el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁵³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 545. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁵⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁵⁵ Ebû Bekr el-Hallâl, *es-Sünne*, c. I, s. 450-51.

⁴⁵⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

Basra, Şam gibi ilmî faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı beldere yaptığı rihleler göz önüne alındığında, yukarıda sayılan hocaları dışında kaynakların belirtmediği çok sayıda muhaddisin halkasına uğradığı ve onlardan hadis dinlediği söylenebilir.

3. KENDİSİNDEN HADİS RİVAYET EDENLER

Bişr el-Hâfi'nin merfû, mevkûf ve maktû hadis çeşitlerinden rivayet ettiği hadislerle bakıldığında otuza yakın farklı râvinin ya bizzat ya da aradaki râviyi veya râvileri düşürerek ondan hadis rivayet ettiği görülür. Tâbi bu otuz sayısı şu ana kadar bizim muhtelif kaynaklardan ulaşılabildiğimiz hadisler için geçerlidir. Zira aşağıda ele alınacağı üzere biyografya kitapları, Bişr el-Hâfi'den hadis rivayet eden râvilerin sayısını bu otuzla sınırlamayıp aralarında Ahmed b. Hanbel, oğlu Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Eksem gibi muhaddis ve âlimlerin de bulunduğu ellinin üzerinde bir sayı zikrederler. Onun bu râvilerden Ahmed b. Hanbel'e karşı ayrı bir muhabbeti söz konusudur.

3.1. Ahmed b. Hanbel⁴⁵⁷

Ahmed b. Hanbel'in asıl adı, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Muhammed b. Ahmed eş-Şeybânî el-Mervezî'dir.⁴⁵⁸ H. 164 (780) yılında Bağdâd'da dünyaya gelmiştir. Hüseyim b. Beşîr (v. 183/799), Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân (v. 198/813), İmâm eş-Şâfiî (v. 204/820), Abdurrezzâk b. Hemmâm (v. 211/826/27) vb. âlimlerden hadis tahsil edip rivayet ederken; kendisinden hadis rivayetinde bulunanlar arasında Müslim (v. 261/785), Ebû Dâvûd (v. 275/888), et-Tirmizî (v. 279/892) gibi muhaddisler bulunmaktadır. Bağdâd'da başladığı eğitim hayatını devam ettirmek için Basra, Mekke, Medine, Dımaşk, Yemen ve Cezîre'ye yolculuklar yapmıştır. Mihne döneminde Kur'ân'nın mahlûk olduğunu kabul etmemesinden ötürü birçok işkenceye mâruz kalan Ahmed b. Hanbel, h. 241 (855) senesinde Bağdâd'da vefat etmiştir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁵⁸ ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. XI, s. 177-78.

⁴⁵⁹ Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, c. II, s. 75-76.

el-Müsned müellifi Ahmed b. Hanbel'in Bişr el-Hâfî ile sağlam bir münasebeti bulunduğu zikredilmektedir.⁴⁶⁰ Kanadalı İslâm âlimi Christopher Melchert ve Massignon'un (1883-1962)⁴⁶¹ kabul ettiğinin aksine, Ahmed b. Hanbel ile Bişr el-Hâfî arasında, sıkı bir dostluk mevcut olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶² Nitekim Christopher Melchert, Ahmed b. Hanbel'in Bişr'in vefatında söylediği “*Şayet Bişr evlenseydi, kâmil bir insan olurdu.*” sözün eleştiri niteliğinde olduğunu belirttikten sonra, Massignon'un ileri sürdüğü, Ahmed b. Hanbel ile Bişr el-Hâfî arasındaki çatışmanın tabakât müelliflerinin kabulünden daha büyük olduğu savını aktarır.⁴⁶³ Öncelikle şunu ifade edelim ki saptayabildiğimiz kadarıyla tabakât yazarları, Ahmed b. Hanbel'in bu söz hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmayıp sadece nakletmektedirler.⁴⁶⁴ Öte yandan Ahmed b. Hanbel'in Bişr hakkındaki ifadesi, bir çatışmadan ziyade vâkıanın farklı bir şekilde ifadesinden başka bir şey değildir. Bundan dolayı Melchert'in yukardaki savı, hakikati yansıtmadığı söylenebilir.

Bişr el-Hâfî, *halku'l-Kur'ân* meselesindeki duruşundan dolayı Ahmed b. Hanbel'i “*Ateşe sokuldu ve som altın olarak oradan çıktı.*”⁴⁶⁵ veya “*Nebiler makamını elde etti.*”⁴⁶⁶ gibi ifadeler ile övmektedir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in evlenip çoğalması, helâl rızkı hem kendisi hem başkası için arzulaması ve herkese imam olması bakımından kendisinden üstün bir konumda olduğunu açıkça dile getirirdi.⁴⁶⁷ Yine Süfyân es-Sevrî'nin (v. 161/778) fütüvvet hakkında uzun bir cümlesini aktaran Bişr el-Hâfî, daha

⁴⁶⁰ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 192. Ahmed b. Hanbel'in Bişr el-Hâfî'yi hastalandığında ziyaret etmesi hakkında bakınız. el-Makdisî, *el-Âdâbu's-Şer'iyye*, c. II, s. 238-39.

⁴⁶¹ 1983'de Paris'te doğan Massignon, ilk eğitimini annesinden alır. Lise yıllarında Hanri Maspero'nun tesiriyle Doğu dillerine ve medeniyetlerine ilgi duymaya başlar. Üniversite yıllarında Sanskritçe ve Arapça öğrenir. 1906 senesinde üniversiteden mezuniyeti ile birlikte Kahire Fransız Arkeoloji Enstitüsü'ne atanır. Kahire, Bağdâd, İstanbul gibi İslâm beldelerinde bulunur. Önemli şarkiyatçılardan birisi olan Massignon 1962'de ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilici, Faruk, “MASSIGNON, Louis”, *DİA*, TDVY., 2003, İstanbul, c. XXVIII, s. 100-103.

⁴⁶² Cooperson, *Fennu's-Sire fi'l-Arabiyye Asrû'l-Me'mûn Nemûzecen*, s. 273.

⁴⁶³ Melchert, Christopher, “Ehli Hadis'in Dindarlık Anlayışı”, çev. Abdulvahap Özsoy, *ATÜİFD*, sy. 22, y. 2004, s. 303-324.

⁴⁶⁴ el-Mâlinî, *Kitâbu'l-Erba'in fi Şuyûhi's-Sûfiyye*, s. 154; el-Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 553; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 190; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 472.

⁴⁶⁵ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 337; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. I, s. 455.

⁴⁶⁶ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Cerh ve't-Ta'dîl*, c. I, s. 310; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. V, s. 318.

⁴⁶⁷ el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, c. I, s. 370.

sonra, “Ahmed b. Hanbel, böyle bir delikanlıydı. Bütün bu vasıfları cem etmişti.”⁴⁶⁸ demiştir.

Bunların yanında bu iki âlim arasında Hadis ilmini alâkadar eden bazı konularda da fikir alışverişi cereyan ettiği görülmektedir. Örneğin, Ahmed b. Hanbel bir seferinde kendisine sorulan bir hadisin Bişr el-Hâfî’nin yanında mevcut olduğunu, bu yüzden ona sorulması gerektiğini söylerken⁴⁶⁹ başka bir sefer Bişr el-Hâfî’nin senetsiz rivayet ettiği bir hadisin senedini zikretmesini ondan ister.⁴⁷⁰

3.2. Diğerleri

Bişr el-Hâfî’den hadis rivayetinde bulunan diğer râviler ise şunlardır:

2. Süleymân b. Harb b. Becîl el-Vâşihî el-Ezdî (v. 224/839)⁴⁷¹
3. Ebû Ca’fer Muhammed b. Hâtim el-Cürcânî el-Missîsî (v. 225/840)⁴⁷²
4. Muhammed b. Ca’fer b. Ziyâd b. Ebî Hâşim el-Verkânî (v. 228/843)⁴⁷³
5. Nu’aym el-Heysem el-Herevî (v. 228/843)⁴⁷⁴
6. Zühayr b. Harb b. Şeddâd el-Heraşî en-Nesâî (v. 234/849)⁴⁷⁵
7. Ebû Ca’fer Muhammed b. Kudâme el-Cevherî el-Bağdâdî (v. 237/852)⁴⁷⁶

⁴⁶⁸ Süfyân es-Sevrî fütüvveti şöyle tarif eder: “Fütüvvet, akıl ve hayâdır. Başı, hifâz; zîneti, hilm ve edeb; şerefî, ilim ve takva; süsü, namazları muhafaza, anne babaya iyilik, sıla-ı rahim ve hayırda infak, komşuyu gözeltmek, tekebbürü terk etmek, cemaata bağlılık, vakarlı olmak, harâma nazar etmemek, yumuşak sözlü olmak, selâm vermek, Allah’ın emir ve nehiylerini akleden gençlere iyilik yapmak, doğruyu konuşmak, yeminden sakınmak, dostluğu izhar, güzel yüzlü olmak, arkadaşına ikram, başkaları kelâm ederken dinlemek, sırrı ketm ve ayıpları setr etmek, emaneti yerine getirip hiyaneti terk etmek, ahde vefâ, meclislerde usanmadan sezsisz kalabilmek, mütevazi olmak, büyüklere saygı gösterip küçüklere merhametli olmak, sıkıntı halinde sabretmek ve bolluk halinde ise şükretmektir. Fütüvvetin kemali haşyetullahdır. Bir gençte bu vasıfların bulunması gerekir. Eğer bu vasıflar bir gençte bulunursa, o vakit bu genç hakiki mânada bir genç olmuş, olur.” Bkz. İbnu’l-Cevzî, *Menâkibu’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, s. 160-61.

⁴⁶⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 558.

⁴⁷⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. XI, s. 567-68.

⁴⁷¹ Mizzî, Bişr’in hocalarından olan Süleyman b. Harb’i, ondan hadis rivayet eden kişiler arasında zikretmektedir. Bkz. el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁷² el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 101; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. XIV, s. 290.

⁴⁷³ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁷⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁷⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. IV, s. 101; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. XIV, s. 290.

⁴⁷⁶ Ebû Nu’aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 341.

8. İbrâhîm b. Hâşim b. Müşkân el-Bağdâdî (v. 242/856)⁴⁷⁷
9. Yahyâ b. Eksem el-Kâdî es-Sayfî et-Temîmî (v. 242/857)⁴⁷⁸
10. Ahmed b. İbrâhîm b. Kesîr b. Zeyd b. el-Devrakî (v. 246/860)⁴⁷⁹
11. Ebu'l-Fadl Abbâs b. Abdul'azîm b. İsmâil el-'Anberî (v. 246/860)⁴⁸⁰
12. Serî b. el-Muğallis es-Sekatî el-Bağdâdî (v. 251/865)⁴⁸¹
13. Muhammed b. Abdillâh b. Mübârek el-Muharrimî el-Bağdâdî (v. 254/840)⁴⁸²
14. Alî b. Haşrem b. Abdîrrahmân el-Mervezî (v. 257/871)⁴⁸³
15. Ebû Neşîd Muhammed b. Hârûn b. İbrâhîm er-Rebe'î (v. 258/872)⁴⁸⁴
16. Ebû Alî el-Hasan b. Alî el-Musûhî el-Bağdâdî (v. 260/874)⁴⁸⁵
17. Muhammed b. el-Müsennâ b. Yezîd es-Simsâr (v. 260/874)⁴⁸⁶
18. Muhammed b. Muhammed b. Îsâ Ebî'l-Verd el-Bağdâdî (v. 262/876)⁴⁸⁷
19. Ebû İshâk İbrâhîm b. Hânî en-Neysâbûrî (v. 265/879)⁴⁸⁸
20. Muhammed b. Yûsuf el-Cevherî el-Bağdâdî (v. 265/879)⁴⁸⁹

⁴⁷⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁷⁸ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁷⁹ İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, *Cerh ve't-Ta'dîl*, c. II, s. 356; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

⁴⁸⁰ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 290.

⁴⁸¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. XIV, s. 290.

⁴⁸² İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, *Cerh ve't-Ta'dîl*, c. II, s. 356; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁸³ İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, *Cerh ve't-Ta'dîl*, c. II, s. 356; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁸⁴ İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, *Cerh ve't-Ta'dîl*, c. II, s. 356; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁸⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁸⁶ İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, *Cerh ve't-Ta'dîl*, c. II, s. 356; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

⁴⁸⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁸⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

⁴⁸⁹ İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, *Cerh ve't-Ta'dîl*, c. II, s. 356; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

21. Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Sivâk el-Hattulî el-Bağdâdî (v. 268/882)⁴⁹⁰
22. Abdurrahmân b. Muhammed b. el-Muğîre b. Neşîd (v. 272/886)⁴⁹¹
23. İshâk b. el-Hasan b. Meymûn b. Sa'd el-Bağdâdî el-Harbî (v. 284/897)⁴⁹²
24. İbrâhîm b. İshâk b. İbrâhîm b. Beşîr el-Harbî el-Mervezî (v. 285/898)⁴⁹³
25. Ebu'l-Hüseyn el-Hasan b. 'Amr es-Sebî'î el-Mervezî (v. 288/901)⁴⁹⁴
26. Ebû'l-Hasan Ahmed b. Miskîn b. Numeyle el-Yemâmî (v. 289/902)⁴⁹⁵
27. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel el-Şeybânî (v. 290/903)⁴⁹⁶
28. Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Huzâ'î el-Esbehânî (v. 291/904)⁴⁹⁷
29. Ebû Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Hâlid el-Yezîd el-Berâsî (v. 302/915)⁴⁹⁸
30. Ahmed b. Salt el-Muğallis el-Himmânî el-Bağdâdî (v. 308/920)⁴⁹⁹
31. Abdullah b. İbrâhîm es-Sevvâk el-Kûfî⁵⁰⁰
32. Abdullah b. 'Ubeyd el-Bağdâdî⁵⁰¹
33. Abdussamed b. Muhammed b. Mukâtil el-'Abbâdânî⁵⁰²
34. Ebû Ca'fer Ömer b. Mûsâ el-Cellâ⁵⁰³
35. Ebû Hafs Ömer b. Mansûr b. Nasr el-Kâtib⁵⁰⁴

⁴⁹⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XVI, s. 415.

⁴⁹¹ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 355.

⁴⁹² el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁹³ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100. İmrâhîm el-Harbî'nin yanında Bişr zikredilince, "Ondan daha faziletli bir insan gömedim" demesi için bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 553.

⁴⁹⁴ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁴⁹⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁹⁶ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel daha çok vicâde yoluyla Bişr el-Hâfî'den hadis rivayet etmiştir.

⁴⁹⁷ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁹⁸ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁴⁹⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 100.

⁵⁰⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵⁰¹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵⁰² İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Cerh ve't-Ta'dîl*, c. II, s. 356; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵⁰³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

36. Ebû İbrâhîm İsmâîl b. es-Sindî b. Hilâl el-Hallâl⁵⁰⁵
37. Ebu'l-Feth Nasr b. Mansûr el-Mervezî el-Bağdâdî⁵⁰⁶
38. Ebu'l-Hasan Alî b. Îsâ b. Feyrûz el-Kelvezânî⁵⁰⁷
39. Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm ed-Dayf el-Bâhilî el-Basrî⁵⁰⁸
40. Eyyûb el-'Attâr⁵⁰⁹
41. el-Fadl b. el-Abbâs b. İbrâhîm b. el-Mihrân el-Halebî⁵¹⁰
42. İshâk b. 'Amr el-Kûmesî⁵¹¹
43. İshâk b. Bişr el-Makdîsî⁵¹²
44. Muhammed b. Abdillâh b. 'Ulvân el-Hanefî⁵¹³
45. Muhammed b. Nuaym el-Heysem el-Herevî⁵¹⁴
46. Muhammed b. Yezîd el-Herevî el-Mustemlî⁵¹⁵
47. Yahyâ el-Cellâ⁵¹⁶

Elliyeye yakın râvinin kendisinden nakillerde bulunduğu Bişr el-Hâfî'nin hadisler konusunda sahip olduğu birikiminin bir kısmı, bu râvilerin bazıları aracılığıyla günümüze kadar gelmeyi başarmışken, sahip olduğu diğerk ilmî birikim, gömdüğü kitaplar ve kendisinin vefatıyla birlikte yok olup gitmiştir.

⁵⁰⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵⁰⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵⁰⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 545; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵⁰⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XIII, s. 458-59.

⁵⁰⁸ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵⁰⁹ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵¹⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵¹¹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵¹² Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 357.

⁵¹³ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 177; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵¹⁴ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵¹⁵ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

⁵¹⁶ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. IV, s. 101.

4. BİŞR EL- HÂFÎ'NİN RİVAYETLERİ

Bişr el-Hâfî, cerh ve ta'dîl konusunda ilk eserlerden birisini kaleme alan İbn Ebî Hâtim er-Râzî tarafından “ثقة مرضي” (sika⁵¹⁷ ve kendisinden razı olunmuş)⁵¹⁸ olarak tavsif edilirken, İbn Hibbân *es-Sikât* isimli eserinde onu zikretmiştir.⁵¹⁹ Hadis hafızı ed-Dârekutnî ise es-Sülemî'nin Bişr hakkında sorusuna şöyle cevap vermektedir: “*Zâhid, cebel*⁵²⁰ ve sika olup sahih hadis dışında herhangi bir rivayette bulunmadı. Eğer rivayetlerinde bir zayıflık varsa, bu kendisinden değil, ondan rivayet eden râviden kaynaklanan bir durumdur.”⁵²¹ Bu cerh ve ta'dîl âlimlerinin Bişr'i sika olarak değerlendirmeleri, Bişr'in hadis rivayetinde güvenilir bir râvi olduğunu göstermektedir.

Bazı cerh ve ta'dîl ulemâsınca sika kabul edilen Bişr el-Hâfî, kesîru'l-hadîs olduğu ve kendisini rivâyete kaptırmadığı daha önce ifade edilmişti. Rivâyete kaptırmamasına rağmen bazı kaynaklarda onun rivâyetlerine rastlamak mümkündür. Rivâyetleri ile alakalı olarak bu bölümde Bişr el-Hâfî'nin tesbit edilen merfû ve mevkûf rivayetleri, bu rivayetlerin özellikleri, kendisine ait birtakım sözlerin hadisleşmesi ve İsrâiliyat kaynaklı rivayetleri ele alınması hedeflenmektedir.

4.1. Merfû Rivayetleri

1. Rivayet: [Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *Kitâbü 'z-Zühd*]

أخبرنا أبو سعد الماليني قراءة، قال: أخبرنا أبو بكر الوليد بن القاسم بن أحمد الصوفي بمصر، قال: حدثنا أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي النسائي، قال: حدثنا الفضل بن العباس بن إبراهيم، قال: حدثنا محمد بن حاتم، قال: حدثني بشر ابن الحارث، قال: حدثنا إبراهيم بن سعد، عن أبيه، عن عبد الله بن جعفر، قال: «كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يأكل الفتاء بالربط.»

(el-Hatîb el-Bağdâdî dedi ki:) Bize Ebû Sa'd el-Mâlî'nî kıraat yoluyla haber verdi. Dedi ki: Bize Ebû Bekr el-Velîd b. el-Kâsım b. Ahmed es-Sûfî haber verdi. Dedi ki: Bize Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî en-Nesâî tahdîs etti. Dedi ki: Bize el-

⁵¹⁷ Sika: “Adâlet ve zabt niteliklerini taşıyan, hadis rivayetinde güvenilir râvi.” Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 277.

⁵¹⁸ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Cerh ve 't-Ta'dîl*, c. II, s. 356.

⁵¹⁹ İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî, *Kitâbu's-Sikât*, X, Matbaâtu Meclisi Dâireti'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1983, c. VIII, s. 143.

⁵²⁰ Cebel: “Güvenilirlikte veya güvenilmezlikte en üste olan kimse. Bunların ayrımı kullandıkları yere göre yapılır.” Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 46.

⁵²¹ el-Mâlî'nî, *Kitâbu'l-Erba'în fî Şuyûhi's-Sûfiyye*, s. 154; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. X, s. 213; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 474.

Fadl b. el-Abbâs b. İbrâhîm tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. Hâtîm tahdîs etti. Dedi ki: Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. Dedi ki: Bize İbrâhîm b. Sa'd tahdîs etti. O babasından, o da Abdillâh b. Ca'fer'den rivayet ettiğine göre şöyle dedi:

“Resûlullah (s.a), acuru yaş hurmayla yerdî.”⁵²²

2. Rivayet: [Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *Kitâbü 'z-Zühd*]

حدثنا عبد الله، حدثني بيان بن الحكم، حدثنا محمد بن حاتم، حدثني بشر بن الحارث، أنبأنا عباد بن العوام، عن هشام، عن الحسن: أن رجلاً أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: أي الإيمان أفضل؟ قال: «الصبر والسماحة».

Bize Abdullâh tahdîs etti. (Dedi ki:) Bana Beyân b. el-Hakem tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. Hâtîm tahdîs etti. (Dedi ki:) Bana **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize 'Abbâd b. el-'Avvâm haber verdi. O Hişâm'dan, o da el-Hasan'dan rivayet ettiğine göre bir adam Nebî'ye (s.a) gelip, “Hangi imân daha faziletlidir?” diye sorunca Nebî (s.a) şöyle buyurdu:

“Sabır ve hoşgörü...”⁵²³

Bu hadis, Hasan-ı Basrî'nin sahâbeyi atlamasından ötürü ‘mürsel’dir.⁵²⁴

3. Rivayet: [Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *Kitâbü 'z-Zühd*]

حدثنا عبد الله، حدثنا بيان بن الحكم، حدثنا محمد بن حاتم، حدثني بشر بن الحارث، حدثنا عيسى بن يونس، عن هشام، عن الحسن، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ثلاث لا يحاسب بهن العبد: ظل خص يستظل به، وكسرة يشد بها صلبه، وثوب يوارى عورته».

Bize Abdullâh tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Beyân b. el-Hakem tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Hâtîm tahdîs etti. (Dedi ki:) Bana **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Îsâ b. Yûnus tahdîs etti. O Hişâm'dan, o da el-Hasan'dan rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

⁵²² el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XIV, s. 340. el-Buhârî, Muslîm, Ebû Dâvud, et-Tirmizî, Ahmed b. Hanbel'in İbrâhîm b. Sa'd'dan rivayeti için bkz. el-Buhârî, 70/Ed'ime, 39 (c. IV, s. 79, h. no: 5440); Müslim, 36/Eşribe, 23 (s. 846, h. no: 2043); Ebû Dâvud, 26/Ed'ime, 44 (s. 422, h. no: 3835); et-Tirmizî, 26/Ed'ime, 37 (c. IV, s. 280, h. no:1844); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, c. III, s. 271 (h. no: 1741).

⁵²³ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü 'z-Zühd*, s. 16. Amr b. Abese'nin Resûlullah'a suâllerini içeren hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, c. XXXII, s. 177 (h. no: 19435).

⁵²⁴ el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-Ehâdis's-Sahîhâ ve Şey-i min Fevkihâ ve Fevâidihâ*, VII, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad, 2000, c. III, s.483.

“Üç şeyden ötürü kul hesaba çekilmez. Bunlar: Gölgeleyen kulübe, beli doğrultacak bir parça ekmek ve avreti örten elbise...”⁵²⁵

Bu hadis, Hasan-ı Basrî’den sonra sahâbenin zikredilmeyişinden ötürü ‘mürsel’dir.⁵²⁶

4. Rivayet: [Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *Kitâbü ’z-Zühd*; el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti’s-Selâm*; ez-Zehebî (v. 748/1374), *Mizânu ’l-İ’tidâl*]

حدثنا عبد الله، حدثنا بيان بن الحكم، حدثنا محمد بن حاتم أبو جعفر، عن بشر بن الحارث، أنبأنا أبو بكر بن عياش، عن ليث، عن الحكم قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا قصر العبد في العمل ابتلاه الله بالهم».

Bize Abdullah tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Beyân b. el-Hakem tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Hâtim Ebû Ca’fer tahdîs etti. O **Bişr b. el-Hâris**’ten rivayet etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Bekr b. ‘Ayyâş haber verdi. O Leys’ten, o da el-Hakem’den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“Eğer kul amelinde kusur yaparsa, Allah onu kedere mübtelâ kılar.”⁵²⁷

Hadisi, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel’den rivayetle el-Hatîb el-Bağdâdî⁵²⁸ ve ez-Zehebî tahrîc etmiştir.⁵²⁹

5. Rivayet: [Ebû Bekr el-Merrûzî (v. 275/899), *Ahbâru’s-Şeyh ve Ahlâkühüm*]

حدثني أبو الفتح السمسار، قال: سمعت بشرا، يقول: حدثنا معافى بن عمران، عن أبي بكر بن أبي مريم، عن عبد الرحمن بن جبير بن نفير، قال: صعد رسول الله صلى الله عليه وسلم حراء فاهتز، فقال: «اثبت حراء، فما عليك إلا نبي، أو صديق، أو فاروق، أو شهيد مؤمن، يعني عثمان بن عفان».

(Ebû Bekr el-Merrûzî dedi ki:) Bana Ebu’l-Feth es-Simsâr tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr**’den işittim. Diyor ki: Bize Mu’âfâ b. ‘İmrân tahdîs etti. O Ebû Bekr b. Ebû Meryem’den, o da Abdurrahmân b. Cübeyr b. Nüfeyr’den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) Hirâ’ya çıktığında dağın sallanması üzerine buyurdu ki:

⁵²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü ’z-Zühd*, s. 18.

⁵²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü ’l-Ehadisi ’d-Da’ife ve ’l-Mevdûa ve Eseruhâ’s-Seyyiu fi ’l-Ümme*, XV, Mektebetü’l-Ma’ârif, Riyad, 2001, c. V, s. 151.

⁵²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü ’z-Zühd*, s. 16.

⁵²⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 608.

⁵²⁹ ez-Zehebî, ‘mu’dal’ kaydını düşmüştür. Bkz. ez-Zehebî, *Mizânu ’l-İ’tidâl*, c. I, s. 356.

“Hira sakın ol! Senin üzerinde bir nebî veya bir siddîk veya bir fârûk veya mü'minlerin şehidinden yani Osmân b. Affân'dan başkası yoktur.”⁵³⁰

Buradaki Bişr'den maksadın Bişr el-Hâfî olduğu, tabakât kitaplarında ismi geçmemekle birlikte, bazı kaynaklarda sadece Bişr el-Hâfî'den rivayette bulunduğu görülen Ebu'l-Feth es-Simsâr'dan anlaşılmaktadır.

6. Rivayet: [Ebû Bekr el-Hallâl (v. 311/923), *es-Sünne*; İbn Kâni' (v. 351/962), *Mu'cemu's-Sahâbe*; et-Taberânî (v. 360/971), *el-Mu'cemu'l-Evsat*; Ebû Nu'aym (v. 430/1039), *Hilyetu'l-Evliyâ*; Ebu'l-Kâsım el-Esbehânî (v. 535/1141), *el-Hucce*]

أخبرنا أبو بكر المروزي، قال: ثنا أبو الفتح، قال: قال أبو نصر يعني بشر، حدثني زيد بن أبي الزرقاء، قال، حدثني الوليد بن مسلم، قال: سمعت سعيد بن عبد العزيز، عن يونس بن ميسرة بن حلبس، عن عبد الرحمن أنه سمع رسول الله وذكر معاوية فقال: «اللهم اجعله هاديا مهديا واهدا به.»

(Ebû Bekr el-Hallâl dedi ki:) Bize Ebû Bekr el-Merrûzî haber verdi. Dedi ki: Bize Ebu'l-Feth tahdîs etti. Dedi ki: **Ebû Nasr** yani **Bişr** dedi ki: Bana Zeyd b. Ebi'z-Zerkâ' tahdîs etti. Dedi ki: Bana el-Velîd b. Müslim tahdîs etti. Dedi ki: Ben Sa'îd b. Abdil'azîz'den işittim. O Yûnus b. Meysere b. Halbes'ten, o da Abdurrahmân b. Ebî 'Amîre'den rivayet ettiğine göre o, Resûlullah'ı (s.a), Mu'âviye'yi zikredip onun hakkında şöyle derken işitmiştir:

“Allahım! Onu hidâyet edici ve kendisini hidâyeti bulmuş kıl ve onunla insanları hidâyete ulaştır.”⁵³¹

Hadisi, Ebu'l-Feth Nasr b. Mansûr'dan rivayetle İbn Kâni', *Mu'cemu's-Sahâbe*'sinde;⁵³² et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*'ında;⁵³³ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*'sında;⁵³⁴ Ebu'l-Kâsım el-Esbehânî, *el-Hucce*'inde zikretmiştir.⁵³⁵

⁵³⁰ Ebû Bekr el-Merrûzî, Ahmed b. Muhammed el-Haccâc, *Ahbâru's-Şeyh ve Ahlâkühum*, thk. Âmir Hasan Sabrî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2005, s. 179. İbn Mâce, Ebû Dâvud, et-Tirmizî, en-Nesâî ve Ahmed b. Hanbel'in Sa'îd b. Zeyd b. 'Amr b. Nufeyr'den rivayeti için bkz. İbn Mâce, *Mukaddime*, 11 (c. I, s. 48, h. no: 134); Ebû Dâvud, 39/Sünnet, 8 (s. 507, h. no: 4648); et-Tirmizî, 50/Menâkıb, 19 (c. V, s. 625, h. no: 3699); en-Nesâî, 48/Menâkıb, 5 (c. VII, s. 313, h. no: 8100); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. III, s. 185 (h. no: 1644).

⁵³¹ Ebû Bekr el-Hallâl, *es-Sünne*, c. I, s. 451-52. et-Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in Abdurrahmân b. Ebî 'Amîre'den rivayeti için bkz. et-Tirmizî, 50/Menâkıb, 48 (c. V, s. 687, h. no: 3842); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. XXIX, s. 426 (h. no: 17895).

⁵³² İbn Kâni', Ebu'l-Hüseny Abdülbâkî, *Mu'cemu's-Sahâbe*, III, Mektebetu'l-Gurebâi'l-Eseriyye, T. y., c. II, s. 146.

7. Rivayet: [Ebû Bekr el-Hallâl (v. 311/923), es-Sünne]

أخبرنا أبو بكر، قال: ثنا أبو الفتح، قال: ثنا أبو نصر، ثنا الوليد بن مسلم، عن صفوان بن عمرو، و عن أبي اليمان أو غيره أن رسول الله ذكر فتح الشام فقال: «كيف وإن منها لرجالا نحن أحقر في أعينهم من القردان في استاه الإبل.» وفي يدي رسول الله محصرة فوضعها بين كتفي معاوية وقال: «عسى الله أن يكفيهم بغلام من قریش.» وقال بالعصا فثبتها بين كتفي معاوية.

(Ebû Bekr el-Hallâl dedi ki:) Bize Ebû Bekr haber verdi. Dedi ki: Bize Ebu'l-Feth tahdîs etti. Dedi ki: Bize **Ebû Nasr** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize el-Velîd b. Müslim tahdîs etti. O Safvân b. 'Amr, Ebî'l-Yemân veya başkasından rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a), Şâm'ın fethinden bahsetti ve buyurdu ki:

“Bu nasıl olacak? Orada öyle insanlar var ki biz onların nazarında devenin arkasındaki keneden daha hakiriz.” Bu sırada Resûlullah'ın elinde yular vardı. Onu Mu'âviye'nin iki omuzu arasına koydu ve yine buyurdu ki: “Umulur ki Allah Kureyş'ten bir çocukla onların hakkından gelir.” (Râvi dedi ki:) “Yuları Mu'âviye'nin iki omuzu arasında asâ ile sabitledi.”⁵³⁶

Bişr el-Hâfi'nin bu rivâyetinde sahabe râvisinin mevcut olmamasından ötürü 'mürsel'dir. Nitekim tabiîninden olan Safyan b. 'Amr 155/772,⁵³⁷ künyesi Ebû Yemân olan Hakem b. Nâfi⁵³⁸ ise 222/837 senesinde vefat etmiştir.⁵³⁹

8. Rivayet: [Ebû Bekr el-Hallâl (v. 311/923), es-Sünne]

أخبرنا أبو بكر المروزي، قال: حدثني أبو الفتح السمسار، قال: حدثني بشر بن الحارث، قال: ثنا سليمان بن حرب، قال: ثنا أبو هلال، عن جبلة بن عطية، عن مسلمة بن مخلد، قال: رأى معاوية يأكل أو حدثه مسلمة، عن

⁵³³ Ebu'l-Feth, Bişr b. el-Harîs'ten bu rivayetinde teferrud etmiştir. Bkz. et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, X, thk. Ebû Mu'âz Târik b. Avzullah ve Ebû'l-Fadl Abdulmuhsin b. İbrâhîm, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1995, c. I, s. 205.

⁵³⁴ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 358.

⁵³⁵ Ebu'l-Kâsım el-Esbehânî, İsmâil b. Muhammed b. el-Fadl et-Teymî, *el-Hucce fi-Beyâni'l-Mehacce ve Şerhi 'Akîdeti Ehli's-Sünne*, II, thk. Muhammed b. Mahmûd Ebû Râhîm, Dâru'r-Râye, T. y., c. II, s. 377-78.

⁵³⁶ Ebû Bekr el-Hallâl, *es-Sünne*, c. I, s. 452. Nu'aym b. Hammâd (v. 228/843) ve İbn Asâkir'in Abdurrahmân b. Ebî 'Avf'tan rivayeti için bkz. Ebû Abdillâh Nu'aym b. Hammâd el-Mervezî, *Kitâbu'l-Fiten*, II, thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyrî, Mektebetü't-Tevhîd, Kâhire, 1991, c. I, s. 127 (h. no: 305); İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. LIX, s. 91.

⁵³⁷ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. VI, s. 381.

⁵³⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 319.

⁵³⁹ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c. X, s. 325.

رجل، قال: رأى معاوية يأكل، قال: فقال لعمر بن العاص: «إن ابن عمك هذا المخضد»، قال: «أما إنني أقول وقد سمعت رسول الله يقول: اللهم علمه الكتاب، ومكنه في البلاد، وقه العذاب.»

(Ebû Bekr el-Hallâl dedi ki:) Bize Ebû Bekr el-Merrûzî haber verdi. Dedi ki: Bana Ebu'l-Feth es-Simsâr tahdîs etti. Dedi ki: Bana **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. Dedi ki: Bize Süleymân b. Harb tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ebû Hilâl tahdîs etti. O Cebele b. 'Atiyye'den, o da Mesleme b. Mahled'den rivayet ettiğine göre ya kendisi görüp dedi, ya da Mu'âviye'yi yemek yerken gören birisinden tahdîs etti ki: Mu'âviye, Amr b. el-Âs'a şöyle dedi: “Senin şu amcanın oğlu hızlı yemek yiyen birisidir.” Bunun üzerine Amr b. el-Âs dedi ki: “Ben Resûlullah'ı şöyle derken işittiğimi sana söyleyeyim:

“Allah'ım! Ona kitabı öğret, makamını sağlam kıl ve onu azaptan koru.”⁵⁴⁰

9. Rivayet: [Ebû Bekr el-Hallâl (v. 311/923), es-Sünne]

أخبرنا أبو بكر السمسار، قال: ثنا أبو الفتح السمسار، قال: سمعت بشر بن الحارث رحمه الله، يذكر: عن إبراهيم بن سعد، عن عبيدة بن أبي رائطة، عن عبدالله بن عبدالرحمن، عن عبدالله بن مغفل، قال: قال رسول الله: «الله في أصحابي لا تتخذوهم غرضا، فمن أحبهم فبحبي أحبهم، ومن أبغضهم فببغضي أبغضهم، ومن آذاهم فقد آذاني ومن آذاني فقد آذى الله، ومن آذى الله عز وجل يوشك أن يخلده.»

(Ebû Bekr el-Hallâl dedi ki:) Bize Ebû Bekr es-Simsâr haber verdi: Dedi ki: Bize Ebu'l-Feth es-Simsâr tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**'i işittim. O İbrâhîm b. Sa'd'dan zikretti. O da 'Abîde b. Ebî Râite'den, o da Abdillâh b. Abdîrrahmân'dan, o da Abdillâh b. Muğaffel'den rivayet ettiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu:

“Ashâbımı amaçlarınıza alet etmeyin. Her kim onları severse beni sevdiği için sevmiş, her kim de onlara buğz ederse bana buğz ettiği için buğz etmiş ve her kim de onlara eziyet ederse bana eziyet etmiştir. Şüpesiz bana eziyet eden Allah'a eziyet etmiş olur. Her kim Allah'a eziyet ederse, Allah'ın onu zarara uğratması yakındır.”⁵⁴¹

⁵⁴⁰ Ebû Bekr el-Hallâl, es-Sünne, c. I, s. 450-51. Ahmed b. Hanbel ve et-Taberânî'nin Mesleme b. Mahled'den rivayeti için bkz. Ahmed b. Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, II, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, Dâru'l-İlm, Cidde, 1983, c. II, s. 910; et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemu'l-Kebîr, XXV, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire, T. y., c. XIX, s. 439.

⁵⁴¹ Ebû Bekr el-Hallâl, es-Sünne, c. I, s. 513-14. et-Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in İbrâhîm b. Sa'd'dan rivayeti için bkz. et-Tirmizî, 50/Menâkıb, 59 (c. V, s. 696, h. no: 3862); Ahmed b. Hanbel, el-Müsne'd, c. XXXIV, s. 169-70 (h. no: 20549).

10. Rivayet: [ed-Dîneverî (v. 333/944), *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*]

حدثنا يحيى بن المختار، نا بشر بن الحارث، قال: سمعت الفضيل بن عياض، يقول: ما أحد من أهل العلم إلا وفي وجهه نضرة لقول النبي صلى الله عليه وسلم: «نَضَّرَ الله امرأ سمع منا حديثاً».

(ed-Dîneverî dedi ki:) Bize Yahyâ b. el-Muhtâr tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. Dedi ki: Ben el-Fudayl b. İyâz'dan işittim. Diyor ki: İlim ehlinden hiç kimse olmasın ki Nebî'nin (s.a) şu sözüne binaen yüzünde nur bulunmasın:

“Allah bizden hadis dinleyenin yüzünü ak etsin.”⁵⁴²

11. Rivayet: [et-Taberânî (v. 360/971), *el-Mu'cemu's-Sağîr*; Ebû Nu'aym (v. 430/1039), *Hilyetu'l-Evliyâ*]

حدثنا الفضل بن العباس الحلبي، حدثنا بشر بن الحارث الحافي، حدثنا يحيى بن يمان، عن سفیان الثوري، عن موسى بن عقبة، عن نافع، عن بن عمر رضي الله عنه: «أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي في السفر على راحلته ويومئ إيماء ويجعل سجوده أخفض من ركوعه».

(et-Taberânî dedi ki:) Bize el-Fadl b. Abbâs el-Halebî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris el-Hâfî** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Yahyâ b. Yemân tahdîs etti. O Süfyân es-Sevrî'den, o da Mûsâ b. 'Ukbe'den, o da Nâfî'den rivayet ettiğine göre İbn Ömer şöyle dedi:

“Resûlullah (s.a) seferde bineğinin üzerinde namaz kılar ve imâ ederdi. Bu namazında secdesini rukûsundan daha aşağıda yapardı.”⁵⁴³

Ebû Nu'aym, el-Fadl b. el-Abbâs el-Halebî'den rivayetle hadisi tahrîc etmiştir.⁵⁴⁴

⁵⁴² ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, c. I, s. 414. Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan; Ebû Dâvud ve et-Tirmizî'nin ise Zeyd b. Sâbit'ten rivayeti için bkz. Ebû Dâvud, 24/İlim, 10 (s. 404, h. no: 3660); et-Tirmizî, 43/İlim, 7 (c. V, s. 33-34, h. no: 2656).

⁵⁴³ Bu hadisi, Süfyân'dan sadece Yahyâ b. Yemân, ondan ise sadece Bişr el-Hâfî rivayet etmiştir. Bkz. et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, c. II, s. 42 (h. no: 748). Ahmed b. Hanbel ve et-Tirmizî'nin Ya'lâ b. Mürre'den rivayeti için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. XXIX, s. 112 (h. no: 17573); et-Tirmizî, 2/Salât, 303 (c. II, s. 267, h. no: 411).

⁵⁴⁴ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 358.

12. Rivayet: [el-Âcurrî (v. 360/971), *Kitâbu's-Şerî'a*]

حدثنا الصندلي جعفر، قال: حدثنا محمد بن المثنى، قال: سمعت بشر بن الحارث، يقول: أما سمعت ما قال النبي صلى الله عليه وسلم: «يا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك». وقال صلى الله عليه وسلم: «قلب ابن آدم بين إصبعين من أصابع الله عز وجل». ثم قال بشر: هؤلاء الجهمية يتعاضمون هذا.

(Ebû Bekr el-Âcurrî dedi ki:) Bize es-Sandelî Ca'fer tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. el-Musennâ tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**'ten işittim. Diyor ki: Duymadın mı? Nebî (s.a) şöyle buyurdu:

“Ey kalpleri çeviren! Kalbimi dinin üzere sabit kıl!” Yine buyurdu ki: “*Âdemoğlunun kalbi Allah Teâlâ'nın pakmaklardan iki parmağının arasındadır.*”

Bişr sonra dedi ki: “*Oysa Cehmiyye bunu büyük görüyor.*”⁵⁴⁵

13. Rivayet: [İbnu'l-Mukrî (v. 381/991), *el-Mu'cem*; el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti's-Selâm*]

حدثنا عبد الله بن محمد بن عبد الجبار، عن عبد الله بن إبراهيم الكوفي، عن بشر بن الحارث، عن معافى بن عمران، عن سفيان، عن الأعمش، عن إبراهيم التيمي، عن أبيه، عن أبي ذر رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا طبخت قدرا، فأكثر المرق، واغرف لجيرانك».

(İbnu'l-Mukrî dedi ki:) Bize Abdullah b. Muhammed b. Abdilcebbâr tahdîs etti. O Abdullah b. İbrâhîm el-Kûfî'den, o da **Bişr b. el-Hâris**'ten, o da Mu'âfâ b. 'İmrân'dan, o da Süfyân'dan, o da el-A'meş'ten, o da İbrâhîm et-Teymî'den, o da babasından, o da Ebî Zerr'den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“*Tencere (de çorba) kaynattığın zaman, suyunu artır ve komşularına ikram et!*”⁵⁴⁶

⁵⁴⁵ el-Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn, *Kitâbu's-Şerî'a*, VI, thk. Abdullah b. Ömer b. Süleymân, Dâru'l-Vatan, Riyad, T. y., c. III, s. 1163. et-Tirmizî'nin Enes b. Mâlik ve Ummu Seleme vâlidemizden; Ahmed b. Hanbel'in ise Enes b. Mâlik, Hz. Âişe ve Ummu Seleme vâlidelerimizden rivayeti için bkz. et-Tirmizî, 33/Kader, 7 (c. IV, s. 448, h. no: 2140). Ummu Seleme validemiz, bu dua hakkında Resûlullah'ın en çok yaptığı dualardan olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî, 49/De'avât, 90 (c. V, s. 338, h. no: 3522). Enes b. Mâlik rivayeti: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, c. XIX, s. 160 (h. no: 12107); a. mlf., *el-Müsne'd*, c. XLI, s. 151 (h. no: 24604); a. mlf., *el-Müsne'd*, c. XLIV, s. 278 (h. no: 26679).

⁵⁴⁶ İbnu'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, s. 311-12. Müslim, en-Nesâî ve Ahmed b. Hanbel'in Ebû Zerr'den rivayeti için bkz. Müslim, 45/Birr, Sıla ve Âdâb, 42 (s. 1054, h. no: 2625); en-Nesâî, 56/Rekâik, (c. IX, s. 390, h. no: 11807); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, c. XXXV, s. 253-54 (h. no: 21326).

el-Hatîb el-Bağdâdî, bu hadisi Abdullah b. İbrâhîm'den rivayetle tahrîc etmiştir.⁵⁴⁷

14. Rivayet: [ed-Dârekutnî (v. 385/995), *el-‘İlelu’l-Vâride*]

بشر بن الحارث الزاهد فرواه عن عيسى بن يونس، عن مالك، عن سمي، عن أبي صالح، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم: «من كان منكم مصليا بعد الجمعة، فليصل بعدها أربعاً».

Bişr b. el-Hâris ez-Zâhid, İsâ b. Yûnus'tan, o Mâlik'ten, o da Sumey'den, o da Ebî Sâlih'ten, o da Ebî Hureyre'den rivayet ettiğine göre Nebî (s.a) şöyle buyurdu:

“Sizden her kim Cuma namazından sonra namaz kılacaksa dört rek‘at kılsın.”⁵⁴⁸

15. Rivayet: [ed-Dârekutnî (v. 385/995), *el-‘İlelu’l-Vâride*; el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti’s-Selâm*; İbn Asâkir (v. 571/1175), *Târîhu Medîneti Dımaşk*; ez-Zehebî (v. 748/1374), *Siyeru A ‘lâmi’n-Nubelâ*]

بشر بن الحارث، عن إبراهيم بن سعد، عن الزهري، عن أنس: «أن النبي صلى الله عليه وسلم لبسه يوما واحدا، ثم طرحه، وطرح الناس خواتمهم».

Bişr b. el-Hâris, İbrâhîm b. Sa‘d’dan, o ez-Zuhrî’den, o da Enes’ten şöyle rivayet etmiştir:

“Nebî (s.a) bir gün yüzük taktı, sonra da onu attı. (Bunun üzerine yüzük takan) insanlar da yüzüklerini attılar.”⁵⁴⁹

Hadisi, Bişr el-Hâfî’den rivayetle el-Hatîb el-Bağdâdî, İbn Asâkir, ez-Zehebî tahrîc⁵⁵⁰ etmiştir.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ ed-Dârekutnî bu hadisin senedi hakkında şunları demiştir: “Bu hadis, es-Sevrî’nin el-A ‘meş’ten ve yine el-A ‘meş’in İbrâhîm et-Teymî’den rivayet ettiği ‘garîb’ hadislerdendir.” Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. IV, s. 411-12.

⁵⁴⁸ ed-Dârekutnî, Ebû’l-Hasan Alî b. Ömer b. Ahmed, *el-‘İlelu’l-Vâride fi’l-Ehâdîsi’n-Nebeviyye*, XVI, thk. Mahfûzurrahman Zeynulluh es-Selefî, Dâru İbni’l-Cevzî, Riyad, 1427-2006, c. VIII, s. 191-93.

⁵⁴⁹ ed-Dârekutnî, *el-‘İlelu’l-Vâride*, c. XII, s. 177. el-Buhârî ve et-Tirmizî’nin İbn Ömer’den, Müslim ve en-Nesâî’nin ise Enes b. Mâlik’ten rivayetle tahrîc ettikleri hadisler için bkz. el-Buhârî, 96/İ’tisâm, 4 (c. IV, s. 96, h. no: 7298); et-Tirmizî, 25/Libâs, 16 (c. IV, s. 228, h. no: 1741); Müslim, 37/Zînet ve libâs, 14 (s. 868, h. no: 2093); en-Nesâî, 52/ Zînet, 59 (c. VIII, s. 384, h. no: 9472).

⁵⁵⁰ Tahrîc: “Bir kimsenin bir hadisi, sözlü veya yazılı ilk kaynaklarından alıp senediyle birlikte kitabına kaydetmesi.” Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 300.

⁵⁵¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 546; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 178; ez-Zehebî, *Siyeru A ‘lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

16. Rivayet: [el-Hâkim en-Nîsâbûrî (v. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*; el-Mâlînî (v. 412/1021), *Kitâbu'l-Erba'în fî Şuyûhi's-Sûfiyye*; Ebû Nu'aym (v. 430/1039), *Hilyetu'l-Evliyâ*; el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Telhîsu'l-Müteşâbih*; İbn Asâkir (v. 748/1374), *Târîhu Medîneti Dîmaşk*]

أخبرنا أبو بكر أحمد بن سلمان الفقيه ببغداد، ثنا جعفر بن محمد بن أبي عثمان الطيالسي، ثنا نصر بن منصور المروزي، ثنا بشر بن الحارث، ثنا علي بن مسهر، ثنا المختار بن فلفل، عن أنس بن مالك، قال: بعثني بنو المصطلق إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالوا: سل لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى من ندفع صدقاتنا بعدك؟ قال: فأتيتُه فسألته فقال: «إلي أبي بكر» فأتيتهم فأخبرتهم فقالوا: ارجع إليه فسله فإن حدث بأبي بكر حدث فإلى من؟ فأتيتُه فسألته فقال: «إلى عمر» فأتيتهم فأخبرتهم فقالوا: ارجع إليه فسله فإن حدث بعمر حدث فإلى من؟ فأتيتُه فقال: «إلى عثمان» فأتيتهم فأخبرتهم فقالوا: ارجع إليه فسله فإن حدث بعثمان حدث فإلى من؟ فأتيتُه فسألته فقال: «إن حدث بعثمان حدث فتبا لكم الدهر تبا».

(el-Hâkim en-Nîsâbûrî dedi ki:) Bize Ebû Bekr Ahmed b. Selman el-Fakîh haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ca'fer b. Muhammed b. Ebî Osmân et-Tayâlisî haber verdi. (Dedi ki:) Bize Nasr b. Mansûr el-Mervezî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Alî b. Mushir tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize el-Muhtâr b. Fulful tahdîs etti. O Enes'den rivayet ettiğine göre şöyle dedi: “Benû Mustalik heyeti Resûlullah'a beni gönderip ‘Resûlullah’a senden sonra sadakalarımızı kime vereceğimizi bizim için sor?’ dediler. Resûlullah’a geldim ve ona sordum. O, ‘Ebû Berk’e (versinler)’ buyurdu. Heyetin yanına dönüp aldığım cevabı verince, onlar ‘Dön! Ve Ebû Bekr’i bulamazsak ne yaparız diye sor?’ dediler. Gelip yine sorunca Resûlullah, ‘Ömer’e (versinler)’ buyurdu. Heyetin yanına dönüp aldığım cevabı verince onlar yine ‘Dön! Ve Ömer’i bulamazsak ne yaparız diye sor?’ dediler. Resûlullah’a gelip yine sorunca, ‘Osmân’a (versinler)’ buyurdu. Heyetin yanına dönüp aldığım cevabı onlara iletince yine, ‘Eğer Osmân’ı bulamazsak ne yaparız diye sor?’ dediler. Bu sefer gelip Resûlullah’a sorunca O, ‘Osmân’a bir şey olursa vay halinize!’ buyurdu.”⁵⁵²

Hadisi, Ebu'l-Feth Nasr b. Mansûr'dan rivayetle el-Mâlînî, Ebû Nu'aym, el-Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Asâkir tahrîc etmiştir.⁵⁵³

⁵⁵² Bu hadisin isnadı sahih olmakla birlikte Sahîhayn'da bulunmamaktadır. Bkz. el-Hâkim en-Nîsâbûrî, Muhammed b. Abdillâh (v. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, IV, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, c. III, s. 77.

⁵⁵³ el-Mâlînî, *Kitâbu'l-Erba'în fî Şuyûhi's-Sûfiyye*, s. 115-16; Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 358; el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *Telhîsu'l-Müteşâbih fî'r-Resm ve Himâyetu mâ*

17-18. Rivayet: [el-Mâlînî (v. 412/1021), *Kitâbu 'l-Erba 'în fî Şuyûhi's-Sûfiyye*]

خبرنا على بن أحمد بن واصل، قال: حدثنا عبد الخالق بن الحسن البغوى، قال: حدثنا محمد بن هارون الهاشمى، قال: حدثنا محمد بن أبى الورد، قال: سمعت بشر بن الحارث، يقول: رحلت إلى عيسى بن يونس على قدمى ماشيا، فأكرمنى وأدنانى، وقال لى: ما الذى أقدمك؟ قلت: أحببت لقاءك، والنظر إليك. فبكى، وقال: يا أخى! ومن أنا؟ وأى شىء أحسن أنا؟ ثم قال: معك شىء تسأل؟ فقلت: حدثنى حديث عبد الله بن عراك بن مالك وحديث الحسن عن عائشة أم المؤمنين. فقال عيسى: نعم! حدثنا عبد الله ابن عراك بن مالك، عن أبيه، عن أبى هريرة رضى الله عنه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ليس على المسلم فى عبده ولا فى فرسه صدقة».

(el-Mâlînî dedi ki:) Bize Alî b. Ahmed b. Vâsıl haber verdi. Dedi ki: Bize Abdulhâlık b. el-Hasan el-Begavî tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. Hârûn el-Hâşimî tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. Ebi'l-Verd tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**'i işittim. Diyor ki: Yürüyerek Îsâ b. Yûnus'un yanına gittim. Bana bir şeyler ikram edip ilgilendi ve dedi ki: “Seni buraya getiren nedir?” Ben de dedim ki: “Seninle mülâki olmaktan ve sana bakmaktan hoşlanırım.” Bunun üzerine o ağladı. Bana, “Ey kardeşim! Ben kimim ki ve benim yanımda güzellik adına ne var ki?” dedikten sonra “Sende bir şey var. Sor onu!” dedi. Ben de “Evet, Abdullah b. ‘Îrâk b. Mâlik’in hadisi ile el-Hasan’ın Umî’l-Mu’minin Âişe’den rivayetini bana tahdîs et.” dedim. Îsâ b. Yûnus’ta dedi ki: Evet, bize Abdullah b. ‘Îrâk b. Mâlik tahdîs etti. O babasından, o da Ebî Hureyre’den (r.a.) rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“Müslümana köle ve bineğinden dolayı sadaka gerekmez.”⁵⁵⁴

ثم قال عيسى: وحدثنا عمرو بن عبید، عن الحسن، عن عائشة، أنها قالت: «يا رسول الله! هل على النساء جهاد؟» قال: «نعم جهاد بلا قتال، الحج والعمرة».

Îsâ sonra dedi ki: Bize Amr b. ‘Ubeyd tahdîs etti. O el-Hasan’dan, o da Âişe’den rivayet ettiğine göre O, “Ya Resûlallah! Kadınlara cihâd gerekir mi?” diye sorunca, Resûlullah şöyle buyurmuştur:

“Evet, savaşız cihad gerekir. O da hac ve umredir.”⁵⁵⁵

Eşkele minhu an-Beyûdiri't-Tashîf ve'l-Vehm, II, thk. Sukeyne eş-Şihâbî, Y. y., 1985, c. I, s. 476-77; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. XXIX, s. 176-77.

⁵⁵⁴ el-Mâlînî, *Kitâbu 'l-Erba 'în fî Şuyûhi's-Sûfiyye*, s. 200-201. el-Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvud ve en-Nesâî'nin Ebû Hureyre'den rivayeti için bkz. el-Buhârî, 24/Zekât, 46 (c. I, s. 121, h. no: 1464); Müslim, 12/Zekât, 1 (s. 379; h. no: 982); İbn Mâce, Mukaddime, 8/Zekât, 15 (c. I, s. 579, h. no: 1812); Ebû Dâvud, 9/Zekât, 11 (s. 189, h. no: 1595); en-Nesâî, 4/Zekât, 17 (c. III, s. 24, h. no: 2259).

Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*’sında bu iki hadisi farklı sayfalarda birbirinden ayrı olarak zikrederken;⁵⁵⁶ el-Hatîb el-Bağdâdî, birinciye değinmez, sadece ikinci hadise yer vermekle yetinir.⁵⁵⁷

19. Rivayet: [el-Mâlînî (v. 412/1021), *Kitâbu’l-Erba‘în fî Şuyûhi’s-Sûfiyye*; es-Sülemî, *Tabakâtu’s-Sûfiyye* (v. 412/1021); Ebû Nu‘aym (v. 430/1039), *Hilyetu’l-Evliyâ*]

أخبرنا أبو الحسن أحمد بن محمد بن الحسن بن يعقوب، أخبرنا أبو إسحاق محمد بن بريه، حدثنا محمد بن محمد بن أبي الورد العابد، قال: سمعت بشر بن الحارث، يقول: ثنا المعافى بن عمران، عن إسرائيل، عن مسلم الملائني، عن حبة العرني، عن علي، قال: قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم: «كل الثوم، فلو أن الملك يأتيني لأكلته».

(el-Mâlînî dedi ki:) Bize Ebu’l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan b. Ya‘kûb haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebû İshâk Muhammed b. Bürye haber verdi. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Muhammed b. Ebi’l-Verd el-‘Âbid tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**’ten işittim. Diyor ki: Bize el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân tahdîs etti. O İsrâil’den, o da Müslim el-Mülâî’den, o da Habbetu’l-‘Uranî’den, o da Alî’den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“Sarımsağı yiyin. Eğer melek bana gelmeseydi, ben de onu yerdim.”⁵⁵⁸

Hadisi, Muhammed b. Muhammed b. Ebi’l-Verd’den rivayetle es-Sülemî ve Ebû Nu‘aym tahrîc etmiştir.⁵⁵⁹

20. Rivayet: [el-Mâlînî (v. 412/1021), *Kitâbu’l-Erba‘în fî Şuyûhi’s-Sûfiyye*; Ebû Nu‘aym (v. 430/1039), *Hilyetu’l-Evliyâ*; el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti’s-Selâm*]

أخبرنا أبو الحسن أحمد بن محمد بن الحسن، أخبرنا أبو إسحاق محمد بن بريه، حدثنا أبو حفص عمر بن منصور ابن أخت بشر بن الحارث، قال: كنت عند خالي بشر بن الحارث، أخرج دفترا من قراطيس، فقرأ منه، فقال:

⁵⁵⁵ el-Mâlînî, *Kitâbu’l-Erba‘în fî Şuyûhi’s-Sûfiyye*, s. 200-201. İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel’in Hz. Âişe’den rivayeti için bkz. İbn Mâce, 25/Menâsık, 8 (c. II, s. 968, h. no: 2901); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. XLII, s. 198 (h. no: 25322).

⁵⁵⁶ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 356; s. 357.

⁵⁵⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. IV, s. 330-31.

⁵⁵⁸ el-Mâlînî, *Kitâbu’l-Erba‘în fî Şuyûhi’s-Sûfiyye*, s. 103-104. et-Taberânî’nin İsrâil’den rivayeti için bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Evsat*, c. III, s. 95.

⁵⁵⁹ es-Sülemî, *Tabakâtu’s-Sûfiyye*, s. 45-46; Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 357-58.

حدثنا عيسى بن يونس، قال: حدثنا أشعث بن عبد الملك، عن محمد بن سيرين، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا قعد بين شعبها الأربع و اجتهد فقد وجب الغسل».

(el-Mâlîni dedi ki:) Bize Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebû İshâk Muhammed b. Burye haber verdi. (Dedi ki:) Bize Bişr b. el-Hâris'in kız kardeşinin oğlu Ebû Hafs Ömer b. Mansûr tahdîs etti. Dedi ki: Ben dayım **Bişr b. el-Hâris**'in yanındaydım. (*Senedin bu yerinde, Bişr'in yeğeni, Ebû Nasr el-Feth el-Mevsilî'nin dayısına gelerek İsâ b. Yûnus'un rivayet ettiği gusûl hadisi hakkında soru sorduğunu ifade ediyor.*) Parşömeden bir defter çıkarıp ondan okudu ve dedi ki: Bize İsâ b. Yûnus tahdîs etti. Dedi ki: Bize Eş'as b. Abdilmelik tahdîs etti. O Muhammed b. Sîrîn'den, o da Ebî Hureyre'den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“(Erkek, kadının) dört uvzu arasına çöker ve mübâşeretle bulunursa gusûl gerekir.”⁵⁶⁰

Hadisi, Muhammed b. Hârûn el-Hâşimi'den yanı Ebû İshâk Muhammed b. Burye'den rivayetle Ebû Nu'aym ve el-Hatîb el-Bağdâdî tahrîc etmiştir.⁵⁶¹

21. Rivayet: [Ebû Hayyân et-Tevhîdî (v. 414/1023), *Ahlâku'l-Vezîreyn*]

حدثنا برهان الصوفي قال: ذم بشر الحافي بخيلا ثم قال: إن البخيل لا غيبة له، قيل: وكيف؟ قال: لقول رسول الله صلى الله عليه وسلم: «يا بني سلمة من سيدكم؟ قالوا: الجد بن قيس على بخل فيه، قال: «فأي داء أدوى من البخل».

(Ebû Hayyân et-Tevhîdî dedi ki:) Bize Burhân es-Sûfî tahdîs etti. Dedi ki: **Bişr el-Hâfî**, cimriyi zem ederek dedi: “Cimrinin gıybeti olmaz.” Bunun nasıl olacağı sorulduğunda ise şöyle dedi: Resûlullah (s.a) buyurdu ki:

“Ey Selime oğulları! Sizin efendiniz kimdir?” Onlar, “Cimrilğine rağmen el-Ced b. Kays'tır.” deyince, (Resûlullah) şöyle buyurur: “*Hangi hastalık cimrilikten daha elîmdir?*”⁵⁶²

⁵⁶⁰ el-Mâlîni, *Kitâbu'l-Erba'in fi Şuyûhi's-Sûfiyye*, s. 199-200.

⁵⁶¹ Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 356-57; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XIV, s. 359-60.

⁵⁶² Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Alî b. Muhammed, *Ahlâku'l-Vezîreyn*, thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî, Dâru Sâdır, Beyrut, 1992, s. 44-45. el-Buhârî'nin Câbir b. Abdillâh'tan merfû bir şekilde rivayeti için bkz. el-Buhârî, İsmâil b. İbrâhîm, *el-Edebu'l-Mufred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Matba'atu's-Selefiyye, Kâhire, 1385, s. 83.

22. Rivayet: [İbn Bişrân (v. 430/1039), *el-Emâlî*]

أخبرنا أبو عمرو عثمان بن أحمد بن السماك إجازة، ثنا الحسن، قال: سمعت بشرا، يقول: قال النبي صلى الله عليه وسلم: «ما أصر من استغفر.»

(İbn Bişrân dedi ki:) Bize Ebû ‘Amr Osmân b. Ahmed b. es-Semmâk icâzet⁵⁶³ yoluyla haber verdi. (Dedi ki:) Bize el-Hasan tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr**’den işittim. Diyor ki: Nebî (s.a) şöyle buyurdu:

“İstiğfarda bulunan kişi (günahta) musir⁵⁶⁴ sayılmaz.”⁵⁶⁵

Hadisin Bişr b. el-Hâris el-Hâfî’ye ait olduğunu, Nebî Sa‘duddîn Cerrâr’ın *el-İmâu ilâ Zevâidi’l-Emâlî ve’l-Eczâ* eserinde “*murselu Bişr b. el-Hâris el-Hâfî*” başlığı altında zikretmesinden öğrenmekteyiz.⁵⁶⁶ Yoksa Bişr’in bu rivayetine başka bir eserde rastlamadık.

23. Rivayet: [Ebû Nu‘aym (v. 430/1039), *Hilyetu’l-Evliyâ*]

حدثنا ابو حامد أحمد بن محمد بن الحسين، ثنا أبو عبد الله الطيالسي بها، ثنا محمد بن عبد الله بن عبد الحكم، ثنا محمد بن علي الصوري بصور، ثنا أبو نعيم، قال: جاءني بشر بن الحارث، فقال: حدثني بحديث النبي صلى الله عليه وسلم «إن الله تعالى عند لسان كل قائل.» فقلت: حدثنا عمر بن ذر، عن أبيه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إن الله عند لسان كل قائل.»

(Ebû Nu‘aym dedi ki:) Bize Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Abdillâh et-Tayâlisî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Alî es-Sûrî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Nu‘aym tahdîs etti. Dedi ki: **Bişr b. el-Hâris** bana gelip “Nebî’nin (s.a) ‘*Allah Teâlâ, her söz söyleyenin sözünden haberdardır.*’ hadisinden bahset.” dedi. Ben de dedim ki: Bize Ömer b. Zerr tahdîs etti. O da babasından rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

⁵⁶³ İcâzet: “Hocanın, rivayet hakkına sahip olduğu hadisi/hadisleri veya hadis kitabını, rivayet etmesi için bir kimseye sözlü ve/veya yazılı olarak izin vermesi.” Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 123.

⁵⁶⁴ Musir’den maksat, günahından dolayı istiğfar etmeyen ve pişman olmayan kimsedir. Yani bir kimse günah işleyip tevbe etse, sonra bunu defalarca tekrar etse bu kişi ne kadar tevbe ederse etsin, hiç tevbe etmemiş gibidir. Çünkü o, bu günahından dolayı pişman değildir. Bkz. el-Mübârekfûrî, Ebu’l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdîrahîm, *Tuhfetü’l-Ahvezi Şerhu Câmi’i’t-Tirmizî*, X, Dâru’l-Fikr, Y. y., T. y., c. X, s. 4-5.

⁵⁶⁵ İbn Bişrân, Abdulmelik b. Muhammed b. Abdullah, *el-Emâlî*, II, Dâru’l-Vatan, Riyad, 1997, c. I, s. 383. Ebû Dâvud ve et-Tirmizî’nin Hz. Ebû Bekr’den (r.a.) rivayeti için bkz. Ebû Dâvud, 8/Vitr, 26 (s. 180, h. no: 1514); et-Tirmizî, 49/De’avât, 107 (c. V, s. 558, h. no: 3559).

⁵⁶⁶ Nebî Sa‘duddîn Cerrâr, *el-İmâu ilâ Zevâidi’l-Emâlî ve’l-Eczâ*, III, Dâru Edvâi’s-Selef, Riyad, 2008, c. 7, s. 327.

”⁵⁶⁷“Allah Teâlâ, her söz söyleyenin sözünden haberdardır.

24. Rivayet: [Ebû Nu‘aym (v. 430/1039), *Hilyetu’l-Evliyâ*; el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti’s-Selâm*; İbn Asâkir (v. 748/1374), *Târîhu Medîneti Dımaşk*]

حدثنا ابو الحسين عبيد الله بن احمد بن يعقوب المقرئ، ثنا ابو الطيب محمد بن القاسم بن جعفر الكوكبي، ثنا اسحاق بن بشر المقدسي، ثنا بشر بن الحارث، عن عبد الرحمن بن زيد بن اسلم، عن ابيه، عن عطاء بن يسار، عن أبي سعيد قال: قال النبي صلى الله عليه و سلم: «ثلاث لا يفطرن الصائم، الحجامة والاحتلام والقيء».

(Ebû Nu‘aym dedi ki:) Bize Ebu’l-Hüseyn ‘Ubeydullah b. Ahmed b. Ya‘kûb el-Mukrî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebû’t-Tayyib Muhammed b. el-Kâsım b. Ca‘fer el-Kevkebî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize İshâk b. Bişr el-Makdisî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. O Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem’dan, o da babasından, o da ‘Atâ b. Yesâr’dan, o da Ebî Sa‘îd’dan naklettiğine göre Nebî (s.a) şöyle buyurdu:

“Kişi şu üç durumda (oruçlu iken) orucunu bozmaz. Bunlar: Hacamat (yaptırmak), ihtilam (olmak) ve kusmak...”⁵⁶⁸

Hadisi, ‘Ubeydullah b. Ahmed b. Ya‘kûb el-Mukrî’den rivayetle el-Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Asâkir tahrîc etmiştir.⁵⁶⁹

25. Rivayet: [Ebû Nu‘aym (v. 430/1039), *Hilyetu’l-Evliyâ*; ez-Zehebî (v. 748/1374), *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*]

حدثنا ابراهيم بن عبد الله، ثنا محمد بن اسحاق الثقفي، ثنا محمد بن المثنى، ثنا بشر بن الحارث، ثنا عيسى بن يونس، ثنا هشام بن عروة، عن أخيه عبدالله ابن عروة، عن عروة، عن عائشة، قالت: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: «كنت كأبي زرع لأم زرع»، ثم أنشأ يحدث حديث أم زرع قال: «اجتمع احدى عشرة نسوة»، فذكر الحديث.

(Ebû Nu‘aym dedi ki:) Bize İbrâhîm b. Abdillâh tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. İshâk es-Sekafî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. el-Musennâ tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize İsâ b. Yûnus tahdîs

⁵⁶⁷ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 352.

⁵⁶⁸ Zeyd’dan sadece oğlu Abdurrahmân rivayette bulunmuştur. Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 357. et-Tirmizî’nin Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem’dan rivayeti için bkz. et-Tirmizî, 6/Savm, 24 (c. III, s. 88, h. no: 719).

⁵⁶⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 546; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. X, s. 178.

etti. (Dedi ki:) Bize Hişâm b. ‘Urve tahdîs etti. O kardeşi Abdullah b. ‘Urve’den, o da ‘Urve’den, o da Âişe’den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a):

“*Ben (sana) Ebî Zer ‘in Ümmü Zer ‘e olduğu gibiyim.*” buyurdu ve Ümmü Zer‘ hadisini okumaya başlayıp dedi ki: “*On bir kadın toplandı.*” Daha sonra da hadisi zikretti.⁵⁷⁰

Hadisi, Muhammed b. el-Musennâ’dan rivâyetle ez-Zehebî tahrîc etmiştir.⁵⁷¹ Bu hadis uzun olup Ebû Nu‘aym ve ez-Zehebî hadisin tamamına yer vermemişlerdir.

26. Rivayet: [el-Beyhakî (v. 458/1066), *Şuabi’l-Îmân*]

أخبرنا أبو الحسين بن بشران، حدثنا أبو عمرو بن السماك، قال: قال القاسم بن منبه: سمعت بشرا، يقول: قالت عائشة رضي الله عنها: «لو شئنا أن نشبع شعبنا، ولكن محمدا صلى الله عليه وسلم كان يؤثر على نفسه.»

(el-Beyhakî dedi ki:) Bize Ebu’l-Hüseyn b. Bişrân haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebû ‘Amr b. es-Semmâk tahdîs etti. Dedi ki: el-Kâsım b. Muhebbih dedi: Ben **Bişr**’i işittim. Diyordu ki Âişe (r.anha.) şöyle dedi:

“*Eğer doymak isteseydik doyardık. Lakin Muhammed (s.a), başkasını kendisine tercih ederdi.*”⁵⁷²

Hadisin senedinde bulunan Bişr’den maksadın Bişr el-Hâfî olduğunu, ondan rivayette bulunan el-Kâsım b. Munebbih sayesinde öğrenmekteyiz. Nitekim el-Hatîb el-Bağdâdî, onun sadece Bişr el-Hâfî’den nakillerde bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁷³

27. Rivayet: [el-Beyhakî (v. 458/1066), *Şuabi’l-Îmân*]

أخبرنا أبو الحسين بن بشران، نا عثمان بن أحمد بن السماك، نا الحسن بن عمرو، قال: سمعت بشر بن الحارث يقول: البخيل لا غيبة له، قال النبي صلى الله عليه وسلم: «إنك لبخيل.»، ومدحت امرأة عند النبي صلى الله عليه وسلم فقالوا: صوامه قوامه إلا أن فيها بخلا. قال: «فما خيرها إذا.»

⁵⁷⁰ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 356. el-Buhârî ve Müslim’in İsâ b. Yûnus’tan rivayeti için bkz. el-Buhârî, 67/Nikâh, 82 (c. IV, s. 27-28, h. no: 5189); Müslim, 44/Fedâilu’s-Sahâbe, 14 (s. 992-93, h. no: 2448).

⁵⁷¹ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 476-77. Ümmü Zer‘ hadisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kandemir, M. Yaşar, “Ümmü Zer‘ Hadisi”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 2012, c. XLII, s. 333-335.

⁵⁷² el-Beyhakî, *Şuabi’l-Îmân*, c. III, s. 61-62.

⁵⁷³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. XIV, s. 433.

(el-Beyhakî dedi ki:) Bize Ebu'l-Hasan b. Bişrân haber verdi. (Dedi ki:) Bize Osmân b. Ahmed b. es-Semmâk tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize el-Hasan b. 'Amr tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**'i işittim. Diyor ki: "Cimrinin gıybeti olmaz." Zira Nebî (s.a) şöyle buyurdu:

"*Sen cimrisin.*" Ayrıca Nebî'nin (s.a) yanında çok oruç tutup ibadet etmekle birlikte cimri olan bir kadın zikredilmesi üzerine O (s.a) şöyle buyurdu: "*Öyleyse onda hayır yoktur.*"⁵⁷⁴

28. Rivayet: [el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *el-Müntehab min Kitâbi 'z-Zühdi ve'r-Rekâik*]

أخبرنا علي بن المظفر المقرئ، قال: حدثني عبيد الله بن عبد الرحمن الزهري، حدثني إبراهيم بن جابر الفقيه، قال: **بشر بن الحارث**: قال النبي صلى الله عليه وسلم: «المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده.»

(el-Hatib el-Bağdâdî dedi ki:) Bize Alî b. el-Muzaffer el-Mukrî' haber verdi. Dedi ki: Bana 'Ubeydullah b. Abdirrahmân ez-Zührî tahdîs etti. Dedi ki: Bana İbrâhîm b. Câbir el-Fakîh tahdîs edip dedi ki: **Bişr b. el-Hâris** dedi: Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

"*Müslüman, Müslümanın dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir.*"⁵⁷⁵

29. Rivayet: [el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti's-Selâm*]

حدثنا محمد بن حميد، ثنا محمد بن هارون بن بريدة، ثنا محمد بن يوسف العطشي، ثنا إبراهيم بن هاشم، ثنا **بشر بن الحارث**، ثنا عبدالله بن داود الخريبي، عن منخل بن حكيم، عن ابن عون، عن ابن سيرين، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «سباب المسلم فسوق، وقتاله كفر.»

(Ebû Nu'aym dedi ki:) Bize Muhammed b. Humeyd tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Hârûn b. Bürye tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Yûsuf el-'Ateşî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize İbrâhîm b. Hâşim tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Abdullah b. Dâvud el-Hureybî tahdîs etti. O Munahhal b. Hakîm'den, o da İbn 'Avn'dan, o da İbn Sîrîn'den, o da Ebî Hureyre'den rivayet ettiğine göre Nebî (s.a) şöyle buyurdu:

⁵⁷⁴ el-Beyhakî, *Şuabî'l-Îmân*, c. XIII, s. 322-23.

⁵⁷⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müntehab min Kitâbi 'z-Zühdi ve'r-Rekâik*, s. 81. el-Buhârî, Ebû Dâvud ve en-Nesâî'nin Abdullah b. 'Amr'dan; Müslim'in Câbir b. Abdillâh'tan; et-Tirmizî'nin Ebî Hureyre'den rivayeti için bkz. el-Buhârî, 1/Îmân, 4 (c. I, s. II, h. no: 10); Ebû Dâvud, 15/Cihâd, 2 (s. 282, h. no: 2481); en-Nesâî, 50/Siyer, 82 (c. VIII, s. 63-64, h. no: 8648); Müslim, 1/Îmân, 14 (s. 49, h. no: 65); et-Tirmizî, 41/Îmân, 12 (c. V, s. 17, h. no: 2627).

”*Müslümana sövülmesi fâsiklik, onunla öldürülmesi ise küfürdür.*”⁵⁷⁶

Hadisi, el-Hatîb el-Bağdâdî, metindeki المسلم yerine المؤمن olacak şekilde Bişr b. el-Hâris’ten rivayetle eserine almıştır.⁵⁷⁷

30. Rivayet: [el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti’s-Selâm*]

أخبرنا أبو سعد الماليني قراءة، قال: سمعت أبا العباس أحمد بن منصور، يقول: سمعت أبا عبد الله محمد بن عمر بن الفضل، يقول: سمعت أبا الحسن علي بن عيسى بن فيروز الكلوزاني، يقول: سمعت بشر بن الحارث الحافي، يقول: سمعت المعافى بن عمران، يقول: سمعت الثوري، يقول: سمعت الأعمش، يقول: سمعت أبا صالح، يقول: سمعت أبا هريرة، يقول: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «لو أهدى إلي كراع لقبلت، ولو دعيت إلى ذراع لأجبت.»

(el-Hatîb el-Bağdâdî dedi ki:) Bize Ebû Sa’d el-Mâlînî kıraat yoluyla haber verdi. Dedi ki: Ben Eba’l-Abbâs Ahmed b. Mansûr’dan işittim. Diyor ki: Ben Abâ Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Fadl’dan işittim. Diyor ki: Ben Aba’l-Hasan Alî b. Îsâ b. Feyrûz el-Kelvezânî’den işittim. Diyor ki: Ben **Bişr b. el-Hâris el-Hâfî**’den işittim. Diyor ki: Ben el-Mu’âfâ b. ‘Îmrân’dan işittim. Diyor ki: Ben es-Sevrî’den işittim. Diyor ki: Ben el-A‘meş’ten işittim. Diyor ki: Ben Ebâ Sâlih’ten işittim. Diyor ki: Ben Ebâ Hureyre’den işittim. Diyor ki: Ben Resûlullah’ı (s.a) şöyle derken işittim:

”*Bana hayvanın paçası hediye edilse hemen kabul eder, (hayvanın) küreğinden (yapılan yemeğe) çağırılsam hemen icâbet ederim.*”⁵⁷⁸

31. Rivayet: [el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti’s-Selâm*]

أخبرنا الجوهري، قال: حدثنا علي بن عمر الحافظ، قال: حدثنا محمد بن مخلد إملاء، قال: حدثنا أبو جعفر محمد بن يوسف البزاز أملاه علي قال: حدثنا أبو نصر علاء البزاز، قال: سمعت بشر بن الحارث، يقول: مالك، عن الزهري، عن سعيد بن المسيب: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا يغلق الرهن.»

⁵⁷⁶ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 359. el-Buhârî, Müslim, et-Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel’in Abdullah b. Mes‘ûd’dan; İbn Mâce’nin Abdullah b. Mes‘ûd, Ebî Hureyre ve Sa’d b. Ebî Vakkâs’tan; en-Nesâî’nin ise Sa’d b. Ebî Vakkâs ve Abdullah b. Mes‘ûd’dan rivayeti için bkz. el-Buhârî, 78/Edeb, 44 (c. IV, s. 15, h. no: 6044); Müslim, 1/İmân, 28 (s. 65, h. no: 116); et-Tirmizî, 28/Birr ve Sila, 52 (c. IV, s. 353, h. no: 1983); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. VI, s. 157 (h. no: 3647); İbn Mâce, 32/Fiten, 4 (c. II, s. 1299-300, h. no: 3939-40-41); en-Nesâî, 7/Muhârebe, 23 (c. III, s. 458-59, h. no: 3554-55).

⁵⁷⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. IV, s. 267.

⁵⁷⁸ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. XIII, s. 458-59. el-Buhârî’nin Ebû Hureyre’dan; et-Tirmizî’nin Enes b. Mâlik’ten; Ahmed b. Hanbel’in ise her iki sahâbeden rivayeti için bkz. el-Buhârî, 51/Hibe, 2 (c. II, s. 153-54, h. no: 2568); et-Tirmizî, 13/Ahkâm, 10 (c. III, s. 214, h. no: 1388); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. XVI, s. 381 (h. no: 10651). Hz. Enes hadîsi için ise bkz. a. mlf. *el-Müsned*, c. XX, s. 410 (h. no: 13177).

(el-Hatîb el-Bağdâdî dedi ki:) Bize el-Cevherî haber verdi. Dedi ki: Bize Alî b. Ömer el-Hâfız tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. Muhalled imlâ,⁵⁷⁹ yoluyla haber verdi. Dedi ki: Bize Ebû Ca'fer Muhammed b. Yûsuf el-Bezzâz (bana imlâ ettirerek) tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ebû Nasr 'Alâ el-Bezzâz tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**'i işittim. Diyor ki: (Ben) Mâlik'ten, o ez-Zuhrî'den, o da Sa'îd b. Müseyyeb'ten rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“*Rehîn, (sahibine) tamamen kapatılmaz.*”⁵⁸⁰

32. Rivayet: [el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti's-Selâm*]

أخبرنا محمد بن أحمد بن أبي طاهر الدقاق، قال: أخبرنا عبد الخالق بن الحسن بن محمد بن أبي روبا، قال: حدثنا محمد بن هارون بن عيسى الهاشمي أبو إسحاق، قال: حدثنا يعقوب بن سواك، قال: سألت بشر بن الحارث، عن حديث عائشة في الوتر؟ فذكر يزيد بن زريع، فقال: سعيد عن قتادة عن زرارة بن أوفى عن سعد بن هشام، عن عائشة، قالت: «كان رسول الله، صلى الله عليه وسلم لا يسلم في ركعتي الوتر.»

(el-Hatîb el-Bağdâdî dedi ki:) Bize Muhammed b. Ahmed b. Ebî Tâhir ed-Dekkâk haber verdi. Dedi ki: Bize Abdulhâlık b. el-Hasan b. Muhammed b. Ebî Rûbâ haber verdi. Dedi ki: Bize Muhammed b. Hârûn b. Îsâ el-Hâşimî Ebû İshâk tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ya'kûb b. Sivâk tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**'e, Hz. Âişe'in vitir konusundaki sözü hakkında sorduğumda o Yezîd b. Zürey'ı zikretti. Dedi ki: O Sa'îd'den, o da Katâde'den, o da Zurâre b. Evfâ'dan, o da Sa'd b. Hişâm'dan, o da Âişe'den rivayet ettiğine göre şöyle dedi:

“*Resûlullah (s.a) vitir namazının ikinci rek'atında selâm vermezdi.*”⁵⁸¹

33. Rivayet: [el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *el-Câmi ' li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi*]

قال أبو نصر بشر بن الحارث: قال النبي صلى الله عليه وسلم: «قوموا إلى سيدكم.»

⁵⁷⁹ İmlâ': "Hocanın talebeye hadis yazdırması. Bu şekilde hadis alma, hadis öğreniminin en üstün şekli sayılır ve sema' içinde ele alınır." Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 137.

⁵⁸⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XIV, s. 162-63. Ayrıntılı bilgi için 410. dipnota bkz. Mâlik b. Enes'in Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten mürsel olarak rivayeti ile İbn Mâce'nin Sa'îd b. el-Müseyyeb'in Ebû Hureyre'den merfû rivayeti için bkz. Mâlik b. Enes, 22/Akdiye, 10 (c. II, s. 271, h. no: 2132); İbn Mâce, 16/Ruhûn, 3 (c. II, s. 816, h. no: 2441).

⁵⁸¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XVI, s. 414-15. en-Nesâî'nin Hz. Âişe'den rivayeti için bkz. en-Nesâî, 2/Salât, 598 (c. II, s. 156, h. no: 1404). el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, Bişr el-Hâfî'nin bu rivayetinin el-Buhârî ve Müslîm'in şartlarına göre sahih olduğunu, fakat *Sahihayn*'da yer almadığını belirtmiştir. el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, c. I, s. 304.

Ebû Nasr Bişr b. el-Hâris dedi ki: Nebî (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Efendiniz için ayağı kalkınız.”⁵⁸²

34. Rivayet: [el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *el-Câmi ‘ li Ahlâkı’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi*]

قال أبو نصر بشر بن الحارث: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «من أحب أن يمثل له الرجال قياماً... (فليتبوأ مقعده من النار).»

Ebû Nasr Bişr b. el-Hâris dedi ki: Nebî (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Her kim insanların kendisi için ayağı kalkmasından hoşlanırsa...(ateşteki yerini hazırlasın.)”⁵⁸³

33 ve 34. rivâyetler, Bişr el-Hâfî’nin Hz. Enes’in “*Sahâbe nezdinde Resûlullah’dan (s.a) daha sevimli hiç kimse yoktu. Fakat onlar Resûlullah’ın (s.a) hoşlanmadığını bildiklerinden ötürü onun için ayağa kalkmazlardı.*”⁵⁸⁴ sözünü açıklarken naklettiği hadislerdendir. Bişr’in Hz. Enes’e ait olan bu söz hakkındaki açıklaması ise şöyledir: “Kibir maksadıyla kıyâm kerih görülmüşken, hürmet ifade etmek için ayağa kalmada herhangi bir mahzur yoktur. Çünkü Resûlullah, İkrime b. Ebî Cehl için ayağa kalkmış, süt annesinin oturması için elbisesini yere atmış, “قوموا إلي سيديكم” (Efendiniz için kalkın!) ve “من أحب أن يمثل له الرجال قياماً...” (Her kim kendisi için ayağa kalkınmasından hoşlanırsa...) buyurmuşlardır.” Bişr, devamında ise şunları söylemiştir: “Kendisi için ayağa kalkınmasından hoşlanan bir kimse için kalkma! Eğer sen herhangi birisi için ayağa kalkıyorsan bu, ona olan zaafına delâlettir.”⁵⁸⁵

⁵⁸² el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi ‘ li Ahlâkı’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi* ‘, c. I, s. 280. el-Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, en-Nesâî ve Ahmed b. Hanbel’in Ebî Sa’îd el-Hudrî’den rivayeti için bkz. el-Buhârî, 56/Cihâd ve Seyr, 168 (c. II, s. 67, h. no: 3043); Müslim, 32/Cihâd ve Seyr, 22 (s. 733-34, h. no: 1768); Ebû Dâvud, 40/Edeb, 143 (s. 560, h. no: 5208); en-Nesâî, 48/ Menâkıb, 21 (c. VII, s. 338, h. no: 8165); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. XVII, s. 259 (h. no: 11168).

⁵⁸³ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi ‘ li Ahlâkı’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi* ‘, c. I, s. 280. Ebû Dâvud’un Mu’âviye b. Ebî Süfyân’dan rivayeti için bkz. Ebû Dâvud, 40/Edeb, 151-152 (s. 561, h. no: 5229).

⁵⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. IXX, s. 350 (h. no: 12345).

⁵⁸⁵ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi ‘ li Ahlâkı’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi* ‘, c. I, s. 279-80. Bişr dışında, Müslim, Ebû Zur’a er-Râzî (v. 264/878), el-Hattâbî (v. 388/998), el-Beyhakî (v. 458/1066) gibi âlimler de bu hadisle ihticâc etmişlerdir. Bkz. el-Makdisî, *el-Âdâbu’s-Şer’iyye*, c. I, s. 440.

35. Rivayet: [İbn Ebî Ya‘lâ (v. 526/1131), *Tabakâtu’l-Hanâbile*]

قال أبو العباس محمد بن أحمد بن الصلت، سمعت عبد الرحمن المتطبيب يعرف بطبيب السنة، يقول: فقال بشر بن الحرث، حدثنا المعافى بن عمران، عن سفيان بن سعيد، عن منصور، عن إبراهيم، عن علقمة والأسود، قالوا: سمعنا عبد الله بن مسعود، يقول: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا كان الشكر قبل الشكوى فليس بشاك».

(İbn Ebî Ya‘lâ dedi ki:) Ebu’l-Abbâs Muhammed b. Ahmed b. es-Salt dedi: Ben sünnetin tabîbi olarak bilinen Abdurrahmân el-Mutabbî’i işittim. Diyor ki: *(Senedin bu yerinde Abdurrahmân önce Ahmed b. Hanbel’in yanına, sonra Bişr’in yanına giderek nasıl olduklarını sorar. Nitekim Bişr, önce hamededer, ardından da durumu hakkında bilgi verir. Abdurrahmân, Bişr’e bu yaptığığın şikâyet olup olmayacağını sorması üzerine de Bişr el-Hâfî isnadıyla birlikte bu hadisi rivayet eder.)* **Bişr b. el-Hâris** dedi: Biz el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân’dan işittik. O Süfyân b. Sa‘îd’dan, o da Mansûr’dan, o da İbrâhîm’dan, o da ‘Alkame ve el-Esved’den rivayet ettiğine göre (bu ikisi) dediler ki: Biz İbn Mes‘ûd’u işittik. Diyor ki: Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“Eğer şükür şikayetden (durumu arzdan) önce olursa kişi şikayetçi olmaz.”⁵⁸⁶

36. Rivayet: [Ebû Tâhir es-Silefî (v. 576/1180), *el-Meşyehatu’l-Bağdâdiyye*]

حدثنا أبو الحسن أحمد بن محمد بن يزيد الزعفراني، نا محمد بن يزيد بن الجوهري، نا أبو الفتح نصر بن منصور البزار، نا أبو نصر يعني بشر بن الحارث، نا محمد بن عمار، عن سعيد بن أبي سعيد، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «خير كسب الرجل المسلم أنصحهم بعمله».

(Ebû Tâhir es-Silefî dedi ki:) Bize Ebu’l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Yezîd b. ez-Ze‘ferânî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Yezîd b. el-Cevherî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebu’l-Feth Nasr b. Mansûr el-Bezzâr tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Ebû Nasr** yani **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. ‘Ammâr tahdîs etti. O Sa‘îd b. Ebî Sa‘îd’dan, o da Ebî Hureyre’den rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“Müslüman bir kişinin en hayırlı kazancı, kendi elinin emeğiyle kazandığıdır.”⁵⁸⁷

⁵⁸⁶ İbn Ebî Ya‘lâ, *Tabakâtu’l-Hanâbile*, c. II, s. 81-82; Ayrıca bkz. el-Makdisî, *el-Âdâbu’s-Ser‘iyye*, c. II, s. 173.

⁵⁸⁷ Ebû Tâhir es-Silefî, *el-Meşyehatu’l-Bağdâdiyye*, (Mahtût eser. İlgili link: https://ar.wikisource.org/w/index.php?title=ملف_البغدادية_المشيخة&page=220, Erişim Tarihi,

37. Rivayet: [el-Kazvî (v. 623/1226), *et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn*]

الخليل الحافظ فقال: حدثني أبو محمد عبد الله بن محمد، ثنا أحمد بن جعفر بن محمد بن سالم بن راشد، ثنا عمر بن أحمد بن روح، ثنا أيوب بن نوح الخراساني، سمعت بشر بن الحارث، يقول: ثنا المعافى بن عمران، ثنا سفيان الثوري، عن عبد الملك بن عمير، عن مولى الربيعي، عن حذيفة رضي الله عنه، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «اقتدوا بالذين من بعدي أبي بكر وعمر».

el-Halîl el-Hâfîz dedi ki: Bana Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ahmed b. Ca'fer b. Muhammed b. Sâlim b. Râşid tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ömer b. Ahmed b. Ravh tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Eyyûb b. Nûh el-Horasanî tahdîs etti. (Dedi ki:) Ben **Bişr b. el-Harîs**'ten işittim. Diyor ki: Bize el-Mu'âfâ b. 'Îmrân tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Süfyân es-Sevrî tahdîs etti. O Abdilmelik b. 'Umeyr'den, o da Mevlâ er-Rib'î'den, o da Huzeyfe'den (r.a.) rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“Benden sonra Ebî Bekr ve Ömer'e tâbi olun!”⁵⁸⁸

38. Rivayet: [Abdurrahmân b. Ebî'l-Fehm (v. 655/1257), *el-Fevâidu 'l-Müntekâ*]

أخبرنا أبو القاسم عبد المحسن بن عبد الله بن أحمد بن محمد بن عبد القاهر الطوسي، أخبرنا أبو الفضل عبد الله، أخبرنا أبو بكر أحمد بن علي بن بدران الحلواني، و أخبرنا به عاليا أبو الفرج عبد المنعم بن عبد الوهاب بن كليب، أخبرنا أبو بكر أحمد بن علي الحلواني، أخبرنا أبو الحسين أحمد بن الحسين بن علي بن مالك، أخبرنا أبو حفص عمر بن موسى الجلاء، قال: سمعت بشر بن الحارث، قال: سمعت بشر بن آدم، يقول: حدثني خالد، عن سهيل، عن أبيه، عن أبي هريرة: «أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يصلي بعد الجمعة أربعاً».

(Abdurrahmân b. Ebî'l-Fehm dedi ki:) Bize Ebu'l-Kâsım Abdulmuhsin b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilkâhir et-Tûsî haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebu'l-Fadl Abdullah haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Bedrân el-Havlânî haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebu'l-Ferec Abdulmun'im b. Abdilvehhâb b. Kuleyb alî bir şekilde haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Hevlânî haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî b. Mâlik haber verdi. (Dedi ki:)

01.05.2017). Ahmed b. Hanbel'in Muhammed b. 'Ammâr Kûşâkiş'ten rivayeti için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. XIV, s. 136 (h. no: 8412).

⁵⁸⁸ el-Halîl dedi ki: “Bu hadis Süfyân'ın rivayetiyle ‘sahih’, Bişr b. el-Hâris'in rivayetiyle ‘garib’ tir.” Bkz. er-Râfiû, Abdülkerîm b. Muhammed el-Kazvîni, *et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn*, IV, thk. Azîzullah el-'Utâridî, Dârul-Kütübî'l-'İmiyye, Beyrut, 1987, c. IV, s. 5. et-Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in Huzeyfe'den rivayeti için bkz. et-Tirmizî, 50/Menâkıb, 16 (c. V, s. 209, h. no: 3662); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. XXXVIII, s. 280-81 (h. no: 23245).

Bize Ebû Hafs b. Ömer b. Mûsâ el-Cellâ haber verdi. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**'ten işittim. Diyor ki: Ben Bişr b. Âdem'den işittim. Diyor ki: Bana Hâlid tahdîs etti. O Suheyl'den, o da babasından, o da Ebî Hureyre'den şunu rivayet etti:

“*Resûlullah (s.a) Cuma namazından sonra dört rek‘at namaz kılarđı.*”⁵⁸⁹

39. Rivayet: [İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1448), *Lisânu 'l-Mîzân*]

أحمد بن محمد بن الصلت بن المغلس الحماني، عن بشر الحافي، عن إسماعيل بن أبي أويس، عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر رضي الله عنهما رفعه: «إزهد في الدنيا يحبك الله...»

Ahmed b. Muhammed b. es-Salt b. el-Muğallis el-Himmânî, **Bişr el-Hâfî**'den, O da İsmâil b. Ebî Uveys'ten, o da Mâlik'ten, o da Nâfî'den, o da İbn Ömer'den merfû olarak şöyle rivayet etmiştir:

“*Dünyalık (fani ve geçici) şeylere karşı zâhid ol ki Allah seni sevsin.*”⁵⁹⁰

40. Rivayet: [İbn Hacer (v. 852/1448), *Lisânu 'l-Mîzân*]

حدث محمد بن وضاح -وكان ثقة-، عن زهير بن عباد، عن بشر العابد، عن فضيل، عن محمد بن إبراهيم، عن سعيد بن المسيب، عن جابر رضي الله عنه، قال: خطبنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الجمعة فقال: «ان الله افترض عليكم الجمعة في يومي هذا...»

Muhammed b. Vaddâh -sikadır- tahdîs etti. O, Züheyr b. ‘Abbâd’dan, o da **Bişr el-‘Âbid**'den, o da el-Fudayl'dan, o da Muhammed b. İbrâhîm'den, o da Sa‘îd b. el-Müseyyeb'ten, o da Câbir'den (r.a.) rivayet ettiğine göre şöyle dedi: Resûlü (s.a) Cuma günü bize hitab ederek şöyle buyurdu:

“*Allah, bu gün Cuma namazını size farz kıldı...*”

İbn Hacer, bu rivayetin senedinde yer alan Bişr el-Âbid'den maksadın İbnu'l-Hâris el-Hâfî olduğunu açıkça belirtmiştir.⁵⁹¹

⁵⁸⁹ Abdurrahmân b. Ebî'l-Fehm Abdulmun'im eş-Şâfiî, *el-Fevâidu'l-Müntekâ ve'l-Garâibu'l-Hisân el-Müsemmat bi-Meşihatü'l-Mûsul*, (Mahtût eser. İlgili link: <http://shamela.ws/browse.php/book-11026/page-8>, Erişim Tarihi, 05.05.2017). Müslim ve et-Tirmizî'nin Suheyl b. Ebî Sâlih'ten rivâyeti için bkz. Müslim, 7/Cum'a, 18 (s. 339, h. no: 881); et-Tirmizî, 2/Salât, 376 (c. II, s. 399, h. no: 523).

⁵⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî, *Lisânu 'l-Mîzân*, X, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2002, c. I, s. 615. İbn Mâce'nin Sehl b. Sa'd es-Sâ'id'den rivâyeti için bkz. İbn Mâce, 37/Zuhd, 1 (c. II, s. 1373-74, h. no: 4102).

4.2. Mevkûf Rivayetleri

1. Rivayet: [Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Kitâbü 'z-Zühd]

حدثنا عبد الله بن أحمد بن حنبل، قال: وجدت في كتاب بشر بن الحارث بخرطه، عن وكيع، عن الاعمش، عن جعفر بن إياس، عن عبد الله بن شقيق، أن أبا ذر رضي الله عنه دعوه إلى طعام، فقال: «إني صائم». فرئي من آخر النهار يأكل، فقيل له، فقال: «إني أصوم ثلاثة أيام من كل شهر، فذلك صيام الدهر».

Bize, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**'in kendi hattıyla yazdığı kitabında buldum. O Vekî'den, o da el-A'meş'ten, o da Ca'fer b. İyâs'dan, o da Abdullah b. Şekîk'ten rivayet etti ki: Ebû Zerr (el-Gıfârî) (r.a.), Şekîk'i yemeğe davet edip “Ben orucum” dedi. Günün sonunda yemek yerken görüldü. Ebû Zerr'e bu durum sorulduğunda dedi ki:

“Ben her ayın üç gününü oruç tutarım ki bu siyâmu'd-dehrdir (yani tüm sene boyunca oruç tutmak gibidir.)”⁵⁹²

İbn Mâce, Ebû Zerr el-Gıfârî'den merfû olarak şu hadisi rivayet eder: “من صام “ (Bir kimse her ayın üç gününü oruç tutarsa tüm sene boyunca oruç tutmuş gibi olur.)”⁵⁹³

2. Rivayet: [Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Kitâbü 'z-Zühd]

حدثنا عبد الله، قال: وجدت في كتاب محمد بن حاتم بخرط يده، عن بشر بن الحرث، أن ابن عمر قال: «ما أبالي لو أن لي مثل أحد ذهباً أعرف عدده وأؤدي زكاته».

Bize Abdullah tahdîs etti. Dedi ki: Ben Muhammed b. Hâtîm'in kendi hattıyla yazdığı kitabında buldum. O **Bişr b. el-Hâris**'te rivayet ettiğine göre İbn Ömer şöyle dedi:

“Benim Uhud Dağı kadar altınım olsa onun adedini bilir ve zekâtını verirdim.”⁵⁹⁴

⁵⁹¹ İbn Hacer, *Lisânu 'l-Mizân*, c. VIII, s. 183-84. İbn Mâce'nin Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten rivayeti için bkz. İbn Mâce, 50/İkâmetu's-salât ve's-sünne, 78 (c. I, s. 343, h. no: 1081).

⁵⁹² Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü 'z-Zühd*, s. 336.

⁵⁹³ İbn Mâce, 7/Siyâm, 29 (c. I, s. 545, h. no: 1708).

⁵⁹⁴ Bişr b. el-Hâris bu rivayeti İbrâhim b. Sa'd'dan aldığını belirtmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü 'z-Zühd*, s. 243.

3. Rivayet: [Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *Kitâbü 'z-Zühd*]

حدثنا عبد الله، حدثنا بيان بن الحكم، عن محمد بن حاتم، حدثني بشر بن الحارث، حدثنا خالد الواسطي، عن محمد بن عمرو، عن يحيى بن عبد الرحمن، عن أبي واقد الليثي قال: «تابعنا الأعمال فلم نجد عملاً أبلغ في طلب الآخرة من الزهادة في الدنيا.»

Bize Abdullah tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Beyân b. el-Hakem tahdîs etti. O Muhammed b. Hâtîm'den, (o da dedi ki:) bana **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Hâlid el-Vâsitî tahdîs etti. O Muhammed b. 'Amr'dan, o da Yahyâ b. Abdîrrahmân'dan, o da Ebî Vâkid el-Leysî'den rivayet ettiğine göre şöyle dedi:

“Amelleri araştırdık. Dünyalık nimetlerden uzak durmaktan daha faziletli bir âhiret ameli bulamadık.”⁵⁹⁵

4. Rivayet: [Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *Kitâbü 'z-Zühd*]

حدثنا عبد الله، حدثني بيان بن الحكم، حدثنا أبو جعفر محمد بن حاتم، حدثني بشر بن الحارث، أنبأنا عيسى بن يونس، عن الأعمش، عن أخبره، عن أم الدرداء أنها اشكت إلى أبي الدرداء فناء الدقيق، فقال: «إن أماننا عقبة كئودا، المخفف فيها خير من المثقل.»

Bize Abdullah tahdîs etti. (Dedi ki:) Bana Beyân b. el-Hakem tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Ca'fer Muhammed b. Hâtîm tahdîs etti. (Dedi ki:) Bana **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Îsâ b. Yûnus haber verdi. O el-A'meş'ten, o da ona haber verenden, o da Ümmü'd-Derdâ'dan rivayet ettiğine göre o, Ebî'd-Derdâ'ya onun bitmesinden şikâyet bulununca, Ebu'd-Derdâ şöyle dedi:

“Önümüzde zorlu bir engel var. Orada hafif olan ağır olandan daha hayırlıdır.”⁵⁹⁶

5. Rivayet: [İbn Ebî Hâtîm er-Râzî (v. 327/939), *Tefsîru 'l-Kurâni 'l-'Azîm*]

حدثنا أبو زرعة، ثنا منجاب بن الحارث، ثنا بشر بن الحارث، ثنا بشر بن عمارة، عن أبي روق، عن الضحاك، عن ابن عباس في قوله: «ولا تجادلوا أهل الكتاب إلا بالتي هي أحسن.» يقول: «من ادى منهم الجزية فلا تقولوا لهم إلا حسناً.»

⁵⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü 'z-Zühd*, s. 214; Ebû Nu'aym, *Hilyetu 'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 359.

⁵⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü 'z-Zühd*, s. 171.

(İbn Ebî Hâtîm er-Râzî dedi ki:) Bize Ebû Zur'a tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Bişr b. 'Umâra tahdîs etti. O Ebî Revk'ten, o da ed-Dahhâk'tan rivayet ettiğine göre İbn Abbâs şu âyeti kerîme hakkında: “*Ehl-i Kitâb ile en güzel yolla mücadele edin!*”⁵⁹⁷ şöyle dedi:

“Onlardan her kim cizyesini verirse onlara ancak güzel söz söyleyin!”⁵⁹⁸

6. Rivayet: [el-İsmâîlî (v. 371/982), *Kitâbu'l-Mu'cem fî Esâmî Şuyûhi Ebî Bekr el-İsmâ'îlî*; Ebû Nu'aym (v. 430/1039), *Hilyetu'l-Evliyâ*; el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti's-Selâm*; İbn Asâkir (v. 571/1175), *Târîhu Medîneti Dimaşk*]

سمعت أبا العباس المسروقي يقول: سمعت محمد بن المثنى، صاحب بشر بن الحارث يقول: سمعت بشر بن الحارث يقول سمعت: حجاج بن منهال يقول: سمعت حماد بن سلمة يقول: سمعت عاصما يقول: سمعت زرا يقول: سمعت أبا جحيفة يقول: خطبنا علي رضي الله عنه على منبر الكوفة فقال: «ألا إن خير الناس بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم أبو بكر، ثم عمر، ولو شئت أن أخيركم بالثالث لأخبرتكم.» فنزل عن المنبر وهو يقول: «عثمان عثمان.»

(Ebû Bekr el-İsmâ'îlî dedi ki:) Ben Eba'l-Abbâs el-Mesrûkî'den işittim. Diyor ki: Ben Bişr b. el-Hâris'in dostu Muhammed b. el-Musennâ'dan işittim. Diyor ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**'ten işittim. Diyor ki: Ben Haccâc b. Minhâl'den işittim. Diyor ki: Ben Hammâd b. Seleme'den işittim. Diyor ki: Ben 'Âsım'dan işittim. Diyor ki: Ben Zirr'den işittim. Diyor ki: Ben Ebâ Cuheyfe'den işittim. Diyor ki: Alî b. Ebî Tâlib, Kûfe minberi üzerinde bize şöyle hitâb etti:

“*Dikkat edin! Resûlullah'dan (s.a) sonra insanların en hayırlısı Ebû Bekr, sonra Ömer'dir. Eğer istesem size üçüncüsünü de kesinlikle haber verirdim.*” Minberden inerken şöyle diyordu: “*Osmân Osmân...*”⁵⁹⁹

7. Rivayet: [İbn Şâhin (v. 385/996), *Şerhu Mezâhibi Ehli's-Sünne*]

حدثنا عثمان بن إسماعيل السكري، ثنا داود بن إسماعيل الجوزي، ثنا بشر بن الحارث، ثنا عبد الله بن داود الخريبي، ثنا سويد مولى عمرو بن حريث، عن عمرو بن حريث قال: سمعت علي بن أبي طالب يقول: «خير الناس بعد رسول الله أبو بكر ثم عمر ثم عثمان.»

⁵⁹⁷ Ankebut 29/46.

⁵⁹⁸ İbn Ebî Hâtîm er-Râzî, Muhammed Abdurrahmân *Tefsîru'l-Kurâni'l-'Azîm*, X, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Riyad, 1997, c. IX, s. 3069.

⁵⁹⁹ el-İsmâîlî, Ebû Bekr Ahmed b. İbrâhîm el-Cürcânî, *Kitâbu'l-Mu'cem fî Esâmî Şuyûhi Ebî Bekr el-İsmâ'îlî*, III, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr, Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1990, c. I, s. 420; Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 359; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. VII, s. 547; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. XXXIX, s. 155-57.

(İbn Şâhin dedi ki:) Bize Osmân b. İsmâil es-Sukkerî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Dâvud b. İsmâil el-Cevzî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Abdullah b. Dâvud el-Hureybî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Suveyd Mevlâ ‘Amr b. Hureys tahdîs etti. O ‘Amr b. Hureys’ten rivayet ettiğine göre dedi ki: Ben Alî b. Ebî Tâlib’i şöyle derken işittim:

“Resûlullah’dan sonra insanların en hayırlısı Ebû Bekr, sonra Ömer, sonra da Osmân’dır.”⁶⁰⁰

8. Rivayet: [İbn Şâhin (v. 385/996), *Şerhu Mezâhibi Ehli’s-Sünne*]

حدثنا عبد الملك بن أحمد بن نصر، ثنا أبو هشام الرفاعي، وثنا جعفر ابن مغلس، ثنا أحمد بن سنان، قالاً: ثنا أبو معاوية، وثنا أحمد بن محمد بن زيد الزعفراني، ثنا محمد بن يوسف الجوهري، ثنا أبو الفتح نصر بن منصور، ثنا بشر بن الحارث، ثنا أبو معاوية، عن سهيل بن أبي صالح، عن أبيه، عن ابن عمر قال: «كنا نعد في عهد رسول الله وأصحابه متوافرون أبو بكر وعمر وعثمان»

(İbn Şâhin dedi ki:) Bize Abdulmelik b. Ahmed b. Nasr tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Hişâm er-Rifâ’î tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ca’fer b. Muğallis tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ahmed b. Sinân tahdîs etti. (Dediler ki:) Bize Ebû Mu’âviye tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ahmed b. Muhammed b. Zeyd el-Ze’feranî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Yûsuf el-Cevherî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebu’l-Feth Nasr b. Mansûr tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Harîs** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Mu’âviye tahdîs etti. O Suheyl b. Ebî Sâlih’ten, o da babasından, o da İbn Ömer’den rivayet ettiğine göre şöyle dedi:

“Biz, Resûlullah döneminde ashâbını şöyle sıralardık: Ebû Bekr, Ömer ve Osmân...”⁶⁰¹

⁶⁰⁰ İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân, *Şerhu Mezâhibi Ehli’s-Sünne ve Ma’rifeti Şerâi’i’l-Dîn ve’t-Temessuki bi’s-Sünne*, thk. Âdil b. Muhammed, Muessesetu Kurtuba, 1995, s. 315. Ayrıca bkz. el-Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. IX, s. 351; İbn Ebî Ya’lâ, *Tabakâtu’l-Hanâbile*, c. I, s. 474; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. XXXIX, s. 156.

⁶⁰¹ İbn Şâhin, *Şerhu Mezâhibi Ehli’s-Sünne*, s. 313-14. Ahmed b. Hanbel’in Ebû Mu’âviye’den rivayeti için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. VIII, s. 243 (h. no: 4626).

9. Rivayet: [el-Mâlîmî (v. 412/1021), *Kitâbu'l-Erba'în fî Şuyûhi's-Sûfiyye*]

أخبرنا أبو علي مخلص بن جعفر الدقاق، أخبرنا أبو العباس أحمد بن محمد بن غزوان البراثي، عن نعيم بن الهيصم، أخبرنا بشر بن الحارث، عن عبد الله بن داود الخريبي، عن سويد مولى عمرو بن حريث قال: سمعت علي بن أبي طالب على المنبر يقول: «إن أفضل الناس بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم أبو بكر وعمر وعثمان.»

(el-Mâlîmî dedi ki:) Bize Ebû Alî Muhalled b. Ca'fer ed-Dekkâk haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Gazvân el-Berâsî haber verdi. O Nu'aym b. el-Heysem'den, (o da dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris** haber verdi. O Abdullah b. Dâvud el-Hureybî'den, o da Suveyd Mevlâ 'Amr b. Hureys'den rivayet ettiğine göre dedi ki: Ben Alî b. Ebî Tâlib'i minberde iken şöyle dediğini işittim:

*“Resûlullah'dan (s.a) sonra insanların en faziletlisi (sırasıyla) Ebû Bekr, Ömer ve Osmân'dır.”*⁶⁰²

10. Rivayet: [Ebû'l-Kâsım Temmâm b. Muhammad er-Râzî (v. 414/1023), *el-Fevâid*]

أخبرنا إسماعيل بن القاسم بن إسماعيل، ثنا أبو الحسن محمد ابن أحمد الرافي، ثنا العباس بن الفضل البغدادي، ثنا محمد بن حاتم أبو جعفر المصيصي، ثنا بشر بن الحارث الزاهد، ثنا أبو معاوية، عن العوام بن جويرية، عن الحسن، عن أنس قال: «أربع لا يصبين إلا بعجب الصمت وهو أول العبادة والتواضع وقلة الشيء وذكر الله عز وجل.»

(Ebu'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed dedi ki:) Bize İsmâil b. el-Kâsım b. İsmâil haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed er-Râfikî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize el-Abbâs b. el-Fadl el-Bağdâdî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Hâtım Ebû Ca'fer el-Missîsî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris ez-Zâhid** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Mu'âviye tahdîs etti. O el-'Avvâm b. Cüveyriye'den, o da el-Hasan'dan, o da Enes'ten rivayet ettiğine göre şöyle dedi:

*“Dört şey insanı hayrete düşürür. (Bunlar:) İbâdetin başlangıcı olan sessizlik, tevâzu, az mala sahip olmak ve Allah Teâlâ'yı zikretmektir.”*⁶⁰³

⁶⁰² el-Mâlîmî, *Kitâbu'l-Erba'în fî Şuyûhi's-Sûfiyye*, s. 155; Ebû Nu'aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 538-39.

⁶⁰³ Ebû'l-Kâsım Temmâm b. Muhammad er-Râzî, *el-Fevâid*, II, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1992, c. II, s. 263; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, c. IX, s. 366.

Bu rivayetin merfû halı, el-Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (v. 405/1014) *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* adlı kitabında bulunmaktadır. O da şöyledir: *و أربع لا يصبن إلا بعجب، الصمت و (Dört şey insanı hayrete düşürür. (Bunlar:) İbâdetin başlangıcı olan sessizlik, tevazu, Allah Teâlâ'yı zikretmek ve az mala sahip olmak...)*⁶⁰⁴

11. Rivayet: [es-Sa'lebî (v. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân (Tefsîru's-Sa'lebî)*]

أخبرني ابن فنجويه، قال : حدثنا ابن سلم، قال: حدثنا أبو بكر بن عبد الخالق، قال: حدثنا أبو بكر بن أحمد بن محمد الحجاج، قال: حدثني أبو الفتح، قال: قال أبو نصر بشر بن الحرث، قال: حدثنا المعافى بن عمران وعيسى بن يونس عن فرقد السبخي عن إبراهيم عن ابن مسعود قال: «أيما رجل جلب شيئاً إلى مدينة من مدائن المسلمين صابراً محتسباً فباعه بسعر يومه كان عند الله سبحانه بمنزلة الشهداء»، ثم قرأ عبد الله: «وآخرون يضربون في الأرض يبتغون من فضل الله وآخرون يقاتلون في سبيل الله»

(es-Sa'lebî dedi ki:) Bana İbn Fenceveyh haber verdi. Dedi ki: Bize İbn Selm tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ebû Bekr b. Abdilhâlik tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed el-Haccâc tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ebû'l-Feth tahdîs etti. Dedi ki: **Ebû Nasr Bişr b. el-Hâris** dedi. O da dedi ki: Bize el-Mu'âfâ b. 'İmrân ve İsâ b. Yûnus tahdîs ettiler. Onlar Farkad es-Sabahî'den, o İbrâhîm'den, o da İbn Mes'ûd'dan rivayet ettiğine göre şöyle dedi:

“Bir kimse sevabını Allah'tan umarak sabırlı bir şekilde Müslümanların şehirlerinden birisine herhangi bir malı götürüp o günün fiyatına satarsa, Allah Teâlâ katında şühedâ menzilindedir.”⁶⁰⁵ Abdullah sonra da şu âyeti kerîmeyi okudu: “(Allah bilmektedir ki) Bir kısmınız Allah'ın lütfundan rızık aramak için yer yüzünde dolaşacak, diğer bir kısmınız ise Allah yolunda çarpişacaktır.”⁶⁰⁶

12. Rivayet: [Ebû Nu'aym (v. 430/1039), *Hilyetu'l-Evliyâ*]

حدثنا محمد بن جعفر، ثنا جعفر الفريابي، ثنا محمد بن قدامة، ثنا بشر بن الحارث، قال: سمعت عيسى بن يونس يقول: عن الأوزاعي قال: أبو الدرداء: «اللهم لا تلعني في قلوب العلماء» قالوا: «كيف نلعنك»، قال: «تكرهوني».

⁶⁰⁴ el-Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Mustedrek ale's-Sahîhayn*, c. IV, s. 311.

⁶⁰⁵ es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyân (Tefsîru's-Sa'lebî)*, X, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, 2002, c. X, s. 65.

⁶⁰⁶ Müzzemmil 73/20.

(Ebû Nu‘aym dedi ki:) Bize Muhammed b. Ca‘fer tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ca‘fer el-Firyâbî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Muhammed b. Kudâme tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. Dedi ki: Ben Îsâ b. Yûnus’u derken işittim. O el-Evzâ‘î’den rivayet ettiğine göre Ebû’d-Derdâ şöyle dedi:

“Allahım! Ulemânın kalbinde bana lanet etme.” (Oradakiler) “Nasıl lanet edecek?” dediklerinde o, “Benden nefret ederek...” dedi.⁶⁰⁷

13. Rivayet: [el-Beyhakî (v. 458/1066), *Zuhdi'l-Kebîr*]

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، أنبأ أبو عمرو بن السماك، ثنا الحسن بن عمرو قال: سمعت بشر بن الحارث يقول: قال عمر: «المؤمن وقاف يمضي عند الخير ويقف عند الشر.»

(el-Beyhakî dedi ki:) Bize Ebû Abdillâh el-Hâfız haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebû ‘Amr b. es-Semmâk haber verdi. (Dedi ki:) el-Hasan b. ‘Amr bize haber verdi. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**’i şöyle derken işittim: Ömer dedi ki:

“Mu‘min Allah’ın sınırlarına riâyet edendir. Hayırlı bir iş olduğunda işler, şerli bir iş olduğunda ise durur, işlemez.”⁶⁰⁸

14. Rivayet: [el-Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti’s-Selâm*]

أخبرنا أبو الفتح محمد بن الحسين العطار قال: حدثنا عبيد الله بن محمد بن إسحاق الكعبي قال: حدثنا عمر بن الحسن الأشناني قال: حدثنا عمر بن موسى أبو حفص الجلاء قال: سمعت بشر بن الحارث يقول: حدثنا عيسى بن يونس، عن الأوزاعي، عن حسان بن عطية، عن حذيفة بن اليمان قال: «كان الناس يسألون رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الخير، وكنت أسأله عن الشر، مخافة أن يدركني.»

(el-Hatîb el-Bağdâdî dedi ki:) Bize Ebu’l-Feth Muhammed b. el-Hüseyn el-Attâr haber verdi. Dedi ki: Bize ‘Ubeydullah b. Muhammed b. İshâk el-Ka‘bî tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ömer b. el-Hasan el-Uşnânî tahdîs etti. Dedi ki: Bize Ömer b. Mûsâ Ebû Hafs el-Cellâ tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Bişr b. el-Hâris**’in şöyle dediğini işittim: Bize Îsâ b. Yûnus tahdîs etti. O el-Evzâ‘î’den, o da Hassân b. ‘Atiyye’den, o da Huzeyfe b. el-Yemân’dan rivayet ettiğine göre şöyle dedi:

“İnsanlar Resûlullah’a (s.a) hayır hakkında sorarken, ben bana ilişmesinden korktuğumdan ötürü şer hakkında sorardım.”⁶⁰⁹

⁶⁰⁷ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, c. VIII, s. 341.

⁶⁰⁸ el-Beyhakî, *Zuhdi'l-Kebîr*, s. 341.

15. Rivayet: [el-Vâhidî (v. 468/1076), *el-Vesît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*]

أخبرنا أبو القاسم محمد بن علي الصوفي الكوفي، أنا أبو الحسن علي بن أحمد بن يوسف، نا العباس بن محمد بن الحسن بن قتيبة، نا أبو بكر محمد بن يزيد المستملي، نا بشر بن الحارث، نا أبو بكر بن عياش، عن الكلبي، عن أبي صالح، عن ابن عباس قال: «لما جمع الله بين يوسف ويعقوب عليهما السلام أقبل يوسف فقال: يا أبت حزنت علي حتى انحنيت؟ قال: نعم فقال: بكيت علي حتى ذهب بصرك؟ قال: نعم، قال: أما علمت أن القيامة تجمعني وإياك؟ قال: أي بني إني خشيت أن يسلب دينك فلا نجتمع.»

(el-Vâhidî dedi ki:) Bize Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Alî es-Sûfî el-Kûfî haber verdi. (Dedi ki:) Bize Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed b. Yûsuf haber verdi. (Dedi ki:) Bize el-Abbâs b. Muhammed b. el-Hasan b. Kuteybe tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Bekr Muhammed b. Yezîd el-Mustemlî tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Bekr b. 'Ayyâş tahdîs etti. O el-Kelbî'den, o da Ebî Sâlih'ten, o da İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre şöyle dedi:

“Allah Teâlâ Yûsuf (a.s) ve Ya kûb (a.s) 'ı bir araya getirdiğinde Yûsuf babasına yönelerek dedi ki: 'Ey Babacığım! Benim için hüznülenip de iki büküm mu oldun?' (Ya kûb:) 'Evet', dedi. Yûsuf sonra dedi ki: 'Benim için ağladın da görme duyumu mu kaybettin?' (Ya kûb:) 'Evet', dedi. Yûsuf yine dedi ki: 'Kıyâmetin bizi bir araya getireceğini bilmiyor muydun?' (Ya kûb:) 'Ey oğlum! Ben senin dinsiz bir şekilde ölmenden ve bu yüzden seninle bir araya gelememekten korktum.' dedi.”⁶¹⁰

16. Rivayet: [Aynî (v. 855/1451), *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*]

قال أبو عبد الله العدني في (مسنده)، حدثنا بشر بن الحارث، حدثنا إسرائيل، عن ثوير، عن أبيه، عن عبد الله، قال: «أول من نقص التكبير الوليد بن عقبة»، فقال عبد الله: «نقصوها نقصهم الله، فقد رأيت رسول الله، يكبر كلما ركع وكلما سجد وكلما رفع رأسه.»

Ebû Abdillâh el-'Adenî (*Müsned*'inde) dedi: Bize **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize İsrâîl tahdîs etti. O Suveyr'den, o da babasından, o da Abdullah'tan şunu rivayet etti: “Tekbiri ilk eksilten el-Velîd b. Ukbe'dir.” Abdullah sonra dedi ki:

⁶⁰⁹ el-Hassân'ın Huzeyfe'den semâ ihtimâli çok uzaktır. Bkz. el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-Selâm*, c. XIII, s. 54. Ebû İdrîs el-Havlânî'den nakille *Sahîhayn*'da yer alan rivayeti için bkz. el-Buhârî, 61/Menâkıb, 25 (c. II, s. 199, h. no: 3606); Müslim, 13/İmâra, 13 (s. 771, h. no: 1847).

⁶¹⁰ el-Vâhidî (v. 468/1076), Yûsuf Sûresi 98. âyeti kerîmesinin tefsirini yaparken bu rivayeti kullanıyor. Bkz. el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed, *el-Vesît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, IV, thk. Âdil b. Ahmed Abdulmevcûd ve dğr., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, c. II, s. 634-35.

“Onlar tekbiri eksiltiler, Allah da onları eksiltti. Zira ben Resûlullah’ı her rûkûya ve secdeye gittiğinde ve her kafasını kaldırdığında tekbir alırken gördüm.”⁶¹¹

4.3. Rivayetlerin Özellikleri

Kendisinden işitilen hadislerin müzakere yoluyla işitildiği⁶¹² belirtilen Bişr el-Hâfi’nin rivayetlerinin yer aldığı eserler, râvi kaynakları, sened ve metin açısından genel olarak ele alınmasının hadisçilik yönünü kısmen de olsa ortaya koyacağından aşağıda bu hususlara temas edilmesi hedeflenmektedir.

4.3.1. Yer Aldığı Kaynaklar

Bişr el-Hâfi’nin merfû ve mevkûf türündeki rivayetlerinden tesbitimiz kadarıyla *Kütüb-i Sitte* içerisinde rivayeti mevcut değildir. Rivayetleri daha çok Ebû Nu‘aym’ın *Hilyetu’l-Evliyâ’sı*, el-Hatîb el-Bağdâdî’nin *Târîhu Medîneti’s-Selâm’ı*, ez-Zehebî’nin *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ’sı*, el-Mâlinî’nin *Kitâbu’l-Erba‘în fî Şuyûhi’s-Sûfiyye’si*, İbn Asâkir’in *Târîhu Medîneti Dimaşk’ı* gibi tabakât ve târih türü kitaplar ile belirli konulara göre tasnif edilen Ahmed b. Hanbel’in *Kitâbü’z-Zühd’u* ve Ebû Bekr el-Hallâl’ın *es-Sünne’si* gibi eserlerde yer almaktadır. Bunların yanında el-Hâkim en-Nîsâbûrî’nin *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn’ı*, et-Taberânî’nin *el-Mu‘cemu’l-Evsat* ve *el-Mu‘cemu’s-Sağîr’i* gibi müstakil hadis kitapları içerisinde de rivayetleri bulunmaktadır.

Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî’nin (v. 1176/1762) hadis kitaplarına yapmış olduğu tasniften hakeretle Bişr el-Hâfi’nin rivayetleri, ele alınacak olunursa eğer ed-Dihlevî’nin birinci ve ikinci tabakada kabul ettiği kitaplar arasında tesbit edildiği kadarıyla Bişr’e ait rivayet yoktur. Bişr’in rivayetleri, sahih, hasen, zayıf, marûf, garîb, şâz, münker vb. rivayetleri toplayan kitapların yer aldığı, aralarında el-Beyhakî ve et-Taberânî’nin kitaplarının da bulunduğu üçüncü tabakadaki eserlerde mevcuttur. ed-Dihlevî’nin el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Nu‘aym, İbn Asâkir’in kitapları gibi kitapları değerlendirdiği son tabakadaki eserlerde⁶¹³ ise Bişr el-Hâfi’nin çok sayıda rivayeti söz konusudur.

⁶¹¹ el-Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, XXV, thk. Abdüllah Mahmûd Muhammed Ömer, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2001, c. V, s. 84.

⁶¹² el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti’s-Selâm*, c. VII, s. 545.

⁶¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî, *Huccetu’l-âhi’l-Bâliğa*, II, thk. Seyyid Sâbık, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 2005, c. I, s. 231-34.

Bu bilgilerden hareketle, Bişr el-Hâfi'nin rivayetleri her ne kadar ilk döneme ait bazı kaynaklarda yer alsada bunlar arasında Kütüb-i Sitte gibi muteber kabul edilen eserler mevcut değildir. Daha çok tâli kaynaklarda yer alan rivayetleri, onun hadisçilik yönünün bulunduğunu gösterse de meslekten bir muhaddis olarak kabul edilmediğine işaret etmektedir.

4.3.2. Râvi Kaynakları

Bişr el-Hâfi'nin tesbit edilen rivayetlerine bakıldığında, dönemin ileri gelen hadis âlimlerinin veya hafızlarının da aralarında bulunduğu yirmi beş farklı şeyhten hadis rivayet ettiği anlaşılmaktadır. İsimleri ve onlardan rivayet edilen hadis sayıları şöyledir:

İsim	Sayı
Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî 'Âmir b. 'Amr el-Asbahî (v. 179/795)	1
Abdurrahmân b. Zeyd b. Eslem el-Kureşî el-'Adevî (v. 182/798)	1
Hâlid b. Abdillâh b. Abdurrahmân et-Tahhân el-Vâsitî (v. 182/798)	1
Yezîd b. Zürey' b. Yezîd el-'Ayşî (v. 182/789)	1
İbrâhîm b. Sa'd b. İbrâhîm ez-Zühri el-'Avfî (v. 183/179)	3
el-Mu'âfâ b. 'İmrân el-Ezdî el-Fehmî el-Mevsîlî (v. 185/801)	7
'Abbâd b. el-'Avvâm b. Ömer b. Abdillâh el-Küllâbî (v. 187/803)	1
el-Fudayl b. İyâz Mes'ûd et-Temîmî el-Yerbû'î (v. 187/803)	2
İsâ b. Yûnus b. Ebî İshâk el-Sebî'î (v. 187/803)	9
Alî b. Mushir b. Alî el-Kureşî el-Kûfî (v. 189/805)	1
Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. el-Yemân el-'İclî el-Kûfî (v. 189/805)	1
Ebû Bekr b. 'Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî (v. 193/809)	2
Ebû Mu'âviye Muhammed b. Hâzim ed-Darîr et-Temîmî (v. 194/810)	2
Zeyd b. Yezîd b. Ebî'z-Zerkâ' es-Sa'lebî el-Mevsîlî (v. 194/810)	1
el-Velîd b. Müslim ed-Dımaşkî (v. 195/810)	1
Vekî' b. el-Cerrâh Melîh el-Ruâsî (v. 197/812)	1
Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Dâvud el-Hureybî (v. 213/828)	3
Ebû Muhammed el-Haccâc b. el-Minhâl el-Enmâtî (v. 216/831)	1

Bişr b. Âdem ed-Darîr el-Bâğdâdî el-E‘mâ (v. 218/833)	1
Ebû Nu‘aym Fadl b. Dukeyn el-Mülâî el-Kureşî (v. 218/833)	1
Süleymân b. Harb b. Becîl el-Vâşihî el-Ezdî (v. 224/839)	1
İsmâil b. Ebî Uveys el-Asbahî el-Medenî (v. 226/841)	1
Muhammed b. ‘Ammâr b. Hafs b. Ömer el-Müezzin	1
Bişr b. ‘Umâra el-Kas‘amî el-Kûfî	1

4.3.3. Sened Bakımından Özellikleri

Ellinin üzerinde merfû ve mevkûf türünde hadis rivayetinde bulunan Bişr el-Hâfî, *Hilyetu’l-Evliyâ*’da geçen bir haberde ileri gelen muhaddislerden müsned⁶¹⁴ olarak hadis rivayet ederken,⁶¹⁵ *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*’da yer alan bir bilgide ise bu tür rivayetlerinin fazla olmadığı belirtilmektedir.⁶¹⁶ Bu iki kaynağın zikrettikleri dışında Bişr el-Hâfî’nin rivayetleri ele alınacak olunursa eğer rivayetleri her ne kadar az olsa da çok azı hariç birçoğunu senedi ile birlikte naklettiği anlaşılr.

Bişr el-Hâfî’nin müsned rivayetlerinin yanında mu‘dal⁶¹⁷ ve mürsel⁶¹⁸ gibi senette inkitâyâ delâlet eden rivayetleri de bulunmaktadır. Bunun yanında senedi zikretmeden kullandığı hadisler⁶¹⁹ de mevcuttur ki, bunlar herhangi bir konuda açıklama yapacağı zaman kullanmış olduğu hadisler için geçerlidir.

Bişr’in muttasıl âlî isnad ile dört tane rivayeti tesbit edilmiştir. Bu rivayetlerinde kendisiyle Hz. Peygamber arasında üç râvi bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

1. (1. Rivayet): **Bişr b. el-Hâris**› İbrâhîm b. Sa‘d› Abdullah b. Ca‘fer› **H. Peygamber (s.a).**

2. (15. Rivayet): **Bişr b. el-Hâris**› el-‘Avfî› ez-Zuhrî› Enes› **H. Peygamber (s.a).**

⁶¹⁴ Müsned: “*Senedi, hiçbir ravi eksikliği/düşmesi olmaksızın kesintisiz olarak Resûlullah’a –sallallahu aleyhi ve sellem- varan hadis.*” Müsned’in bu ve diğer diğer mânaları için bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 219.

⁶¹⁵ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 355.

⁶¹⁶ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 470.

⁶¹⁷ Mu‘dal olan nakil için bkz. 4 numaralı rivayet.

⁶¹⁸ Mürsel olan nakilleri için bkz. 2, 3, 7 ve 31 numaralı rivayetler.

⁶¹⁹ Senetsiz nakilleri için bkz. 10, 12, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 33 ve 34 numaralı rivayetler.

3. (16. Rivayet): **Bişr b. el-Hâris**› Alî b. Mushir› el-Muhtâr b. Fulful› Enes› **Hiz. Peygamber (s.a)**.

4. (36. Rivayet): **Bişr b. el-Hâris**› Muhammed b. ‘Ammâr› Sa‘îd b. Ebî Sa‘îd› Ebî Hureyre› **Hiz. Peygamber (s.a)**.

Bişr’in kendisiyle Hiz. Peygamber’in (s.a) arasında altı râvinin bulunduğu muttasıl nâzil isnad ile rivayetleri ise şöyledir:

1. (13. Rivayet): **Bişr b. el-Hâris**› Mu‘âfâ b. ‘İmrân› Süfyân› el-A‘meş› İbrâhîm et-Teymî› Babası› Ebî Zerr› **Hiz. Peygamber (s.a)**.

2. (32. Rivayet): **Bişr b. el-Hâris**› Yezîd b. Zürey‘› Sa‘îd› Katâde› Zurâre b. Evfâ› Sa‘d b. Hişâm› Âişe› **Hiz. Peygamber (s.a)**.

3. (35. Rivayet): **Bişr b. el-Hâris**› el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân› Süfyân b. Sa‘îd› Mansûr› İbrâhîm› ‘Alkame ve el-Esved› İbn Mes‘ûd› **Hiz. Peygamber (s.a)**.

3. Muttasıl beş râvinin bulunduğu rivayetler: 6, 8, 11, 14, 19, 25, 29, 30, 37 ve 38 numaralı rivayetler.

4. Muttasıl dört râvinin bulunduğu rivayetler: 5, 9, 17, 18, 20, 24, 39 ve 40 numaralı rivayetler.

Bişr el-Hâfî’nin tesbit edilen on altı mevkûf rivayetinden bir kısmının merfû şekilde rivayeti mevcutken diğer bir kısmını merfû hali bulunamamıştır.

4.3.4. Metin Bakımından Özellikleri

Bişr el-Hâfî’nin rivayetleri, metin bakımından ele alındığında görülecektir ki, bunların içerisinde daha çok Hiz. Ebû Bekr ve Hiz. Ömer’e tâbi olma,⁶²⁰ sahâbenin efdaliyeti⁶²¹ ve Hiz. Muâviye ile ilgili siyasî içerikli rivayetler ve tasavvufî içerikli rivayetler yer almaktadır. Onun sûfî meşrepli birisi olması hasebiyle tasavvufî içerikli rivayetlerde bulunduğu anlaşılırken siyasî içerikli rivayetleri, yaşadığı dönemde cereyan

⁶²⁰ Bu ve benzeri rivayetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Canikli, İlyas, *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*, Medrese Yayınlar, İstanbul, 2006, s. 89-112.

⁶²¹ Sahâbenin efdaliyeti hakkındaki rivayetler hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Demir, Murat, *Fezâilu’s-Sahâbe Rivayetleri Bağlamında Şii-Sünnî İhtilafının Hadis Rivayetine Yansımaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Ankara, 2010, s. 258-281; Koktaş, Yavuz, “Hadislerde Efdaliyet Anlayışına Dair,” *DEÜİFD*, sy. 17, y. 2003, s. 247-162.

eden birtakım olaylara binaen nakledildiği izlenimi vermektedir. Örneğin, Bişr'in hem Resûlullah'ın (s.a) hem de Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı tafdîl edici beyanlarını nakletmesi, es-Suyûtî'nin *Târihu'l-Hulefâ*'sında belirttiği üzere hicrî 212 senesinde el-Me'mûn'un *halku'l-Kur'ân* dışında ileri sürdüğü Hz. Ali'nin ilk iki halifeden daha faziletli olduğu fikrinin⁶²² yanlışlığını ortaya koymaya matuf olduğu izlenimini vermektedir. Yine Emevîler'in kurucusu olan Hz. Mu'âviye ve bu hânedana yakınlığı bulunan Hz. Osmân hakkında hadisler rivayet etmesinin bu babdan olduğu söylenilebilir.

Bişr el-Hâfî, dönem itibariyle aktualiteden kopmamış gerek daha önce ifade edilen sözleri gerekse de rivâyetiyle buna dahil olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle de sahâbe ile alakalı rivayetlerinde bu durumun geçerli olduğu ifade edilebilir.

4.4. Hadisleme

İlk dönem sûfîlerine ait sözlerin hadis olarak değerlendirilmesini, *hadisleme* olarak tanımlayan Aydınî, Hasan-ı Basrî, Mâlik b. Dînâr, İbrâhîm b. Edhem, Zunnûn el-Mısrî (v. 245/859 ?), Serî es-Sekatî, el-Fudayl b. İyâz vb. sûfîlere ait sözlerinin kaynaklarda hadis diye nakledildiğini ifade etmektedir.⁶²³

es-Sehâvî'nin (v. 902/1496) *el-Makâsidu'l-Hasene*'si, Ali el-Kârî'nin (v. 1014/1605) *el-Esrâru'l-Merfû'a*'sı ve el-Aclûnî'nin (v. 1162/1652) *Keşfu'l-Hafâ*'sı gibi halk arasında şöhret bulan hadisleri inceleyen kaynaklar, Bişr el-Hâfî'ye ait bazı ifadelerin de hadis olarak benimsendiğini ve rivayet edildiğini belirtmektedirler. Bunlardan tesbit edebildiklerimiz aşağıdaki gibidir.

1. Hadisleme

«العداوة في الأهل، والحسد في الجيران، والمنفعة في الإخوان.»

“Düşmanlık ailede, hased komşuda, menfaat ise kardeşler arasındadır.”

⁶²² es-Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, s. 245.

⁶²³ Aydınî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s. 187.

es-Sehâvî, bu rivayet hakkında şunları demiştir: “Bunu hadis olarak değerlendirmiyorum. Çünkü el-Beyhakî, bu ifadeyi Bişr b. el-Hâris’e ait bir söz olarak zikretmektedir.”⁶²⁴

el-Beyhakî, *el-Câmi’u li-Şuabi’l-Îmân* adlı eserinde Bişr b. el-Hâris’e ait olan şu sözü nakletmektedir: العداوة في القرابة، والحسد في الجيران، والمنفعة في الإخوان (Düşmanlık akrabalarda, hased komşuda, menfaat ise kardeşler arasındadır.)⁶²⁵

2. Hadisleme

«ضاع العلم في أفخاذ النساء.»

“İlim, kadınların uylukları arasında zayı oldu.”

Bu rivayeti es-Sehâvî, Bişr’in şu sözlerine benzetmektedir: لا يفلح من ألف أفخاذ النساء (Kadınların uyluğuna alışan iflah olmaz.) ile ما أفلح صاحب عيال (Aile sahibi iflah olmaz.)⁶²⁶

3. Hadisleme

«العائلة ولو بنت.»

“Genç kız dahi olsa aileden sakın!”

Keşfu’l-Hafâ’da bu rivayet Bişr b. el-Hâris’in şu sözüne benzetilmiştir: لو كنت أعول ديكاً لخشيت أن أصبح شرطياً على الحبس (Eğer bir horuzun bakımını üstlenirsem gardiyan olmaktan korkarım.)⁶²⁷

Bu hadislemelerden ilki, Bişr’in el-Beyhakî’nin *el-Câmi’u li-Şuabi’l-Îmân* isimli eserindeki ifadesiyle benzerlik arzederken, diğer ikisi için bunu söylememiz mümkün değildir.

⁶²⁴ es-Sehâvî, Muhammed Abdurrahmân, *el-Makâsidu’l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine’l-Ehâdisi’l-Muştehira ale’l-Elsine*, thk. Muhammed Osmân el-Hist, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1985, s. 453; Ayrıca bkz. Ali el-Kârî, Alî b. Muhammed, *el-Esrâru’l-Merfû’a fî’l-Ahbâri’l-Mevdû’a*, thk. Muhammed Lutfî es-Sabbâğ, el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut, 1986, s. 244-45; el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, c. II, s. 56.

⁶²⁵ el-Beyhakî, *Şuabi’l-Îmân*, c. IX, s. 28.

⁶²⁶ es-Sehâvî, *el-Makâsidu’l-Hasene*, s. 431; Ayrıca bkz. Ali el-Kârî, *el-Esrâr*, s. 238-39; el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, c. II, s. 39.

⁶²⁷ el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, c. II, s. 53.

4.5. İsrâiliyat Kaynaklı Rivayetleri

Hristiyanlık ve Yahudilik'ten İslâmiyete geçen haberlere *İsrâiliyat* denmekte olup bu bilgiler daha çok Kâ'b el-Ahbâr (v. 32/652-53 ?) ve Vehb b. Münebbih (v. 114/732) gibi tâbiîn âlimleri vasıtasıyla tefsir, târih ve hadis kaynaklarında kendilerine yer bulmuşlardır.⁶²⁸

İsrâiliyat türü bilgileri sıkça kullanan ve bu yüzden tenkit edilen zümrelerin başında ise muhaddis sûfiler gelmektedir.⁶²⁹ İsrâiliyatı çokça kullanan muhaddis sûfilerden birisinin de Peygamberlere ait sözlerden çok sayıda nakillerde bulunduğu görülen Bişr b. el-Hâris olduğu söylenebilir. Üc b. Unuk hakkındaki sözleri ise dikkat çekicidir.

1. Rivayet:

حدثنا ابو أحمد محمد بن محمد بن يوسف الجرجاني، قال: سمعت أبا العباس ابن عبد الله البغدادي، يقول: سمعت جعفر البرداني، قال: سمعت: بشرا يقول: «إن عوج بن عنق كان يأتي البحر فيخوضه برجله أو ما شاء الله به فيحطب الساج، وكان أول من دل عليه وجلبه، وكان يأتي به الأيلة ويأخذ من حيطان البحر حوتا بيده فيشويها في عين الشمس، ثم يأتي بها مشوية، فكان التجار يعدون له الدقيق كزيرا في يوم يختبز منه ملتين ويأكل ذلك أجمع، ويدفع اليهم الحزمة من حطب الساج، فهذا كافر يطعمه في كل يوم كرينا من طعام وسمكة يعجز عنه كل دواب البحر، فكيف يضيعك وأنت توحده؟ وقوتك رغيف أو رغيفان، يا ويحك تقطع بينك وبين ربك برغيف.»

(Ebû Nu'aym dedi ki:) Bize Ebû Ahmed b. Muhammed b. Yûsuf el-Curcânî tahdîs etti. Dedi ki: Ben Eba'l-Abbâs İbn Abdillâh el-Bağdâdî'den işittim. Diyor ki: Ben Ca'fer el-Berdânî'den işittim. Dedi ki: Ben **Bişr**'i şöyle derken işittim: “Üc b. Unuk, denize gider ve ayakları ile daldı. Tik ağacını toplar -o bu ağacı ilk kez gün yüzüne çıkarandı- ve Eyle'ye getirirdi. Denizden iki büyük balığı eliyle yakalayıp güneşte kızartır, sonra da kızartmış olduğu bu balıklarla gelirdi. Tâcirler ona her gün un hazırlar, o da bu unlarla iki tandırda ekmek pişirir ve yerdi. Üc b. Unuk tüccarlara karşılık olarak tik ağaçlarından hüzmeye verirdi. Allah, kâfir olmasına rağmen onu her gün muhtelif yiyecek ve deniz hayvanlarının bile tüketmeye güç yetiremediği kadar balıkla doyururdu. Oysa sen Allah'ı teklemene rağmen nasıl da kendini zayi ediyorsun. Sana

⁶²⁸ Hatiboğlu, İbrahim, “İsrâiliyat”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 2001, c. XXIII, s. 195-96.

⁶²⁹ Karapınar, Muhaddis Sufilerin Hadis Usulu ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H.IV.-V./M.X-XI), s. 264.

yazıklar olsun ki! Yiyeceğin bir iki ekmek iken Rabbin ile aranı bir ekmekten dolayı açılıyorsun.”⁶³⁰

Bu nakil ile ilgili iki durum söz konusudur. Bunlardan ilkinde göre Bişr el-Hâfî, bu haberi gerçekten nakletmiş, ikincisine göre ise ondan nakilde bulunan râvilerden birisi ona atfetmiştir. Nitekim Ebû Nu‘aym’ın rivayette bulunduğu Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed’in zayıf kabul edildiğini zikretmesinin yanında,⁶³¹ Ebû Ahmed’in kendisinden üç tabaka önce yaşayan Ebû Abbâs İbn Abdillâh’tan rivayette bulunması, bu rivayetin onun tarafından Bişr’e nisbet edilip edilmediği sorusunu akıllara getirmektedir.

2. Rivayet:

قال بشر الحافي: وقد بلغنا أن عيسى عليه الصلاة والسلام كان يقول للحواريين: «إذا كانوا يوم صوم أحدكم، فليدهن رأسه ولحيته، ويمسح شفتيه، لئلا يرى الناس أنه صائم.»

Bişr el-Hâfî dedi ki: Bana ulaştığına göre İsâ (a.s), Havârilere şöyle senlenmektedir: “Sizden birisi oruc tuttuğu gün saçını ve sakalını yağlayıp, iki dudağını mesh etsin ki insanlar onun oruçlu olduğunu anlamasın.”⁶³²

3. Rivayet:

حدثنا عبد الله، حدثنا بيان بن الحكم، حدثنا محمد بن حاتم، حدثني بشر بن الحارث، حدثنا خالد الواسطي، عن بيان قال: بلغني أن في التوراة، مكتوبا: «ابن آدم كسرة تكفيك، وخرقة تواريك، وجر يؤوليك.»

Bize Abdullah tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Beyan b. el-Hakem tahdîs etti. (Dedi ki:) Bana **Bişr b. el-Hâris** tahdîs etti. (Dedi ki:) Bize Hâlid el-Vâsitî tahdîs etti. O Beyân’dan naklettiğine göre şöyle dedi: Bana Tevrât’ta şöyle yazdığı ulaştı: “Ey Âdemoğlu! Küçük bir ekmek parçası sana kâfi, bir parça giyecek sana setr, bir hücre ise sana barınaktır.”⁶³³

⁶³⁰ Ebû Nu‘aym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, c. VIII, s. 351. ez-Zehebî, kısmına kadar olan yeri zikretmekle yetinmiştir. Bkz. ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. X, s. 475. Üc b. Unûk ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sakallı, Talat, “Bir Hadis Tenkit Örneği Üc (A’vec) Efsanesi” *ERÛİFD*, sy. 9, 1996, s. 91-95.

⁶³¹ ez-Zehebî, *Mizânu’l-İ’tidâl*, c. IV, s. 29.

⁶³² es-Sefâkûsî, *Gaysu’n-Nef’fi Kırââtî’s-Seb*, c. III, s. 1344.

⁶³³ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’z-Zühed*, s. 18.

4. Rivayet:

قال بشر بن الحارث: «لما رفع إبراهيم صلى الله عليه وسلم، ليلقى في النار عرض له جبريل عليه السلام فقال: يا إبراهيم، هل لك من حاجة؟ قال: أما إليك فلا.»

Bişr b. el-Hâris dedi: “İbrâhîm (a.s) ateşe atılmak üzere kaldırıldığında Cibrîl (a.s) ona gelip ‘Bir hâcetin var mı?’ dediğinde, O (cevaben) şöyle dedi: Sana ise hayır.”⁶³⁴

5. Rivayet:

أخبرنا أبو الحسين، أنا عثمان، قال وقال المروزي: حدثني أبو الفتح السمسار، قال: سمعت أبا نصر يعني بشر بن الحارث، يقول: سمعت منصوراً، يقول: «لما خلق الله عز وجل آدم، قال: إني جاعل بفيك طبقة، فإذا عرض لك أمر لا يحل أن تتطرق فيه فأطبقه، وإني جاعل لبصرك طبقة، فإذا عرض لك أمر لا يحل أن تنتظر فيه فأطبقه، وإني جاعل لفرجك ستراً فلا تكشفه على ما لا يحل لك.»

(el-Beyhakî dedi ki:) Bize Ebu’l-Hasan haber verdi. Dedi ki: Bize Osmân haber verdi. Dedi ki: el-Mervezî dedi: Bana Ebu’l-Feth es-Simsâr tahdîs etti. Dedi ki: Ben **Ebâ Nasr**’ı yani, **Bişr b. el-Hâris**’i işittim. Diyor ki: Ben Mansûr’u şöyle derken işittim: “Allah Teâlâ Âdem’i yarattığında şöyle dedi: Ağzın için öyle bir tabaka yaratacağım ki konuşması helâl olmayan bir durum sana arz olduğunda onu kapayacağım. Yine gözün için öyle bir tabaka yaratacağım ki bakması helal olmayan bir durum sana arz olduğunda onu mühürleyeceğim. Yine fercin için öyle bir sütne yaratacağım ki sana helal olmayan kimseye sakın ola açma!”⁶³⁵

6. Rivayet:

أخبرنا أبو الحسين بن بشران، أنا عثمان بن أحمد، نا الحسن بن عمرو، سمعت بشر بن الحارث، يقول: «قال الله عز وجل لموسى: أو أوحى الله إلى موسى عليه السلام: يا موسى لا تخاصم أهل الأهواء فيلقون في قلبك شيئاً فيرديك فيسخط الله عليك.»

(el-Beyhakî dedi ki:) Bize Ebu’l-Hüseyn b. Bişrân haber verdi. (Dedi ki:) Bize Osmân b. Ahmed haber verdi. (Dedi ki:) Bize el-Hasan b. ‘Amr haber verdi. (Dedi ki:) Ben **Bişr b. el-Hâris**’i şöyle derken işittim: “Allah Teâlâ, Mûsâ’ya dedi veya vahyetti ki:

⁶³⁴ el-Beyhakî, *Şuabi’l-İmân*, c. II, s. 352; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, c. VI, s. 184.

⁶³⁵ el-Beyhakî, *Şuabi’l-İmân*, c. VII, s. 94.

Ey Mûsâ! Hevâ ehliyle tartışma. Kalbine bir şüphe atarlar da bu şey seni helak eder ve Allah'ın gazabını senin üzerine çeker.”⁶³⁶

Bişr el-Hâfi'nin İsrâîlî rivayetleri, bunlarla sınırlı olmayıp başka rivayetleri de kaynaklarda mevcuttur. Daha çok peygamberlere ait sözleri aktardığı görülen Bişr'in bu rivayetleri arasında efsanevî dev olan Üc b. Unûk ile ilgili rivayeti ise dikkat çekicidir.

⁶³⁶ el-Beyhakî, *Şuabi'l-İmân*, c. XII, s. 56; *Kitâbu'ş-Şerî'a*'da yer alan buna benzer bir rivayette, Tevrât'tan alındığını kaydı düşülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. a. mlf., *Kitâbu'ş-Şerî'a*, c. I, s. 442.

SONUÇ

Bişr el-Hâfî, hicrî ikinci asrın yarısı gibi erken bir dönemde Horasan'ın Merv şehrinde dünyaya gelmiş ve üçüncü asrın başlarında Bağdâd'da vefat etmiş hadisçilik yönü bulunan sûfilerdendir. Onun doğumu ve ölümü arasında geçen yılların Abbâsîler'in hilâfette olduğu döneme rast gelmesi, İslâm Medeniyetinin siyasî, ekonomik ve bilimsel yönden en parlak dönemlerinden birisini görmesine ve birçok önemli gelişmeye tanıklık etmesine vesile olmuştur. Bu önemli gelişmelerden birisi ise hiç şüphesiz İslâmî ilimlerin müstakil birer ilim dalı haline gelmesi ve ilk eserlerini vermesidir.

Abbâsî yönetiminde görev yapan bir babanın çocuğu olan Bişr b. el-Hâris, zengin ve itibar gören bir aileye mensuptur. Merv'de doğmasından ötürü el-Mervezî, daha sonra gelip yerleştiği Bağdâd'a nisbeten de el-Bağdâdî nisbesini almıştır. O, ismi, künyesi veya nisbesiyle değil, değişik nedenlere atfen kendisine izâfe edilen *el-hâfî* lakabıyla şöhret bulmuştur.

Bişr b. el-Hâris, gençlik yıllarında bazı aşırılıklar yapsa da nasûh bir tevbeyle bunlardan tamamen uzaklaşmış ve yaşanması zor bir hayat sürmeye başlamıştır. Zühd ve takvâyı yaşam felsefesi haline getiren Bişr, nefsinin isteklerine gem vurma adına uzun ve çetin bir yolda ilerleyerek hayatını sürdürmüştür. Çıktığı bu yolda Allah'ın rızasına matûf amelleri tercih etmeye gayret göstermiş ve bu uğurda evlilikten dahi vazgeçmiştir. Öte yandan onun benimsediği verâ ve zühd anlayışı, aşırı olmayıp ulemâ tarafından mutedil olmasından ötürü övülmüştür.

Sûfî meşrepli birisi olan Bişr el-Hâfî, zühd anlayışının tasavvufî temaya uzanmasında ve Bağdâd'da tasavvufun sistemleşmesinde önemli rol oynamış, rızâ, teslimiyet ve tevekkül gibi sûfî terminolojiye ait ıstılâhları ilk kez tanımlayan mutasavvıflardan kabul edilmiştir. Tasavvufla ilgili kendisine yöneltilen suâlleri cevapsız bırakarak Bişr el-Hâfî'ye yönlendiren Ahmed b. Hanbel ise O'nun tasavvuftaki enginliğini her defasında açıkça dile getirmiştir.

Bişr el-Hâfî, “*Sünnet İslâm, İslâm ise sünnetir.*” sözüyle İslâm dinî ile Resûlullah'ın (s.a) sünnetinin ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgulamıştır. Onu bu ifadeyi serdetmeye sevk eden neden ise yaşadığı dönemdeki bid'atçıların sünneti reddeden

tutumları olduğu düşünülmektedir. Kişinin yanında sahih olduğu zannı belirmediği müddetçe hadisin rivayet edilmemesi gerektiğini dile getiren Bîşr, hadis rivayetinde senedi önemsemeyen sûfîlerden değildir. O, cerh ve ta'dîle dair serdettiği ifadeleriyle de diğer bazı sûfîlerde olduğu gibi cerh ve ta'dîl faaliyetine karşı olmadığını ortaya koymuştur.

Bîşr el-Hâfî, tevbesinden sonra ilk olarak Merv'de ilim tâlim etmeye başlamış, daha sonra buradan ayrılarak Mekke, Kûfe, Basra gibi dönemin önde gelen merkezlerine hadis öğrenme maksadıyla rihleler yapmıştır. Mutasavvîf kimliğinin yanı sıra muhaddislik yönünden de bahsedilen Bîşr b. el-Hâris, *talebu'l- 'hadîs* uğrunda rihleye önem atfetmesi, çevresindekilere bu yönde tavsiyelerde bulunmasına vesile olmuştur. Hadisin dünyalık nimetler için değil, Allah'ın rızasını kazanmak için talep edilmesi gerektiğini her defasında dile getiren Bîşr el-Hâfî, hadis talebi uğruna yolculuklar yapan birisi olmasının yanında, kendisinden hadis dinlenilmek üzere yolculuklar yapılan birisi de olmuştur.

Kaynaklarda çokça hadis dinlemekle birlikte, kendisini hadis rivayetine kaptırmadığı belirtilen Bîşr el-Hâfî'nin hadisçiliğini, uzletinden önceki ve sonraki hadisçiliği şeklinde ikiye ayırmak gerekir. Uzletinden önce hadis talebi ve imlâsında bulunmuş, ancak uzletinden sonra elinin altındaki yazılı kitap veya sahîfeleri imha edip kendini kısmen de olsa insanlardan soyutlayarak ibadete yöneltmiştir. Uzleti ne zaman tercih ettiği ile ilgili ise herhangi bir bilgi mevcut olmamakla birlikte, el-Me'mûn'un ileri sürdüğü halku'l-Kur'ân inancından önce Bîşr'in Ahmed b. Hanbel'e tercih edilmesi, bu olaydan sonra yani altmışlı yaşlarda iken uzleti yeğlediği anlaşılmaktadır. Onun bu uzleti sonucunda hadis rivayetinden uzak durması, maalesef ki hadis ile alâkalı elinin altında bulunan çok sayıda yazılı belgenin gömülerek imhasına sebep olmuştur.

Resûlullah'ın (s.a) sünnetiyle ameli, O'nu sevmenin alametlerinden gören Bîşr b. el-Hâris, kendisine gelen hadis ehline her iki yüz hadisten beşiyle amel edilmesi gerektiği salıklamış, amel edilmediği takdirde ise hadis talebinden uzaklaşılmasının kişi için daha hayırlı olacağını ileri sürmüştür.

İlim talebi için yapmış olduğu rihlelerinde Mâlik b. Enes, Hammâd b. Zeyd, Abdullah b. el-Mübârek, Ebû Yûsuf, el-Fudayl b. İyâz, Ebû Bekr b. 'Ayyâş, el-Mu'âfâ b. 'İmrân, İsâ b. Yûnus gibi devrin ileri gelen muhaddis ve âlimlerinin de aralarında yer

aldığı birçok kişiyle mülâkî olma fırsatı elde ederek onlardan hadis işitmiştir. Bu hocalarından el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân ve İlsâ b. Yûnus’tan ise çok sayıda hadis rivayet etmiştir.

İlim talebi uğruna yaptığı bu rihleler neticesinde elde ettiği müktesebât, aralarında Ahmed b. Hanbel’in de bulunduğu çok sayıda râvinin kendisinden nakiller yapmasına vesile olmuştur. Halku’l-Kur‘ân dayatmasını kabul etmeyen Bişr el-Hâfî, bu uğurda işkencelere mâruz kalan Ahmed b. Hanbel’e karşı ayrı bir muhabbeti söz konusu olup hem ilmî birikimi hem de istikametinden ötürü onun hakkında sitâyîşkâr ifadeler kullanmıştır.

Bişr el-Hâfî, İbn Ebî Hâtim er-Râzî ve İbn Hibbân gibi ileri gelen cerh ve ta‘dîl âlimlerince, hadiste sika kabul edilmiştir. Hem sahip olduğu ilmi ve zekâsı hem de takip ettiği tarîkenden ötürü de birçok ilim erbâbının takdirini kazanmıştır.

Ellinin üzerinde merfû ve mevkûf türünde hadis rivayet ederek hadis ilmine katkılarını sunan Bişr b. el-Hâris’in rivayette bulunduğu hadislerden bazıları, yaşadığı dönemde vukû bulan bir takım olayların izlerini taşımaktadır. Rivayetlerinin ekseriyetini senetli naklelerken, çok azında senedi terk etmiştir. Onun rivayet ettiği hadisler dışında, kendisine ait olan bazı sözlerin hadisleştiği ve İsrâiliyat türü haberleri naklettiği de görülmektedir.

Sûfî kimliği ile temayüz eden Bişr el-Hâfî’nin bir muhaddis veya hadis hafızı kadar hadisçiliğinden bahsetmek ise mümkün görünmemektedir. Fakat o, Resûlullah’ın (s.a) sünneti hakkındaki genel değerlendirmesi, hadis usûlü ile alâkalı bazı açıklamalarda bulunması, hadis talebi için rihleler yapması, bazı hadisler hakkında kendisine gelmesi, hadis-amel birlikteliği üzerinde durması, meşhur muhaddislere mulâkî olup onlardan hadis işiterek rivayet etmesi gibi hususlar ile hadis ilmine katkılarını sunmuştur ki bunlar ondaki hadisçilik yönünün varlığına işaret etmektedir.

Yukarıda arz edilen bütün bu bilgiler, Bişr el-Hâfî’nin incelenmesi ve üzerinde durulması gereken bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Öte taraftan hicrî II. asır gibi erken bir dönemde dünyaya gelmesi ve herhangi bir eserinin şu anda elimizde bulunmaması, onun hakkındaki mâlumatı sınırlı kıldığı âşikârdır. Buna rağmen tabakât ve târih türü eserler başta olmak üzere birçok kaynaktan tesbit edebildiğimiz rivayetler

ışığında Biş b. el-Hâris'in hayatı, ilmî kişiliği ve hadisçiliği hakkında bilgi vermeye çalıştık. Umulur ki bu araştırma, Biş el-Hâfi hakkında bilinmeyen bazı yönlerle ışık tutar.

Son olarak araştırmanın kapsamı *hadisçiliği* olduğu için tasavvufi kişiliği ile ilgili ulaştığımız birçok bilgiden feragat etmek zorunda kaldığımızı dile getirirken gerek yaşantısı gerekse de sözleriyle onun sûfi kimliğini ortaya koyacak müstakil bir araştırmanın gerekliliğini buradan belirtmek istiyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulfettâh Ebû Gudde, *el-‘Ulemâu’l-‘Uzzâb*, Mektebetu’l-Matbû‘âtî’l-İslâmiyye, Beyrut, 1982.

Abdulhalîm Mahmûd (1910-1978), *el-‘Ârifubillah Bişr b. el-Hâris el-Hâfî*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kâhire, T. y.

Abdurrahmân b. Ebî’l-Fehm Abdulmun‘ım eş-Şâfiî (v. 655/1257), *el-Fevâidu’l-Müntekâ ve’l-Garâibu’l-Hisân el-Müsemmât bi-Meşîhatu’l-Mûsul*, (Mahdût eser. İlgili link: <http://shamela.ws/browse.php/book-11026/page-8>, Erişim Tarihi, 05.05.2017).

Abdurrahmân el-Câmî (v. 898/1492), *Nefehâtü’l-Üns min Hazarâti’l-Kuds*, Y. y., 1989.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed (v. 1162/1652), *Keşfu’l-Hafâ ve Muzîlu’l-İlbâs ‘amme’Ştehera mine’l-Ehâdîsi alâ Elsineti’n-Nâs*, II, Mektebutu’l-Kudsiyye, Kahire, T. y.

el-Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn (v. 360/971), *Kitâbu’ş-Şerî‘a*, VI, thk. Abdullah b. Ömer b. Süleymân, Dâru’l-Vatan, Riyad, T. y.

Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el-Müsned*, L, thk. Şu‘ayb el-Arnevût ve dğr., Muessetu’r-Risâle, Beyrut, 2001.

_____, *Kitâbü’z-Zühd*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1983.

_____, *Fedâilu’s-Sahâbe*, II, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, Dâru’l-‘İlm, Cidde, 1983.

Akyüz, Hüseyin, ““Âlimler Peygamberlerin Varisleridir” Hadisinin İsnad Açısından Tenkid ve Tahlili”, *HÜİFD*, c. XI, sy. 22, y. 2012.

Ali el-Kârî, Alî b. Muhammed (v. 1014/1605), *el-Esrâru’l-Merfû‘a fî’l-Ahbâri’l-Mevdû‘a*, thk. Muhammed Lutfî es-Sabbâğ, el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut, 1986.

Altınay, Ramazan, *İlk Dönem Abbasi Halifeleri ve Âlim ve Muhaddislerle Münasebetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), YYÜSBE, Van, 1998.

Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1986.

Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsîr Okulu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, T. y.

Attâr, Feridüddîn (v. 618/1221), *Tezkiretü'l-Evliyâ*, terc. Süleyman Uludağ, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2015.

Avcı, Casim, “Mu‘tasım-billâh”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 2006, c. XXXI.

Aydınlı, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Seha Neşriyat, Ankara, 1986.

_____, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2013.

el-Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed (v. 855/1451), *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, XXV, thk. Abdüllah Mahmûd Muhammed Ömer, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

el-Beyhakî, Ebûbekr Ahmed b. el-Hüseyn (v. 458/1066), *el-Câmi 'u li-Şuabi'l-İmân*, XIV, thk. Abdul'alî Abdulhumejd Hâmid, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 2003.

_____, *Kitâbü'z-Zuhdi'l-Kebîr*, thk. Âmir Ahmed Haydar, Daru'l-Cenân, Beyrut, 1987.

Bilici, Faruk, “MASSIGNON, Louis”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 2003, c. XXVIII.

Bozkurt, Nahide, *Abbasiler*, İsam Yayınları, İstanbul, 2013.

el-Buhârî, İsmâil b. İbrâhîm (v. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, IV, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut, 1422.

_____, *el-Edebu'l-Mufred*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Matba'atu's-Selefiyye, Kâhire, 1385.

Canikli, İlyas, *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*, Medrese Yayınlar, İstanbul, 2006.

Cooperson, Michael, *Fennu's-Sîre fî'l-Arabîyye Asrû'l-Me'mûn Nemûzecen*, terc. Mahmûd Muhammed Mekkî, Kahire, el-Meclisü'l-'Ala li's-Sekâfe, 2005.

Dağbaşı, Gürkan, "Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri", *Eskiye Dergisi*, sy. 27, y. 2013.

ed-Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Alî b. Ömer b. Ahmed (v. 385/995), *el-İlelu'l-Vâride fî'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye*, XVI, thk. Mahfûzurrahman Zeynulluh es-Selefî, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad, 1427-2006.

Demir, Murat, *Fezâilu's-Sahâbe Rivayetleri Bağlamında Şîi-Sünnî İhtalaflarının Hadis Rivayetine Yansımaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Ankara, 2010.

ed-Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân (v. 333/944), *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, X, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1998.

Ebû Bekr el-Hallâl, Ahmed b. Muhammed b. Hârûn (v. 311/923), *es-Sünne*, III, thk. Atiyye ez-Zehrânî, Dâru'l-Râye, Riyad, 1989.

Ebû Bekr el-Merrûzî, Ahmed b. Muhammed el-Haccâc (v. 275/899), *Kitâbu'l-Vera*, thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyrî, Mertebetu'l-Ma'ârif, Riyad, 2000.

_____, *Ahbâru's-Şeyh ve Ahlâkuhum*, thk. Âmir Hasan Sabrî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2005.

Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as (v. 275/888), *Sünenü Ebî Dâvud*, Beytu'l-Efkârî'd-Duvelîyye, Riyâd, T. y.

Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Alî b. Muhammed (v. 414/1023), *Ahlâku'l-Vezîreyn*, thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî, Dâru Sâdır, Beyrut, 1992.

Ebu'l-Ferec el-İsfahânî (v. 356/967), *Kitâbu'l-Eğânî*, XXVI, thk. İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 2008.

Ebu'l-Kâsım el-Esbehânî, İsmâil b. Muhammed b. el-Fadl et-Teymî, (v. 535/1141), *el-Hucce fi-Beyâni'l-Mehacce ve Şerhi 'Akîdeti Ehli's-Sünne*, II, thk. Muhammed b. Mahmûd Ebû Râhîm, Dâru'r-Râye, T. y.

Ebû'l-Kâsım Temmâm b. Muhammad er-Râzî (v. 414/1023), *el-Fevâid*, II, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1992.

Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî (v. 378/988), *el-Luma* ' , thk. Abdulhalîm Mahmûd ve Taha Abdulbâkî Surûr, Dûru'l-Kütübi'l-Hadîsiyye, Mısır, 1960.

Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh el-Esbehânî (v. 430/1039), *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

Ebû Tâhir es-Silefî, Ahmed b. Muhammed (v. 576/1180), *el-Meşyehatu'l-Bağdâdiyye*, (Mahtût eser. İlgili link: https://ar.wikisource.org/w/index.php?title=خ_البغدادية_المشيخة:ملف.pdf&page=220, Erişim Tarihi, 01.05.2017.

Ebû Tâlib el-Mekkî (v. 386/996), *Kûtu'l-Kulûb*, III, thk. Mahmûd İbrâhîm er-Rıdvânî, Mektebetu Dâru'l-Turâs, Kâhire, 2001.

Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Alî (v. 307/919), *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, XIV, thk. Hüseyin Selîm Esed, Dâru's-Sekâfetil'l-'Arabîyye, Dimaşk, 1996.

el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, (1914-1999), *Silsiletü'l-Ehâdis's-Sahîhâ ve Şey-i min Fevkihâ ve Fevâidihâ*, VII, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad, 2000.

_____, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Da'îfe ve'l-Mevdûâ ve Eseruhâ's-Seyyiu fi'l-Ümme*, XV, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad, 2001.

Hâfız b. Ahmed el-Hakemî, (v. 1377/1957), *Me'âricu'l-Kabûl bi Şerhi Sullemi'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl fi't-Tevhîd*, III, Dâru İbn Kayyîm, 1995.

el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh (v. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, IV, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî (v. 463/1071), *Târîhu Medîneti's-Selâm*, XVII, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2001.

_____, *el-Câmi ' li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi '*, II, thk. Muhammed Accâc el-Hatîb, Muessetu'r-Risâle, Y. y., T. y.

_____, *İktidâu'l-İlmi'l-'Amel*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1984.

_____, *Takyîdu'l-İlm*, thk. Sa'd Abdulgaffâr Alî, Dâru'l-İstikâme, Kahire, 2008.

_____, *el-Müntehab min Kitâbi'z-Zühed ve'r-Rekâik*, thk. Âmir Hasan Sabrî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2000.

_____, *Telhîsu'l-Müteşâbih fi'r-Resm ve Himâyetu mâ Eşkele minhu an-Beyûdiri't-Tashîf ve'l-Vehm*, II, thk. Sukeyne eş-Şihâbî, Y. y., 1985.

Hatiboğlu, İbrahim, "İsrâiliyat", *DİA*, TDVY., İstanbul, 2001, c. XXIII.

_____, "Muâfâ b. İmrân", *DİA*, TDVY., İstanbul, 2005, c. XXX.

el-Herevî, Ebû İsmâil Abdullah b. Muhammed (v. 481/1089), *Zemmu'l-Kelâm ve Ehlihi*, V, thk. Ebû Câbir Abdullah b. Muhammed, Mektebetu'l-Gurebâi'l-Eseriyye, T. y.

http://www.alukah.net/culture/0/90550/#_ftn1, Erişim Tarihi, 06.05.2017.

el-Hucvîrî, Alî b. Osman el-Cullâbî (v. 465/1072), *Hakikat Bilgisi (Keşfu'l-Mahcûb)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2014.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî (v. 463/1071), *el-İstizkârü'l-Câmi ' li-Mezâhibi Fukahâi'l-Emsâr ve 'Ulemâi'l-Aktâr fîmâ Tezammenehü'l-Muvatta' min Me'âni'r-Re'y ve'l-Âsâr*, XXXII, thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, Dâru'l-Va'y, Kâhire, 1993.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. Hasan (v. 571/1175), *Târîhu Medîneti Dimaşk*, LXXIX, thk. Muhibbeddîn Ebî Sa'îd, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.

İbn Bişrân, Abdulmelik b. Muhammed b. Addullah (v. 430/1039), *el-Emâlî*, II, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1997.

İbn Ebî Hâtim er-Râzî, Muhammed Abdurrahmân (v. 327/939), *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1952.

_____, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*, X, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Riyad, 1997.

İbn Ebî Ya'lâ, Ebû'l-Hasan Muhammed el-Ferrâ (v. 526/1131), *Tabakâtu'l-Hanâbile*, III, thk. Abdurrahmân b. Süleymân, Riyad, 1999.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî (v. 852/1448), *Lisânu'l-Mîzân*, X, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2002.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî (v. 354/965), *Kitâbu's-Sikât*, X, Matbaâtu Meclisi Dâireti'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1983.

_____, *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'l-Du'âfâ ve'l-Metrûkîn*, III, thk. Muhammed İbrâhîm Zâid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1992.

İbn Kâni', Ebu'l-Hüseny Abdülbâkî (v. 351/962), *Mu'cemu's-Sahâbe*, III, Mektebetu'l-Gurebâi'l-Eseriyye, T. y.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' (v. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XXI, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, Dâru Hicr, Kahire, 1999.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed (v. 620/1223), *el-Muğnî*, (Ebu'l-Ferec İbn Kudâme'nin (v. 682/1283) *eş-Şerhu'l-Kebîr* ve Alûuddîn Ebi'l-Hasen Alî b. Süleymân el-Merdâvî'nin (v. 885/1480) *el-İnsâf fî Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf* ile birlikte), XXXII, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Dâru Hicr, Kahire, 1996.

_____, *el-Muntehab mine'l-İleli li'l-Hallâl*, thk. Ebû Mu'âz Târik b. Avzullah, Dâru'r-Râye, Riyad, 1998.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (v. 275/888), *Sünenü İbn Mâce*, II, thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, T. y.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem el-Mısırî (v. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, VI, thk. Abdullah Alî el-Kebîr ve dğr., Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, T. y.

İbn Muflih el-Makdisî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed (v. 763/1362), *el-Âdâbu's-Şer'îyye*, III, thk. Şu'ayb el-Arnâvût ve Ömer el-Kayyâm, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 1999.

İbn Sa'd, Muhammed (v. 230/844), *Kitâbu Tabakâti'l-Kebîr*, XI, thk. Alî Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hânicî, Kâhire, 2001.

İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân (v. 385/996), *Şerhu Mezâhibi Ehli's-Sünne ve Ma'rifeti Şerâi'î'd'Dîn ve't-Temessuki bi's-Sünne*, thk. Âdil b. Muhammed, Muessetu Kurtuba, 1995.

İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ahmed (v. 728/1328), *el-Fatvâ'l-Hameviyyeti'l-Kübrâ*, thk. Hamed b. Abdulmuhsin et-Tuveycrî, Riyad, 2004.

İbnu'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebi'l-Ferec (v. 597/1201), *Sıfatu's-Safve*, IV, thk. Mahmûd Fâfûrî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1985.

_____, *Menâkibu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdurrahmân et-Turkî, Y. y., T. y.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn eş-Şeybânî el-Cezerî (v. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târîh*, XI, thk. Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

İbnu'l-İmâd, Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed (v. 1089/1979), *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, X, thk. Mahmûd el-Arnâvûdi, Dâru İbnî Kesîr, Beyrut, 1988.

İbnu'l-Mukrî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-Esfehânî, (v. 381/991), *el-Mu'cem*, thk. Ebû Abdurrahmân Âdil b. Sa'd, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1998.

İbnu'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk (v. 385/995 ?), *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, T. y.

İhsân İlâhi Zahîr (1945-1987), *et-Tasavvuf el-Menşeu ve'l-Mesâdiru*, İdârutu Tercemâni's-Sünne, Lahor, 1986.

İsâm Muhammed el-Hâc Alî, *Bişr b. el-Hâris el-Hâfî el-Muhaddis ez-Zâhid*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

İsmâil Hakkı Bursevî (v. 1137/1728), *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, X, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, T. y.

el-İsmâîlî, Ebû Bekr Ahmed b. İbrâhîm el-Cürcânî (v. 371/982), *Kitâbu'l-Mu'cem fî Esâmî Şuyûhi Ebî Bekr el-İsmâîlî*, III, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr, Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1990.

el-Kâdî İyaz, Ebu'l-Fadl el-Yahsubî (v. 544/1149), *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, VIII, thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî ve dğr., Matba'atu Fudâle, 1983.

Kan, Kadir, *Abbâsîler'in Birinci Asrında Bağdat (145-232/762-847)*, (Basılmamış Doktora Tezi), UÜSBE, Bursa, 2010.

Kandemir, M. Yaşar, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, TDVY., İstanbul, 1989, c. II.

_____, "Ümmü Zer' Hadisi", *DİA*, TDVY., İstanbul, 2012, c. XLII.

Kara, Mustafa, "Bişr-i el-Hâfî", *DİA*, TDVY., İstanbul, 1988, c. IV.

Karapınar, Fikret, *Muhaddis Sufilerin Hadis Usulu ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H.IV.-V./M.X-XI)*, (Basılmamış Doktora Tezi), SÜSBE, Konya, 2006.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet/ Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1996.

Koçyiğit, Talât, *Hadis Tarihi*, TDVY., Ankara, 2009.

_____, *Hadis Usûlü*, TDVY., Ankara, 2008.

el-Kuşeyrî, Abdulkerîm b. Havâzin (v. 465/1073), *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, II, thk. Dr. Abdulhalîm Mahmûd ve Mahmûd b. eş-Şerîf, Dâru'l-Maârif, Kâhire, 1119.

Küçük, Raşit, "Abdullah b. Mübârek", *DİA*, TDVY., İstanbul, 1998, c. I.

el-Lâlekâî, Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasan b. Mansûr (v. 418/1027), *Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a*, haz. Ahmed b. Mes'ûd b. Hemdân, IX, Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1402.

Mâlik b. Enes (v. 179/795), *el-Muvatta'*, II, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2004.

el-Mâlînî, Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (v. 412/1021), *Kitâbu'l-Erba'in fî Şuyûhi's-Sûfiyye*, thk. Âmir Hasan Sabrî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1997.

Melchert, Christopher, "Ehli Hadis'in Dindarlık Anlayışı", çev. Abdulvahap Özsoy, *ATÜİFD*, sy. 22, y. 2004.

el-Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Alî b. el-Hüseyn (v. 346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, IV, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut, 2005.

el-Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf (v. 742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXXV, thk. Dr. Beşşâr A'vâd Ma'rûf, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1994.

el-Muhallis, Ebû Tâhir Muhammed b. Abdurrahmân el-Bağdâdî (v. 393/1003), *el-Muhallisiyyât*, IV, thk. Nebîl Sa'duddîn el-Cerrâr, Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye li-Devleti Katar, Katar, 2008.

Muhammed b. Ahmed b. İsmâîl el-Mukaddem, *Hurmetu Ehli'l-İlm*, Dâru'l-İmân, İskenderiyye, T. y.

el-Mübârekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm (1865-1935) *Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Câmi'î't-Tirmîzî*, X, Dâru'l-Fikr, Y. y., T. y.

el-Münâvî, Muhammed Abdurraûf (v. 1031/1622), *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Terâcimi's-Sâdâti's-Sûfiyye*, IV, thk. Abdulhamîd Sâlih Hamdân, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, T. y.

Müslim b. el-Haccâc, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî (v. 261/875), *Sahîhu Müslim*, Beytu'l-Efkârî'd-Duveliyye, Riyâd. 1998.

Nâsır b. Alî b. Â'id Hasan, '*Akâidetü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâ'a fî's-Sahâbeti'l-Kirâm*, III, Y. y., 2009.

Nebîl Sa'duddîn Cerrâr, *el-Îmâu ilâ Zevâidi'l-Emâlî ve'l-Eczâ*, VIII, Dâru Edvâi's-Selef, Riyad, 2008.

en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb (v. 303/915), *Kitâbu's-Süneni'l-Kübrâ*, XII, thk. Hasan Abdulmun'in Şelebî, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 2001.

Nu'aym b. Hammâd, Ebû Abdillâh el-Mervezî (v. 228/843), *Kitâbu'l-Fiten*, II, thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyri, Mektebetü't-Tevhîd, Kâhire, 1991.

Önkal, Ahmet, "Âmir b. Abdullâh", *DİA*, TDVY., İstanbul, 1991, c. III.

Özafşar, Mehmet Emin, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihî Arka Planı Mihne Olayı ve Haşeviyye Olgusu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999.

Özel, Ahmet, "Mâlik b. Enes", *DİA*, XXVII, TDV Yayınları, 2003, 506-508.

er-Râfî, Abdülkerîm b. Muhammed el-Kazvînî (v. 623/1226), *et-Tedvîn fî AHBÂri Kazvîn*, IV, thk. Azîzullah el-'Utâridî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

Sakallı, Talat, "Halife Me'mun ve Hadisçilerle Olan Münasebetleri I", *ERÜİFD*, sy. 6, y. 1989.

_____, "Bir Hadis Tenkit Örneği Üc (A'vec) Efsanesi" *ERÜİFD*, sy. 9, 1996.

es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed (v. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân (Tefsîru's-Sa'lebî)*, X, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2002.

es-Saymerî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Alî (v. 436/1045), *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1985.

es-Sefâkusî, Ebû'l-Hasan Alî b. Sâlim (v. 1118/1706), *Gaysu'n-Nef' fî Kirâati's-Seb'*, IV, haz. Sâlim b. Gurmilla b. Muhammed, Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1426.

es-Sehâvî, Muhammed Abdurrahmân (v. 902/1496), *el-Makâsidu'l-Hasene fi Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Muştehirâ ale'l-Elsine*, thk. Muhammed Osmân el-Hist, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

Sezgin, Fuat, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, IX, Riyad, 1991.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân (v. 911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2003.

es-Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyn (v. 412/1021), *Tabakâtu's-Sûfiyye*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

_____, *Hakâiku't-Tefsîr*, II, thk. Seyyid İmrân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.

Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî (v. 1176/1162), *Huccetu'l-âhi'l-Bâliğa*, II, thk. Seyyid Sâbık, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 2005

eş-Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed (v. 973/1565), *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, II, thk. Ahmed Abdurrahmân es-Sâyih, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 2005.

_____, *Levâkihu'l-Envâri'l-Kudsiyye fî Beyâni'l-Uhûdi'l-Muhammediyye*, Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, Haleb, 1993.

Şeker, Necmettin, “İlk Dönem Tasavvuf Erbabının Hadis İlmine Yaklaşımı”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy. XIV, y. 2012. s. 111-130.

et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed (v. 360/971), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXV, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire, T. y.

_____, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, X, thk. Ebû Mu'âz Târık b. Avzullah ve Ebû'l-Fadl Abdulmuhsin b. İbrâhîm, Dâru'l-Hameyn, Kâhire, 1995.

_____, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ (v. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh*, V, thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve dğr., 1977, Y. y., T. y.

Uludağ, Süleyman, “Riyâzet”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 2008, c. XXXV.

el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed (v. 468/1076), *el-Vesît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, IV, thk. Âdil b. Ahmed Abdulmevcûd ve dğr., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

Yâkût el-Hemevî, Şihâbuddîn Ebû Abdillâh b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-Buldân*, V, Dâru Sâdır, Beyrut, 1977.

Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDVY., Ankara, 2013.

_____, *Din Dünyevileşme ve Zühd*, Ankara Okulu, Ankara, 2014.

Yıldız, Hakkı Dursun (1937-1992), “Abbâsîler”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 1988, c. I.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, İFAV, İstanbul, 1990.

_____, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

_____, “Abdülhalîm Mahmud”, *DİA*, TDVY., İstanbul, 1988, c. I.

Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İFAV, İstanbul, 2013.

_____, *Hadis Usûlü*, İFAV, İstanbul, 2013.

ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed (v. 748/1374), *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XXV, thk. Alî Ebû Zeyd ve dğr., Muessesetu'l-Risâle, Beyrut, 1982.

_____, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, V, thk. Alî Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, T. y.